

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

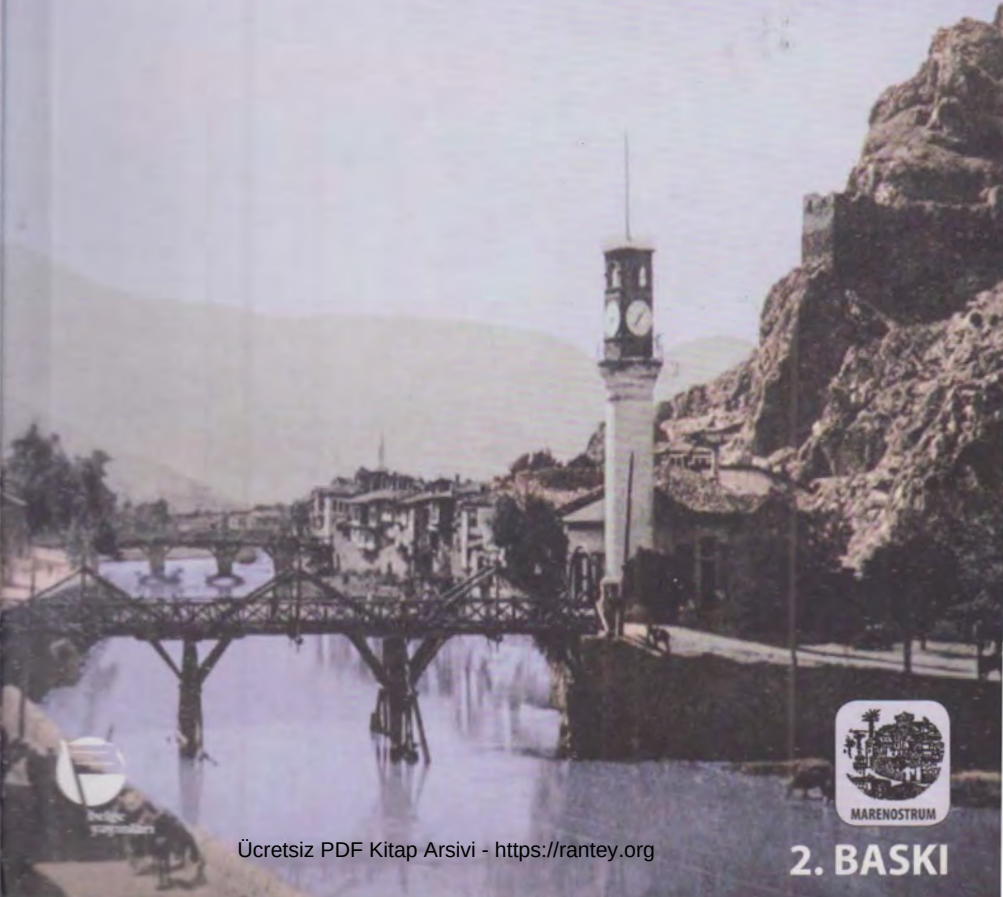
Amasya'nın Dikenleri

MARGARET AJEMIAN AHNERT

MARGARET AJEMIAN AHNERT

Amasya'nın Dikenleri

Ermeni Soykırımının Karanlığına Yolculuk

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

2. BASKI

Margaret Ahnert New York City’de doğdu. Annesinin, çocukken Ermeni Soykırımı sırasında yaşadıklarını dinleyerek büyüdü. Goucher Akademisinden MFA ve Goddard Akademisinden BA dereceleri aldı ve Barnes Vakfı mezunu... Televizyon belgeselleri yaptı, Metropolitan Sanat Müzesinde ve Philadelphia Sanat Müzesinde doçent olarak ders verdi ve okullarda *Sanat Okula Gidiyor* programıyla uygulamalı sanat eğitimi vermiştir.

Ahnert 100 tonluk tekne kaptanı ehliyetine sahiptir. Hırslı bir avcı ve balıkçı. “*The Knock at the Door*” yazarın ilk kitabıdır. Bu kitapta, 1915’te yaşananların sağ kalanların belleklerinde nasıl derin travmalar yarattığı ve bunun yaşlılıkta nasıl derinleştiği ve bu travmanın nasıl diğer kuşaklara geçtiği algılanabiliyor.

BELGE YAYINLARI: 619

Marenostrum Dizisi

THE KNOCK THE DOOR

A Joumey Through the Darkness of the Armenian Genocide

BEAUFORT BOOKS, New York

AMASYA'NIN DİKENLERİ

Ermeni Soykırımının Karanlığına Yolculuk

MARGARET AJEMIAN AHNERT

Çeviren | Atilla Tuygan

Kapak Tasarım | Alparslan Tuygan

Sayfa Düzeni | Aristan

Birinci Baskı | Kasım 2009

İkinci Baskı | Haziran 2014

Baskı ve Cilt | Berdan Matbaacılık

Davutpaşa Cad. Güven Sanayi Sitesi, C Blok, No: 239

Topkapı-Zeytinburnu / İstanbul 0 (212) 613 12 11

Sertifika No: 12156

©

BELGE ULUSLARARASI YAYINCILIK TİC. LTD. ŞTİ.

Cemal Nadir Sokak, Büyük Milas Han No: 121-130 D: 26-28

Cağaloğlu-Fatih / İstanbul

Tel: 0 (212) 517 44 53

E-mail: belgeyayinlari@gmail.com

www.belgeyayinlari.com.tr

Sertifika No: 11206

Margaret Ajemian Ahnert

AMASYA'NIN DİKENLERİ

Ermeni Soykırımının Karanlığına Yolculuk

Çeviren

Atilla Tuygan

*Bu kitabı, anılarından ve
güçlü belleğinden çok yararlandığım,
tanıdığım en cesur insan,
annem Ester'e adıyorum.
Sesi hâlâ kulaklarımda.*

İ Ç İ N D E K İ L E R

ÖNSÖZ	9
1 / KÂĞITTAN TAÇ	17
2 / İLK ANILAR	31
3 / GELİNİN İÇ ÇAMAŞIRI YOK	51
4 / AMASYA'DA BÜYÜMEK	57
5 / BABAMIN ÖLDÜĞÜ GÜN	83
6 / HUZURSUZLUK BAŞLIYOR	91
7 / SÖNMEYEN ATEŞ	105
8 / KAPIDA BİRİ VAR	113
9 / KEM GÖZ	129
10 / BU DA GEÇER	137
11 / ROCKAWAY BEACH	153
12 / ŞAMİL'LE YAŞAMAK	163
13 / TÜNEKTEKİ KARTAL	183
14 / FİRAR	191
15 / BİR TÜRK'LE AKŞAM YEMEĞİ	213
16 / AMERİKA'YA YOLCULUK	223
SONSÖZ	237

ÖNSÖZ

Annem hep bir Ermeni'yle evlenmemi isterdi; ben de öyle yaptım. Adı Steve'di, nazik, iyi yürekli bir adamdı. Giderek sevmeme rağmen kocamı ben seçmemiştim. O günlerde –1950'lerde– benden tek bir şey –yani bir Ermeni'yle evlenip soyumuzu yürütmeyi– isteyen annemi hayal kırıklığına uğratmaya cesaret edemezdim. İnsanlar kanın sudan daha yoğun olduğunu söylerler ve ben bunun kelimesi kelimesine doğru olduğunu biliyorum. Su sadece hidrojen ve oksijenden oluşur, fakat kan öyle mi ya? trombositler, proteinler, DNA.

Şimdilerde elli yaşlarımı sürüyorum, yeniden evlendim, iki güzel çocuğum var. Tarihimiz ve büyük anneannelerinin sağ kalmayı başardığı soykırım hakkında pek bir şey bilmeyen iki de torunum var.

Torunlarımın büyük anneanneleri, annem Ester, sonunda bir milyondan fazla Ermeni'nin öldürüldüğü Ermeni Soykırımını başladığında sadece on beş yaşındaymış.

Annem son günlerini yaşıyor. Sanırım ben de. Koçadıkça her türlü hastalığım oldu. Geçen gün doktor kanımda bir rahatsızlık olduğu teşhisini koydu. Kanımda çok fazla trombosit varmış ve felç riski yaratıyormuş. Şimdilerde her

gün iki tane minik pembe aspirin içmem gerek. Umurumda değil. Çok fazla kanım olduğunu düşünmek hoşuma gidiyor.

Ester, babam Albert, Steve ve liseden ilk göz ağrım George –evlenmek kısmet olmadı– ve annemin öykülerinden tanıdığım herkes, “Çamlık” dediğimiz yerde bisikletle gezirken veya yürüyüş yaparken düşüncelerime doluşuyorlar. Çamlık, Florida sahilinin açıklarındaki minik Bimini adasında, uzun çam ağaçlarıyla çevrili toprak yoluyla özel bir yerdir. Kocam Bob’la ben, balık tutmaya gideriz oraya.

Bazı bilim adamları kayıp kıta Atlantis’in adanın altında yattığını ve Bimini’nin dağın zirvelerinden biri olabileceğini söylerler. Neyse ne, Çamlık’tayken o kadar enerji dolarım, huzur bulurum, çocukluğuma dönerim, mutlu olurum ki anlatamam.

Bazen, oradayken, ben on üçümdeyken ölen babamla konuşurum yüksek sesle. Kendisine çocukken sorduğum soruyu hatırlatırım. Benim niye okuldaki çocuklar gibi teyzelerim, dayılarım, amcalarım, halalarım veya kuzenlerim yok? Arkadaşlarımdan birinin üç yüz üyeli bir kuzenler kulübü bile vardı. Benimse ne baba tarafından ne anne tarafından tek bir akrabam yok. Babam çocukluğuma verir, sorumu tek kelimeyle geçiririrdi, *mortsir!* Fakat hiç bilmediğim bir şeyi nasıl unutabilirdim ki? Babama diyorum ki, “Şimdi, biliyorum.”

On yedi yaşında, Franz Werfel’in, bir Ermeni köyünün Osmanlı ordusunun karşısına dikilmesini anlattığı *Musa Dağ’da 40 Gün*’ünü (Türkçesi Saliha Nazlı Kaya, Belge Yayınları) ilk okuduğumda bir şeyleri anlamaya başlamıştım. Wall Street’teki bir komisyonculuk şirketinde sekreter

olarak çalışıyordum. Her gün öğle saatlerinde Wall Street'in yukarısındaki Broadway'e kadar yürür, Trinity Kilisesi mezarlığına giderdim. Öğle yemeğimi, Werfel'in kitabıyla birlikte, kahverengi kâğıt bir torbada taşıyordum. Sonra tek başıma yemeğimi yerdim.

Koloni sandalyesi biçimindeki bir mezar taşına oturur, yemeğimi yer ve kendimi mirasıma kaptırırdım. Bankerler ve paragöz borsacılar koşuşturmaya başladıklarında ben Werfel'in kitabına yumulurdum. Ölülerin arasında sessizce otururdum.

Okurken karakterler gözümde canlanırdı. Werfel'in romanının ana karakterleri Bagradyanlar, aynı annem ve ailesinin başına geldiği gibi, Türkler tarafından evlerinden barklarından uzaklaştırılıp zulme uğramışlardı. Ailenin soyadı anneminki gibi Bagradyan'dı. Acaba akraba olabilirler miydi?

Karakterler –gerçekte, romanın tamamı– Türk hükümetini o denli rahatsız etmişti ki, 1935'de Metro Goldwyn Mayer romanı filme alacağını duyurduğunda, Türk büyükelçisi A.B.D. dışişlerinden filmin engellenmesini istemişti. Film asla çekilemedi.

Bu kitabı okumak yaşamımı değiştirdi. Annemin yaşıyıp unutmaya çalıştığı “karanlık dönem” hakkında sorular sormaya başladım.

Eski tarih kitaplarını karıştırdım ve Ermenilerle Türklerin onuncu yüzyıldan beri bir arada nispeten barış içinde yaşadıklarını öğrendim. Ne olmuştu da bu durum değişmişti? 1890'larda Sultan Abdülhamit'in Ermeni cemaatlerine yönelik saldırıları teşvik etmeye başladığını öğrendim. Sultan, Ermenileri tehlikeli milliyetçi hedefleri olan bir grup olarak

görüyordu. Dinleri ve ulaştıkları refah düzeyi onları yabancı düşmanlığının merkezine yerleştiriyordu. Hıristiyan Ermenilerin silah taşımaları yasaktı.

Birleşik Devletler'in Türkiye Büyükelçisi Henry Morgenthau, *Büyükelçi Morgenthau'nun Öyküsü* (Türkçesi A. Tuygan, Belge Yay.) adlı anı kitabında Türk ulusunu "Avrupa'nın hasta adamı" diye nitelemişti. 1908'de aynı zamanda Jön Türkler olarak da bilinen İttihat ve Terakki Cemiyetinin başındaki triumvir iktidarı ele geçirmişti.

Morgenthau bu üçler erkinin –Enver Paşa, Talat Bey ve Cemal Paşa– Abdülhamit rejiminden bile acımasız olduğunu yazıyordu. Bu üçlü Ermeni Soykırımını hayata geçirmişti.

Büyükelçi harekâtı etkin ve vahşi diye tanımlıyordu. 1915'den önce Türkiye'de yaklaşık iki milyon dolayında Ermeni yaşamaktaymış. Ölüm yürüyüşünde yaşanan cinayet ve işkencelerden sonra sadece üçte biri sağ kalmış. Bir avuç insan sınırlardan Rusya'ya ve Arap topraklarına kaçabilmiş. Jön Türklerin kampanyası dünya üzerindeki tüm Ermenilerin neredeyse üçte birini yok etmiş.

Büyükelçi Morgenthau şöyle yazıyor: "3 Ağustos günü günlüğüme 'Talat; zavallı Ermenileri ezmeyi arzulayan biri' diye yazdım. Talat bana İttihat ve Terakki Cemiyetinin meseleyi bütün ayrıntılarıyla ele aldığını ve izlenen politikanın resmen benimsedikleri politika olduğunu söyledi. 'Neyse, siz Ermenilerle niye bu kadar ilgileniyorsunuz?' diye sordu bir seferinde de, 'Siz bir Yahudi'siniz; bu insanlarsa Hıristiyan. Müslümanlar ve Yahudiler her zaman uyum içindedirler. Biz burada Yahudilere iyi davranıyoruz. Niye şikâyet ediyorsunuz?'

“‘Gerçekleri görmüyorsunuz,’ diye cevapladım, ‘ben burada bir Yahudi değil, Amerikan Büyükelçisiyim.’

“‘Biz Amerikalılara da iyi davranıyoruz.’ dedi Talat. ‘Niye şikâyet ettiğinizi anlamıyorum.’”

Morgenthau’nun müdahale çabaları işe yaramayınca Türklere bu kez Alman Büyükelçisi aracılığıyla baskı yapmayı denemiş. Alman Büyükelçisi şöyle cevaplamış bu isteğini: “Hayatımın büyük bölümünü Türkiye’de geçirdim ve Ermenileri tanırım. Ermenilerin de Türklerin de bu ülkede bir arada yaşayamayacaklarını biliyorum. Bunlardan biri gitmeli. Bu yüzden, Ermenilere yaptıklarından dolayı Türkleri suçlayamam. Tamamen haklı olduklarını düşünüyorum. Zayıf ulus boyun eğmeli.”

Daha fazla bilgiye ihtiyacım vardı. Kütüphanede Ermeni tarihini araştırmaya başladım. Ermenistan hakkında okuduğum her şey, kadim Ermenilerin, şimdi Türkiye içinde kalan bölgelerde iki bin yılı aşkın zamandır yaşadıklarını anlatıyordu bana. Ermenilerin Hristiyanlığı kabul eden ilk ulus olduklarını öğrenince çok şaşırdım.

Aydınlatıcı St. Gregory M.S. 301’de Kral Tirades (Tiridates)’e Hristiyanlığı kabul ettirmiş, birkaç yıl sonra da Romalılar onu izlemişler. Romalı Katolik bir rahip olan arkadaşıma bu olayı bilip bilmediğini sordum. “Ben hep Romalıların ilk Hristiyanlar olduklarını düşünürdüm” dedim ona.

“Çoğu kimse Hristiyanlığı ilk Roma’nın benimsediğine inanır: gerçekte, ulus olarak ilk kabul edenler Ermenilerdi” dedi arkadaşım.

İçim yurtseverlik duygularıyla doldu.

Okudukça 1915'deki mezalimler sırasında Ermenilerin toplu olarak çok eziyet gördüklerini ve katledildiklerini öğrendim. 24 Nisan 1915'de İstanbul'daki Ermeni aydın ve liderlerinin tehciri başlamış. Daha sonra Mayıs ve Haziran aylarında, Osmanlı tebaası olan beş yaşından büyük tüm Ermenilerin kasaba ve köylerinden alınıp boğazlanmalarına dair bir emir çıkarılmış. Annem ve ailesi Haziran'da yerlerinden edilmişler. Osmanlı ordusunda görevli Ermenilerin bile toplanıp vurulacaklarına dair bir tebliğ de varmış.

Afallamıştım! Annem, erkek kardeşim Harutyun'un Osmanlı ordusunda asker olduğunu anlatmıştı. Acaba o da köyünden alınıp diğerleri gibi öldürülmüş müydü? Öğrenmem gerekiyordu.

Dünyanın kalanı bu tarihlerde ne yapıyordu? Haberleri yok muydu? Onlara hiçbir şey anlatılmamış mıydı? Tanık oldukları şeyleri aktaran kimse var mıydı?

The New York Times gazetesinin 10 Ağustos 1915 günkü sayısında **ERMENİLER ÇÖLDE CAN VERMEYE GÖNDERİLİYORLAR** manşetiyle, 27 Ağustos sayısında **TÜRKİYE'DE ERMENİ KASABALARI BOŞALTILIYOR** manşeti yer alıyordu. 17 Eylül'de de, **MİSYON HEYETİ DEHŞET VERİCİ OLAYLAR ANLATIYOR; MUHABİRLER ERMENİLERİN İMHA EDİLDİKLERİNİ BİLDİREN HABERLERİ TEYİT EDİYOR.**

Bu bir soykırım mıydı? 1915'de bu sözcük henüz sözlüklere girmemiş olduğundan böyle denemezdi. Hitler'in Yahudileri yok etmesine kadar da bu sözcük kullanılmadı.

Ancak sözcüğün tam olarak ne anlama geldiğini çok merak ediyordum. Raftaki sözlüğe uzandım. Soykırım:

“Bir ulusun, ırksal, siyasi veya kültürel bir grubun, bilerek ve sistematik biçimde yok edilmesi” diye yazıyordu. Eğer 1915’deki olaylar soykırım değildiyse, neydi? Bilerek ve sistematik sözcükleri benim için anahtar sözcüklerdi.

Bugüne kadar araştırmacılar Türk hükümetinin saikleri konusunda hemfikir olamadılar: Belki Osmanlı İmparatorluğu, imparatorluğun bir parçasını oluşturan farklı tebaaları asla asimile edememişti. Belki Osmanlılar Ermenileri Hristiyan oldukları için cezalandırıyorlardı. Ya da soykırımların hiçbir gerçek nedeni yoktur; beyinlerimizin biyolojisiindeki bir girintidir; bir tür evrimsel uyum stratejisi cinnette yol açıyordur belki. Biz insanlar, pürüz ve pasla doluyuz.

Louis Lochner’in *What About Germany* adlı kitabını okuduğumda biraz daha ilerleme gösterdim. “1939’da, Adolf Hitler’e, Polonya’daki erkek, kadın, çocuk herkesi öldürme planı hakkında soru sorulduğunda, ‘Nihayetinde, bugün Ermenilerin imhasından bahseden var mı?’ diye cevaplamıştır.” Bugün bu ifade Washington, D.C.’deki Birleşik Devletler Holokost Anı Müzesinin levhasında yer alıyor.

Talmud, “Her kim ki bir hayat kurtarır, dünyayı kurtarır demektir” der. Dünya 1915’deki cinnet hâline bir durmuş olsaydı, 1942’de bir Holokost olur muydu? Cevap açık; en azından benim için.

Yahudiler ve Ermeniler aynı acıları yaşadılar. Sonunda Almanya suçlarını kabul etti. Ancak Türkiye bugün bile pişmanlık duymuyor ve bu suçlar cezalandırılmadan kalmış.

Annem sağ kurtulmuş ve çocuk yaşlarında Amerika’ya gelmiş. Şimdi doksanlarında; New York’ta yaşlı insanların kaldığı bir Ermeni evinde yaşıyor. Elinde kalan

tek şey, sayısız anısı ve birkaç da pişmanlığı.

Şimdi de ben, annemi ve beni yazıyorum; öç almak için değil, tarihe kayıt düşmek için.

Geçen gün, annemi ziyaret ettiğimde, başını koltuğun arkasına yasladı, gözlerini kapadı ve dedi ki, “Steve’le evlendiğin günü hatırlıyorum. Philadelphia’daydık. Çok güzel bir gelindin fakat hiç gülmüyordun. O gün hep ağladın ve ben bunun nedenini unutmaya çalıştım hep.”

“Anne, yıllar geçti üzerinden” dedim.

“Biliyorum, fakat yüreğime oturdu bu. Üzgün olduğumu bilmeni istiyorum. Çocuklarımdan birinin Ermeni geleneğini sürdürmesini istemiştin. Fakat yanlış yapmışım. Çok ben-cilce davranmışım. Biliyorsun ki elimden geleni yaptım hep. Eğer hata yaptıysa affet beni. Bunu bilmeni istiyorum.”

“Önemli değil anne, anlıyorum. Steve’le iyi bir ömür sürdüm, iki harika çocuğum, iki torunum var. Şimdi her şeyi doğru yaptığını biliyorum.”

“Sen iyi bir kızsın. Ne istediysem yaptın hep. Tanrı bir gün seni ödüllendirecektir.”

“Zaten ödüllendirdi anne” dedim. Çocuklarımı düşündüm, sahip olduğum dirayeti, annemin bana verdiği gücü düşündüm, onun destansı yaşamını düşündüm.

Ve böylece bu kitap doğdu. New York’a her girişimde annem, ben çocukken yaptığı gibi gayet canlı bir biçimde, çocukluk öykülerini anlattı. Bu sayfalar bana aktardığı yaşamını belgeliyor. Anlatıcı oydu. Ben onun kâtibiydim.

Her kâtip eserinde kendinden bir iz bırakır.

Dolayısıyla bu bizim öykümüz, onu birlikte anlattık.

KÂĞITTAN TAÇ

MARGARET – MART 1998

La Guardia Havaalanına inişe geçtiği sırada Boeing jetin küçük kare penceresine sulu kar serpişiyordu. Hattırıyorum da aylardan Mart'tı ve hava soğuktu. 12 Mart 1998, annemin doksan sekizinci doğum günü. Kucağında iki düzine kırmızı gül tutuyorum; annemin en sevdiği çiçek. Gripten hâlâ kurtulamadım; başım ağrıyor, burnum akıyor.

Dışarıda, buz gibi bir hava yüzümü yaktı. Kirpiklerimde buzdan boncuklar oluştu. Ben bir bebek çarşafı gibi beyaz sahilleriyle, her zaman sıcak Florida'da yaşıyordum.

“Taksi lazım mı bayan? Bagaj var mı?”

“Hayır, hayır bagaj yok” dedim ve arka koltuğa gömüldüm; biraz ısınmak istiyordum. Ama olmadı.

“Nereye gidiyoruz?”

“Ermeni Evine.” Adresi şoföre uzattım.

“Tamam, burayı biliyorum. Kırk yıldır bu civarda direksiyon sallıyorum. Doğru bindiniz. Bu yeni adamların çoğu İngilizce konuşamaz ve civarı da bilmez.”

Şoför zayıf, kır saçlıydı ve gayet sinir bozucu bir ses çıkartarak çiklet çiğniyordu. Nathan sosisli sandviçi gibi kokuyordu ama Aqua Velva kolonyası sürmüştü. Hoş bir gülüşü vardı.

Kimlik tablosunda Seymour Berman yazılıydı. Taksi şoförlerinin adlarını okumak New York'ta yaşarken edinmiş olduğum bir alışkanlıktı. Hem güvenlik açısından gerekliydi hem de insani bir merakı. Bazen Ermeniceyi çağrıştıran bir ad görürsem, şoföre soyunda Ermeni olup olmadığını sorarım. Eğer varsa, Ermeni yemekleri, müziği ve ailesinin eski ülkenin neresinden geldiği hakkında filan konuşuruz.

Bir keresinde adı Ermeniceyi andıran bir şoför Türk olduğunu söylemişti.

Bana "Ermeni misiniz?" diye sormuştu.

Benşe titreyen ellerimi ceplerime soktum. Alnımda ter damlaları birikmiş burnuma doğru süzülüyordu. Ermeni olduğumu söylemekten korktum.

"Hayır, hayır değilim, fakat Ermeni bir arkadaşım var ve bir adın sonundaki 'yan' ekinin muhtemelen Ermenice olabileceğini söylemişti bana."

Mirasımı niye inkâr etmiştim? Bu Türk taksi şoföründen niye korkmuştum?

*Bay Berman arka sokaklarda, hiç eksik olmayan yaya-
lar, kamyonlar ve taze mallarla dolu el arabaları arasında
zigzaglar çizerken o ânı hatırladım. Dükkân sahipleri ek-
mek ve meyvelerle dolu büyük torbalar taşıyorlardı: Hiris-
tiyan bezekleri kadar kırmızı domatesler, çizgili sert kabuk-
lu kantalu kavunları. Yıllar önce annem de bakkaldan al-
dığı malları böyle taşırdı.*

Bunun gibi bir sokak hatırlıyorum. Ebeveynlerim Ester ve Albert Ajemian'la (Acemyan) The Bronx'ta yaşıyordum. Rose ve Alice adlı iki kız kardeşim olsa da kendimi tek çocuk gibi hissediyordum, çünkü benden çok büyüktüler ve ortak çok az şeyimiz vardı.

1940'larda gıda maddeleri için alışveriş yapmak günlük işlendendi. Et ve tavuklar dondurulmuş değil, taze olurdu. Ürünler en parlak ıspanağı, sert sarı kabağı ve diri yeşil fasulyeyi seçmeye kararlı ev hanımları yakından baksınlar diye tezgâhlara istiflenirdi.

Düzinelerce tavuk başlarına geleceklerden habersiz tel bir kümes içinde koşuştururdu. Bir keresinde annem benden bir tavuk seçmemi istemişti. Oklu kirpi gibi her teli başka yöne gitmiş siyah saçlı iriyarı bir adam üstü kanlı tezgâhtan eğilmiş ve benim seçtiğim tavuğu yakalamıştı. Tavuğumu bir eliyle boynundan tutarak kafasını kopartmış; kafa, talaş kaplı zeminin bir köşesine yuvarlanmıştı. Tavuktan kan fışkırmıştı. O gece yemek yemedim. Bir daha da tavuk seçmedim.

Taksi, belli ki bir zamanlar görkemli bir malikane olan binaya yaklaştı. Eski evin etrafını şimdi yüksek apartmanlar sarmıştı. Pencerelelerinden şiddetli rüzgârda bayrak gibi uçuşan çamaşırlar sarkıyordu. Ev, zamanında muhteşem olmalıydı, fakat bugün eski tuğlalar arasındaki kirli, aşınmış harç, yarıkları sarmış azman sarmaşığın altından zor görülyordu. Pencerelelerin boyası kalkmıştı fakat çevrelerindeki fundalık becerikli bir bakıcının elinin değdiğini belli ediyordu. Ön cephede bulunan bir işaret çok eski bir ev olduğunu yansıtıyordu. Tablalı ön kapı yeni boyanmıştı. Bembeyaz kapıyı uçuk mavi koloni sütunları destekliyordu.

“Anneniz sundurmada güneşleniyor,” dedi resepsiyonist. “Sizin geleceğinizi söylemedik.”

“Niye ki?”

“Bazen insanlar geleceklerini söylüyor ama gelmiyorlar. Ailelerini göremeyince ev sakinlerimizin ağladığına çok tanık oldum.

Bana sundurmayı işaret etti ve arkasında White Shoulders esans kokusunu bırakarak uzaklaştı. Resepsiyonun arkasında kalan ilk odanın önünden geçtim; birkaç yaşlı kadınla bir erkek dikkatimi çekti. Tahta koltuklara oturmuş, ileriye doğru bakıyorlardı fakat bir şey bekliyor gibi görünmüyorlardı. Hava alma ihtiyacı duydum. Tekrar dışarı çıktım.

Bahçedeki yapraksız meşe ağaçlarını beyaz buzdan ince bir tülle örtmüştü. Uzun dallar iç içe girmişti. Birbirlerine dolanmış kemikli kol ve bacaklara benziyorlardı. Bu şekilsiz ağaçlar, 1915 Ermeni Soykırımı fotoğraflarında gördüğüm ceset yığınlarını hatırlattı bana.

Avluda ağır gri bir atmosfer asılıydı adeta. Derin bir soluk aldım. Hava, bazen bir kar yağışı öncesinde olduğu gibi tatlı ve serin kokuyordu. Karın ne zaman başlayacağını merak ettim. Kaç santim yağacaktı? Türkiye’de, annemin doğduğu Amasya’da kar yağıyor muydu? Bir an önce kendime gelmeliydim.

İçeri girdim. Sundurmaya giden holü geçtim ve odanın ortasında durdum; akşamüstü güneşinin hafif sıcaklığı vücudumu yalıyordu. Duvarların önüne yıpranmış yeşil deri koltuklar dizilmişti. Taze cila iyice aşınmış asfalt kaplama karo zemine hafif parlaklık vermişti. Şölen tarzı masalar,

dörtlü veya altılı gruplar hâlinde dizilmiş tahta sandalyeler geniş salona dağıtılmıştı.

Sundurmanın hemen girişinde, kapının sağında, herhangi bir kilisenin bile sahip olmaktan gurur duyabileceği bir mihrap vardı. Düz yüzeyine kaskatı kolalı tığ işi bir örtü yerleştirilmişti gayet itinayla. Eşit aralarla iki büyük şamdan, bir buhurdanlık, üzerinde altın kabartma bir haçın olduğu deri ciltli İncil ve üstünde beyaz ketenden bir örtüyle bir Komünyon (dinsel tören) kadehi yerleştirilmişti. Evin sakinleri için her pazar bu salonda ayin yapılıyordu.

Annemi gördüm. Zayıf, kır saçlı bir bayanla birlikte, büyük salonun bir ucunda, diğerlerinden biraz uzakta oturuyordu. Annemin saçı çok kısa ve düzdü. Yumuşacık kıvrık saçları kesilmişti. Bu onun sevdiği bir tarz değildi. Ona doğru yürüdüm ve ağzımdan ilk dökülen şey, saçlarını kimin kestiği konusu oldu. Niye bu kadar kısa kestirttin?

Başka bir şey konuşamadım.

“Margaret, sen misin? Evet, evet, sensin! Herkes buraya baksın, kızım Margaret burada” dedi Ermenice, ellerini bir çocuk gibi şaklatarak. “Ta Florida’dan beni görmeye gelmiş.”

Ardından, aklına bir şey gelmiş gibi, bana doğru döndü ve dedi ki, “Yoksa Pennsylvania’daki evinden mi geldin? Kızımın iki evi var da.” Annem kulak menziliindeki kadınlara hava atıyordu. “Seni gördüğüme çok sevindim.

Annem herkesle Ermenice konuşuyordu. Yaşamının büyük kısmında İngilizce konuşmuştu, fakat bu, yaşlılar evinde anadiline dönmüştü. Bukalemun gibi. İçinde bulunduğu ortama göre anında dilini değiştirebiliyordu.

İşin özü bu, diye düşündüm. Böyle hayatta kalmıştı. Nasıl uyum sağlayacağını biliyordu. Ayakta kalabilmek için kontrolü dışında kalan durumlara ayak uydurmuş, ona göre hareket etmişti. Bu, ona verilmiş bir hediye idi. Bana çok sefer, “Hayatta sana ne olduğu önemli değil, senin ne tepki verdiğin önemlidir. Kötünün yanından kaç ve asla arkana bakma.”

Annem gözüme çok küçük, çok narin gözüktü. Heyecandan gözlerinin içi parlıyordu ama cildi buruşmuş ve incelmışti. Kemikleri sanki parşömen kağıdıyla kaplıydı. Zayıf göğsüne güçlkle hava çekiyordu. Kemikleri elimde mum tutuyormuşum izlenimi bırakıyordu. Teni aklımda kaldığından çok daha buruştu. Elini sıkıca kavramıştım.

“Of, acıdı!” dedi. Bıraktım. Tekrar elime uzandı. Bana dokunmak istiyordu. Gülleri kucığına koydum ve iki elimle ellerine sarıldım.

Kucağından çiçekleri burnuna götürdü ve kokladı.

“Oh, dedi. “Amasya’nın gülleri gibi kokuyor. Onlar da böyle kırmızıydı.

“Gel, küçüklüğündeki gibi yanı başıma otur” dedi.

Küçük bir kız olmanın nasıl bir şey olduğunu unutmuşum. Bazı sabahlar, vücudum artrit^() haberi verircesine gıcırdadığında, bir zamanlar çocuk olduğumdan kuşkulanıyordum. Soykırımdan kurtulmuş annemse, çocuksu bir neşyle gülümsüyordu bana. Gözlerim doldu. Annem cesurdu. Evinden uzakta, yabancılarla birlikte yaşıyor olmasına rağmen, hâlâ mutlu görünüyordu.*

* Eklemlerde vücut tarafından üretilen iltihap. (y.n.)

Annem omuzlarımı okşadı, “Bak şimdi, niye ağlıyorsun ki? Bugün mutlu bir gün. Bugün benim doğum günüm.

Bir hastabakıcı üstüne renkli taşlar yapıştırılmış sarı yaldızlı kartondan kocaman bir taç getirdi ve annemin başının üstüne yerleştirdi. Doğum günü onur konuğuydu. Gençlerin kullandığı türden siyah bir kasetçalarda Ermeni müziği çalıyordu.

“Hadi gel, dans edelim, Ester” dedi, uzun boylu, dolgun bir hemşire, benim ve annemin eline yapışarak. Kendimizi, aniden, büyük sundurmanın ortasında dans ediyor bulduk; bize başkaları da katıldı. Ben bir yandan, iskeletimsi silüetlerin, kollarını müziğin ritmine uydurarak ağır ağır hareket ettiklerini izliyordum. Tekerlekli sandalyedeki bir kadın vücudunun üst kısmını ritme pek güzel bir şekilde uydurmuştu.

Dans etmeyi kestim ve annemi izlemeye başladım. O da, yürütecini kullanarak dans ediyordu. Dans! Sadece birkaç hafta geçmişti kalçasını kıralı ve biz de onu buraya getirmiştik. Kendisini bu kadar çabuk toparlamasının sırrı neydi? Aralıksız ağrı ve meşakkat insanı daha güçlü mü kılıyordu? Her şey ne kadar tuhaf görünüyordu.

Dans edip el çırparken, bu eski yaşlılar evinde, annemin kendisine çevre yarattığını anladım. Yaşamları, Türk hükümetinin tüm Ermenileri Türkiye’den kovmaya çalıştığı 1915’de kesintiye uğramış insanlar arasında köklerine dönmüş, kendine gelmişti. Bu evde hissettiği güven miydi acaba hiç korkmadan anadilini konuşmasının nedeni? Burada kendisini yaşamının herhangi bir döneminden daha güvende mi hissediyordu? Evin sakinleri, çevrelerindeki

güven havası sayesinde burada ortak bir bağ geliştirmiş gibiydiler. Birbirleriyle konuşuyor ve dinliyorlardı. Herkesin anlatacak bir öyküsü vardı.

“Bilirsin, Margaret,” dedi annem, “buradaki herkes, başlarına gelen şeylerin en kötü katliam öyküleri olduğuna inanıyor. Eğer yeterince dinlersen görürsün, herkesin azabı komşusununkinden çok farklı değil. Hepimiz çok çekmişiz.” “Her şeyin üzerinden çok zaman geçti. Konuşuyoruz, hatırlıyoruz, ağlıyoruz.”

“Şimdi şarkı söyleme, el çırpma ve resim çekirme zamanı” dediğini işittim bir hastabakıcının. Mumlar yanıyor. Ermenice “İyi ki doğdun!” diye şarkı söylüyoruz. Kendimi bir başka zamanda, annemin yerinde görüyorum. Mücevhherli, altınrengi kâğıttan bir taç takıyorum ve tek başıyım. Başımda tacın ağırlığını hissedebiliyorum.

Ben daha çocukken annem, yaşamımda derin bir etkisi olan öyküler anlatırdı bana. Ölüm kamplarını, açlığı ve tannık olduğu işkenceleri aktarırdı. Öykülerin ayrıntıları her daim aynıydı. Bütün Türklerden çok korkarak büyüdüm ben.

Aralık ayında, ilkokuldan eve döndüğüm soğuk bir günü hatırlıyorum; annemi oturma odasında bir aşağı bir yukarı ağlarken bulmuştum. Solmuş gri yün hırkasından bir düğme kopmuştu. Pikapta hüzünlü bir Ermeni şarkısı çalıyordu. Başlarda beni görmüyor ya da fark etmiyordu, gördüğünde de başını bana çevirdi, iki parmağını dudaklarına götürdü ve fısıldadı, “Şışt.” Sonra başını öteye çevirdi, boş boş ileri baktı ve ağlamasını sürdürdü, “Kimse kalmadı. Hepsi öldü.

Babam o gün erken geldi eve ve gördüğü sahne şöyleydi: Annem feryat figan ağlıyor ve ben bir köşede durmuş onu seyrediyorum.

*“Derdin ne senin? diye sordu. “Her şey geçti gitti; Amerika’da güvendesin. Çocuğu korkutmayı kes. ‘Bela’yı öğrenmemeli o. Bir Amerikalı olarak büyümeli. Hemen şimdi ağlamayı kes. **Mortsir!**” [Unut] dedi tekrar tekrar. **Mortsir.***

Annem elinin tersiyle gözlerini sildi, pikabı durdurdu ve dişlerinin arasından fısıldadı, “Unutamıyorum! Unutmayacağım! Herkesi öldürdüler.”

*Annemin çocukken anlattığı öykülerin hepsi “karanlık dönem” hakkında değildi. Okul hakkında, meyve bahçelerinin içindeki **aykilerine**, yani kır evlerine yaptıkları yolculuklar hakkında muhteşem, eğlenceli öyküler de anlatırdı. Tatilleri, düğünleri ve mahalle hamamı ziyaretlerini aktarırdı. Yaşamı benimkinden çok farklı değildi.*

Şimdi annem eski yaşlılar evinin ikinci katında 202 numaralı odada yaşıyor. Kapının yanındaki kırmızı deri koltuğun köşesine ilişmiş, ellerini kucagında bitıştirmiş sessizce oturuyor.

Ben de yatağına oturdum, ona doğru eğilip sessizce, “Neden Amasya’da kalıp da seni ölüm yürüyüşünden kurtaracak bir Türk’le evlenmedin? Ben olsaydım orada kalır, bir Türk’le evlenir, doğru ânı beklerdim, hatta belki yatağında onu öldürür, sonra da Rusya’daki devrimcilere katılmak için kaçardım” dedim.

“Okul arkadaşlarımdan bazıları öyle yaptı zaten” dedi annem, “oralı Türklerle evlendiler, Türk oldular. Hayır, ben

yapamazdım. Bedeli çok yüksekti. Ermenice konuşmaları yasaktı, daha da kötüsü, Hristiyan Tanrı'larına dua etmeleri bile yasaktı. Yok, yok, yapamazdım. Ben Tanrı'mı inkâr edemezdim. Kalmadığım için üzgün değilim.

Fakat sonra, aklına bir şey gelmiş gibi, "Belki de sen haklısın. Ama kalsaydım, bugün burada olamazdım. Sen de burada olamazdın."

"İyi de," diye cevap verdim mağrur biçimde, "belki çok zengin bir Türk prensesi olmuştum.

"Sen zaten bir prensessin" dedi annem. "Peki prenses, bana yardım et de yatağa gideyim artık. Yoruldum."

Çantamı karıştırmaya başladım. Anneme bir sürprizim vardı. Bir arkadaşım bana verdiği baskısı tükenmiş bir kipta annemin şehri Amasya'nın bir resmini görmüştüm. Batmakta olan güneşin ışıkları altında, annemi yatağına oturtturdum ve resmi gösterdim.

"Bu fotoğrafta evini tanıyabilecek misin?"

"Aman Tanrım! Nereden buldun bu resmi?"

Gözbebeklerine katarakt inmişti. Fotoğrafi yüzüne yaklaştırdı iyice.

"Bu nehrin öbür yakasında, Savadiye mahallesinde yaşıyordum. Bu resimden benim evi göremezsin, fakat ben nerede olduğunu biliyorum" dedi. "Bu bana verdiğin ne kadar muhteşem bir hatıra. Margaret, sen çok iyi bir kızsın. O kemikli parmaklarıyla yanağımı okşadı.

"Sen küçük bir çocukken bana hep memleketteki hayatımı sorardın. Şimdi seni çocuklarınla gördüğümde geçmişin anılarının ne kadar önemli olduğunu anlıyorum. Ben

öldüğümde gerçek de benimle birlikte ölecek. Sen ve çocukların neler yaşadığını öğrenmelisiniz.”

Biraz daha sokuldum, “Anne, sana ve ailene yaptıklarından dolayı bugün Türklerden nefret ediyor musun?”

Annem hemencecik cevap verdi, “Hayır, etmiyorum.

“Niye ki? Evini, malını mülkünü, toprağını almışlar, bütün aileni öldürmüşler. Nasıl olur da nefret etmezsin?”

“Bilmiyorum, niye olduğunu,” dedi, “Türkler bizden hep nefret ettiler. Hep nefret ettiler çünkü biz Hristiyan’dık. Bize gâvur dediler. Kulağa garip geliyor ama Türklere karşı hiç kin duymuyorum. Onları Tanrı yargılayacak, ben değil. Margaret, yaşamına kini sokma. Kin sadece seni incitir. Kin asit gibidir, kabını yakar. Kötü hatıraları kafandan silip atmalısın.

Annemin terli alnını sildim. Yüzü seğiriyordu.

“Hayattan ne istiyorsan şimdi yap. Bekleme. Sonrası diye bir şey yok. Bunu bilirim bunu söylerim.

“Sonra diye bir şey olmadığını nereden biliyorsun? Belki öbür dünya vardır.”

“Belki,” dedi, “fakat ondan tat alamayacak kadar yaşlıyım.

“Ama gelecek yaşamda tekrar genç olursun belki.”

Annem gülümsedi, “Sana söylerim.

Yanaklarını öptüm. Yumuşacıktı ve yüzüne ve kollarına sürdüğüm bebek losyonunun kokusunu taşıyordu. Cımbızla yüzünden dört uzun siyah kıl koparttım.

“Şuradakini atlama” dedi, çenesinin altındakine işaret ederek.

Tırnakları kestim, törpüledim ve cilaladım; o da beni sessizce seyretti.

Bir ara “Dikkat et,” dedi, “yere sıçramasın. Biri üstüne basarsa, şansım kötü gider.”

Annemin şanssı doksın sekiz yaşında yaver gitmişti. Benim şansım iyi gitmiyordu. Hilal biçimindeki küçük parçaları dikkatle topladım, bir beze sıkıca sardım ve çöp sepetine güzelce yerleştirdim.

“Sen bebekken ben de sana böyle yapardım” dedi. “Şimdi aynısını sen yapıyorsun. Vücudumu okşarken ellerini hissetmeye bayılıyorum. Ben senin vücudunu bebe yağıyla ovar, ayak bileklerinden baş aşağı sallardım seni. Sen beni ayak bileklerimden havada sallayabilir misin?”

“Hayır annem, eminim ki yapamam. Sen bana neden yapardın peki?”

“Bizim memlekette, yaşlı kadınlar, eğer bir çocuğu ayak bileklerinden sallarsan çok zeki olur, derlerdi. Bence işe yaradı. Sen bayağı zekisin.

Gülümsedim.

“Umarım çocukların da senin bana baktığın gibi bakarlarsana” diye fısıldadı.

Burnumu çekiyordum. Başım çatlıyordu. Annem gözlerini kırıştırdı. Bu ziyaret onu yormuştu.

“Tanrı niye müdahale edip de Ermenileri korumadı?” diye bir soru çıktı ağzımdan.

“Annem omuzlarını silkti. “Kim bilir niye? Sadece Tanrı bilir. Onu gördüğümde sorarım.

“Kendini öldürmeyi hiç düşündün mü?”

“Tabii ki.”

“Peki neden yapmadın?”

“Bilmiyorum. Ama hep ölmek istedim. Sanırım çok derinlerde, hepimiz yaşamak istiyoruz, hayat ne kadar kötü olursa olsun. Hayat Tanrı’nın bize verdiklerinden ürettiğimiz şeydir.”

Devam etti, “Margaret, umudunu hiçbir zaman yitirme. Sana ne olduğunun önemi yok, sadakat ve umuda sahip olmayı hep hatırla. Beni sağ tutan umut oldu.”

Saatime baktım. 16:40 olmuştu. Florida’ya giden 18:00 uçağını yakalayacaksam acele etmem gerekiyordu. Anne me veda öpücüğü verdim. Yüzüme uzandı ve beni kendine çekti. Acaba bu onu son görüşüm olabilir miydi?

“Seni seviyorum” dedim. “Seni hep sevdim, bunu hatırlayacağına söz ver.”

“Söz veriyorum.”

Uçağa bindiğimde derin bir soluk aldım; aynı annemin bana öğrettiği gibi. Gözlerimi kapadım ve annemin hayatındaki güzel anları hatırlamaya çalıştım.

İLK ANILAR

ESTER – 1905-1912

Türkiye'nin iç vilayetlerinden birinde benim güzel Amasya'm yer alır. Evim, Ermeni mahallesi Savadiye'nin yan sokaklardan birindeydi. Öyküm 1905'e kadar gider; benim beş yaşında olduğum zamanlara. Ailem hakkında çok fazla şey hatırlamıyorum. Bana 12 Mart 1900'de Ester Mineracyan olarak doğduğum söylendi. Annem beni, yani yedinci çocuğunu doğururken ölmüş.

Onun ölümünden hemen sonra, zaten çok hasta olan babam beni ve altı kardeşimi erkek kardeşine emanet etmiş. Amcamız bizi bir aile olarak büyüteceğine söz vermiş; babam da ona evini, tüm şahsi servetini ve annemin mücevherlerini vermiş. Babam öldükten sonra amcam sözünü tutmamış ve hepimizi evlatlık vermiş. En büyük ağabeyim Harutyun hariç, erkek ve kız kardeşlerimi bir daha hiç görmedim.

Ben beş yaşındayken Hacı Hagop Ahronyan'la karısı Pepron beni evlatlık almışlar. Amasya'nın önde gelen ailelerinden biriydiler. Yeni babam "Hacı" lakabıyla anılırdı.

Bu lakap Kudüs’e hacca gidenlere verilirdi. Benim büyükanne dediğim, Hagop’un annesi de bizimle yaşıyordu. Asıl annem ve babamla ilgili hiçbir şey hatırlamıyorum.

Pepron’u çok iyi hatırlıyorum. Onu sevmemi sağlamak için beni öpücüklere boğar, sürekli sarılırdı ve yüzümü kocaman memelerine bastırırdı. Beni sallayarak, “benim sevgili küçüğüm” anlamına, *sirum*, *sirum* diye mırıldanırdı. Elbisesinin tüylü yünü yüzümü kaşındırırdı ve soluk alırken zorlanırdım.

Pepron, kardeşlerimi hafızamdan silmeye kararlıydı. Beni dizinin dibine oturtur ve “Ben senin annenim, başka kimsen yok!” diye bağırdı.

Her gece uyuyuncaya kadar ağlardım. Benim her gün ağlayışım Pepron’u sinirlendirirdi. Saç fırçasıyla beni döver ve “Ağlamayı kes. Aileni unut! Şimdi senin ailen biziz ve bizi seveceksin” diye bağırdı.

Beni her gün uzun uzadıya döverdi. Daha beş yaşındaydım. Bana karşı bu kadar kötü davrandığından onu neden sevmem gerektiğini anlamakta zorluk çekerdim. Ben daha bir çocuktum ama birinin kendisini döven bir insanı nasıl sevebileceğini merak ederdim. Yıllar geçti, benim ağlamalarım azaldı ve onu sevmeyi öğrendim giderek.

Pepron sevgimi paylaşabileceğim herkesi fazlasıyla kıskanırdı. Kendi çocuğu hiç olmamıştı ve beni kaybetmekten çok korkuyordu. Bu onun için zor bir şeydi, çünkü Amasya’da çocuksuz bir kadını işe yaramaz sayarlardı. Bütün erkekler, kocası da dahil, çocuk doğurmayan bir kadının meyve vermeyen bir ağaç gibi olduğuna –ve korunmayı hak etmediğine– inanırlardı. Beni büyüterek kendisini

önemli hissederdi; kasabadaki çocuk sahibi diğer kadınlar gibi.

Bir keresinde, sokakta birlikte yürürken, bazı kadınlar Pepron'un yanına gelip şöyle demişlerdi, "Sana bu kadar çok benzeyen bir çocuk bulmuş olduğun için ne kadar şanslısın."

Pepron kıpkırmızı olmuştu. Kadını sertçe dürtmüş ve "Hişt, çocuk duyacak" demişti.

Hakkında konuştukları çocuğun ben olduğumu bilmiyordum.

Amasya'daki evimiz geniş, asfaltlanmamış bir sokaktaydı. Buna rağmen hemen hiç toz yoktu. Uzun yıllar boyunca taş ve çakılları yumuşak kırmızı kile gömen at nalları sert bir yüzey oluşmasına neden olmuştu. Sokak boyunca birbirlerine bitişik iki katlı, düz damlı evler sıralanırdı. Her evin kendi bahçesi ve avlusu vardı. Bizim avlunun ortasında tatlarına bayıldığım *tut*larla dolu büyük bir dut ağacı vardı. Kalın dallarının altına girer, avuçlar dolusu yumuşak dut toplardım. Bazen de yüzüme, gözüme kendiliğinden düşerlerdi. Çenemden tatlı suları süzülürdü. Öğleden sonra güneş, titreşen koyu yeşil yaprakların arasından süzülüp de yüzümü ve kollarımı ısıttığında, dünyamın asla değişmeyeceğine tüm kalbimle inanıyordum. Artık bana hiçbir şey olmazdı.

Evimizin ikinci katı, sığınıp oyun oynamayı sevdiğim tavan arasıydı. Hemen bitişliğimizde oturan arkadaşlarım Satnig ve Teğag her gün okuldan sonra bize gelirler ve üçümüz tavan arasına çıkıp taşbebeklerini giydirdik. Birbirimize acayip öyküler anlatırdık. Gülüş ve kıkırdamalarımız

aşğıda Pepron'a kadar gittiğinde, süpürge'nin sopasıyla tavana vurur ve sessiz olmamız için bizi azarlardı.

“Boş zamanlarınızda bebeklerle konuşmaktan başka yapacağınız bir şey yok mu sizin?” derdi. “Gelin buraya, bir sürü ev işi var. Hayat sadece oyun değil.”

Niye olmasın? Ben öyle düşünüyordum.

Evimizin birinci katındaki büyük odada kocaman bir gazyağı lambası yanardı. Odanın bir ucu oturma alanımız, diğer ucuysa benim yatağımın Pepron'la Hagop'unkinden perdelerle ayrıldığı orta büyüklükte yatak odasıydı. Ninem benim yanımda uyurdu.

Her gece uyuyacağımız *doşek*leri sererdik. Döşekler gün içinde çift kapılı uzun ahşap bir dolapta saklanırdı. Oturma alanının bir duvarında *sedir*imiz vardı. Bu sedir, etrafındaki birkaç küçük tabureyle birlikte, esas oturma alanımızdı. Üzerine çok ince el dokuma kilim örtülürdü. Zeminde de kalın, renkli, kaliteli kilimler vardı. Kışın, pencerelerdeki çatlaklardan rüzgârın sızmasını önlemek için, Pepron önlerine kalitesiz kalın kilimler asardı.

Bu oturma alanının bitişiğinde mutfak-yemek alanı vardı. Odanın uzak ucundaki *tonir* bizim fırınımız ve ocağımızdı; bütün yemeklerimizi orada pişirirdik. Bu *tonir* aynı zamanda kış günleri boyunca evimizi ısıtırdı. Kibrit pahalı ve bulunması zor olduğundan, ateşi bütün gün ve gece yakık tutardık.

Pepron erkenden kalkar, ateşi canlandırmak için kuru hafifçe karıştırır ve üflerdi. Sonra biraz kuru tahta ve ağır yanan büyük ceviz kütükleri atardı. Eğer odunumuz azaldıysa, *geşud* dediğimiz kuru inek tezeği eklerdik biraz.

Pepron ateşin yakınında içini ceviz kabuğuyla doldurduğu pirinç bir kova tutardı ve zaman zaman bir iki avuç kabuk atardı ateşin içine. Korlaşan ceviz kabukları, küçük evimizin mobilya ve duvarlarına sinecek kadar yoğun bir ceviz kokusu salardı. Bugün bile bir ceviz kokladığımda, o odayı ve tatlı kokusunu hatırlıyorum.

Ateş harladıktan sonra Pepron *tonirin* üstüne ağır, yuvarlak bir siyah demir yerleştirirdi. Bu, sebze ve küçük etleri kızartırken kullandığı küçük tava için ocak olurdu. Pepron kuzu etlerini domates, sebze ve bulgurla karıştırırdı. Sonra da büyük demir tencereye biraz su koyar ve kabı küllerin içine adeta gömerdi. Tencere hiç karıştırılmadan bütün gün kaynardı. Akşamüstüne doğru babalığım işten eve geldiğinde yemek hazır olurdu.

Birinci katın altında *mağazamız* vardı. Bu bodrumun duvarları sıra sıra kap kacakla doluydu. Her teneke ağzına kadar buğday, bulgur, mercimek ve nohut doluydu. *Bastırma* ve sucuklar başka teknelere doldurulurdu. Raflarda salamuraya yatırılmış peynir *budükleri* [kalıpları] ve çeşitli reçel ve zeytin kavanozları diziliydi.

Okuldan gelince, üstüne vişne reçeli sürülmüş kızarmış ekmek yemeğe bayılırdım. Soğuk reçel erir ve sıcak ekmeğin çatlaklarını doldururdu. Isırdığımda reçel dişlerimin arasından sızar ve dilimin üstünü kaplardı.

Mağazamız her zaman, hatta yazın kavurucu sıcaklarında bile soğuktu. Babalığım sıcak bir günde işten eve geldiğinde, doğru aşağıya iner ve bodrumun serin havasında soğumuş bir karpuz keserdi.

“Oh!” derdi, ayaklarını uzatıp da karpuzdan kocaman

bir ısırık aldığında.

“Gel, Ester. Gel de karpuz ye.” Sonra bana da bir dilim keserdi; zaman ve mekânın zevkini çıkartmak için sessizce otururduk.

Kısa süre sonra Pepron’un kulakları tırmalayan sesi gelirdi, “Hadi! Yemek hazır. Aşağıda ne halt ediyorsunuz?”

Soğuk ve dondurucu havanın her yeri kapladığı kış günlerinde, bodrumumuz aynı yaz günlerindeki gibi olurdu. Hep merak etmişimdir, *mağazan nasıl yazın serin, kışın sıcak oluyordu?*

Evimizin önündeki sokak boyunca bir kanal uzanırdı ve ön kapımızın tam karşısında Bedros Efendi’nin evine uzanan dar bir köprü vardı. Bu Türk adam ve karısı Huriye ve üç oğulları çok büyük bir taş evde yaşıyorlardı. Birinci katta bir ipek fabrikası olarak kullanıyorlardı. Aile ikinci ve üçüncü katta otururdu. Sıcak yaz akşamlarında ailelerimiz, oldukça serin olan köprü geçidinde saatlerce oturur, sohbet eder ve kahve içerlerdi.

Bu sırada kadınlar bir kenarda baş başa konuşurlarken, erkekler öte yanda siyaset tartışıyorlardı. Biz çocuklarsa kanalın setleri üzerinde kaydırmaca oynardık. Şanslı olanlar sığ suya düşmeden kendilerini kurtarır; kaybedenler ıslanırlardı. Bu kanal şiddetli yağmur yağdığında bir su yolu olarak hizmet ederdi. Bazen su o kadar yükselirdi ki yolda bulunan tavukları, küçük hayvanları sürüklerdi. Arkadaşlarım ve ben, aşağıda akan suya kapılmamak için dik setin duvarlarına çaresizce tutunmaya çalışan bu zavallı yaratıkların gıdıklamaları karşısında kahkahalarla gülerdik.

Babalığım dut ağacımızın yapraklarını ipekböceklerini

beslemesi için Bedros Efendi'ye satardı. Böceklerin üstüne kat kat yaprak yayılırdı. İpekböcekleri yaprakları yediklerinde, ince iplikler tükürür ve bir koza örerdı. İpek de kosalardan elde edilirdi.

Eylül hasat zamanıydı. Yılın özel bir zamanıydı bu. Her yerde partiler ve kutlamalar olurdu. Sokakta büyük *keşge* fiçıları anıt gibi dururdu; yavaş yavaş kömürler üzerinde kaynayıp fokurdarlardı. Bu kuzu ve buğday karışımı bütün gün pişerdi. Müzisyenler davul ve zurna çalar, tüm mahalle sakinleri festivallere katılırlardı. Ben sürekli dans ederdim. Yorulduğumda durur ve üstüne erimiş tereyağı dökülmüş bir tabak sıcak keşkek alırdım elime. Bazen yanında birkaç *turşi* de verilirdi. Ekşi turşular *keşge*le o kadar iyi giderdi ki. Ah, ne eğlenirdik.

Evimizin hemen sağındaki ev babalığımın kuzeni Dikran Ahronyan'ındı. Kasabamızın tek fırını onundu, dolayısıyla bütün komşular hamurlarını evde açar, sonra da pişirtmek için Dikran'ın fırınına götürürlerdi. Salı ve çarşamba günleri fırın günüydü. Dikran Amca bu hizmet karşılığında yirmi “sikke” alırdı.

Salı ve çarşambaları hava fırından yeni çıkmış ekmeğin muhteşem kokusuyla dolardı. Bizim evde küçük bir ocak vardı ama komşularımızın çoğunun yoktu. Yazları ocakları olanlar bile hamurlarını fırıncıya götürmeyi tercih ederlerdi çünkü ocakların sıcaklığı dayanılmaz olurdu. Dikran Amca bize ekmeği bedava pişirirdi. Her seferinde yirmi sikke tasarruf ederdik.

Pazarları mutlaka pilav ve *karumadan* oluşan özel bir yemek yerdik. Kuzu kavurma yazın doğranır ve kış için

bodrumda saklanırdı. Biz hep soğuk kış boyu yetsin diye fazla yapardık. İhtiyaç duyulduğunda Pepron yağla kaplı et yığınının dilimler ve ateşin üstünde kızartırdı. Bizler *tonirin* sıcaklığına sığınır ve cızırdayan kuzunun güzel kokusunu içimize çekerdik. Kuzu bakır tavada kızardıkça küçük yağ kabarcıkları patlar ve üstüme sıçardı. Çünkü ben kokudan ve sıcaklıktan daha fazla yararlanmak için iyice eğilirdim. Bunun üzerine Pepron kulağımdan tutar çekerti geriye.

“Aptal kız, saçların tutuşacak” derdi.

Sabırla geride oturur ve o başka bir şeyle meşgul olmayı başlayıncaya kadar beklerdim. Sonra her şeyi göze alıp daha da yaklaşırdım.

Özel durumlarda veya tatillerde tavuk pişirirdik. Belki bir düğün, resmî bir ziyaret, bir cenaze, Noel veya Paskalya bu özel kuşun yemeğini gerektirirdi. Tavuk sunmak bir misafire sunulacak en büyük onurdu, çünkü yumurta veren bir tavuk öldürmek demek bir misafire aşırı cömertlik göstermek demektir. Biz nadiren tavuk yerdik.

Evimize misafir geldiğinde, Pepron özel yemeklere girerdi. Bulgur pilavı, soğan ve domatesli yeşil fasulye ve tatlı olarak da cevizli, balı baklava pişirirdi. Yemeği, gül-suyuyla tatlandırılmış koyu bir kahve tamamlardı.

Böyle gecelerde erkekler yemekten sonra *skambil* dedikleri kâğıt oyunu oynarlardı. Biz çocuklar kelime oyunları oynardık. Kadınlarsa odanın bir başka köşesinde toplaşır, dedikodu yapar ve kahve falı bakarlardı. Pepron iyi kahve falı bakardı. Her kadın kahvesini bitirdikten sonra fincanı ters çevirirdi. Ardından fincanlarını saat yönünde üç kez döndürür ve bir kez dibini tıklattırlardı. Fincanlar

soğuduktan sonra Pepron fincanı tabaktan kaldırırdı. Eğer fincan tabağa yapışmışsa herkes oh çekerdi; bunun anlamı iyi kısmet demekti. Kadınlar Pepron'un kehanetlerini daha iyi duyabilmek için dirseklerinin üzerine eğilirlerdi.

Pepron, "Bir yabancıdan mektup alacaksın" derdi birine.

Bir başkasına, "Uzun bir yola gideceksin."

Bir başkasına da, "Uzaklardan biri yakında ziyaretinize gelecek" derdi. Bunlar Pepron'un basmakalıp cevaplarıydı. Aslında, onun ne söylediği pek önemli değildi çünkü bu kehanetlerin hepsi kadınların çoğunun başına gerçekten bir biçimde gelirdi.

Soğuk gecelerde, biz çocuklar ateşin yanına sıkışır ve misafirlerimizin ayrılma zamanı gelene kadar uyurduk. Kışın komşumuzun evine ziyarete gitmeyi hiç sevmezdim çünkü uyanmak ve o karda eve yürümek berbat bir şeydi. O gecelerde evdeki soğuk yataklarımıza dişlerimiz birbirine vurarak dönerdik.

Her sabah Pepron erkenden kalkar, ateşi yakar ve kahvaltı hazırlardı. Sıcak süt, zeytin, peynir ve *çoreg*. Amasya çöreği çok tanınmıştır çünkü diğer vilayetlerin çöreğinden farklıdır. Çoğu çörek, un, sıcak su, maya, tuz, yumurta ve süttten oluşan bir karışımla yapılır. Bu karışım, kabarmaya bırakıldığında iki katına çıkar; sonra küçük yumaklar hâlinde şekillendirilir, pişirilir ve sıcak sıcak sunulur.

Amasya çöreğinin içindekiler de aynıdır fakat fazladan bir şey daha yapılır. Hamur büyük bir daire hâlinde yuvarlanır, sonra yağlanır ve ince elenmiş ceviz karışım üstüne serpiştirilir. Daire dörde kesilir. Parça birbirlerinin üzerine yatırılır, bir bütün hâlinde yuvarlanır, sonra kalın bir halat

biçiminde bükülür ve pişirilir. Cevizli çöreğin pişerken çıkardığı koku kadar güzel başka bir şey yoktur.

Kahvaltıdan sonra Pepron avlumuzdaki iki ineği sağardı. Bu inekler ihtiyaç duyduğumuz tüm sütü verirdi bize. Bodrumda stokladığımız ete ilaveten avluda üç de kuzu beslerdik. Babalığım et işinde olduğundan avludaki bu kuzuları yemek için saklardık.

Bazen, Pepron sabah işleriyle uğraşırken, bana getir götür işleri yaptırırdı. Bu konuda çok katıydı.

Bir taş tükürür ve bana, “Bu kurumadan git gel yoksa seni döverim” derdi.

Bana verdiği adrese deliler gibi koşardım. Bir gün, geriye dönerken, başlarında bir çobanla eve dönen bir sığır sürüsüne yakalandım. Birisi bir ev yapıyormuş ve duvar boyunca dizili büyük bir odun yığını bırakmıştı. Odunların arkasına gizlendim ve şansırma çoban önümden geçip gitti. Çoban hiç geçmeyecekmiş gibi geldi bana. Ayağa kalktım, gömleğimi silkeledim ve eve koştum. Çok geç kalmıştım. Tanrım, Pepron çıldırmıştı! Kulakmememden tuttu, sıkıca çekti. Sığır çobanının beni neredeyse öldürüyor olduğunu söyledim. Kulağımı bıraktı, kendimi korumaya çalışmış olduğumu öğrendiğine sevinmişti. İlk memnuniyetini attıktan sonra, döndü ve beni adamakıllı dövdü. Neredeyse öldürülüyor olmak geç kalmanın bahanesi olamazdı, Pepron’a göre.

Babalığım Hacı Hagop kasabanın muhasebecisiydi. Kardeşi Garabed ve yakın arkadaşı Haçig’in sahibi oldukları kasap dükkânının defterlerini tutardı. Ayrıca kasabadaki diğer dükkân sahiplerinin çoğunun kayıtlarını da tutuyordu.

Babalığım bir bacağı sakattı ve aksayarak yürürdü. Büyükanнем bana bunun, delikanlıyken, bir Ermeni çocuğı soymalarını engellemeye çalıştığı için çılgına dönen bazı Türklerden yediğı dayanın sonucu olduğunu söylemişti. Babamı döverlerken bir başka grubun soygun yaptıklarını görmüşler. Hemen babamı kendi kemeriyle köprünün parmaklığına bağlayıp öbürlerine saldırmaya gitmişler. Tesadüfen oradan geçip hamama gitmekte olan bazı hanımlar babamı serbest bırakmışlar. Yaralanan bacağı hiçbir zaman tam olarak iyileşmemiş. Tedavi için Merzifon'daki doktorlara gitmiş birçok defa, fakat bacağı sakat kalmış.

Her gece, büyükanнем babalığımın bacağını ılık suya sokardı. Hassas yara yüzeyi hep kanlıydı. Kenarlarda sarı iltihap tabakaları oluşurdu. Büyükanнем onları ihtimamla teker teker soyardı. Bacağını yavaşça sarmadan önce yarının üstüne biraz yeşil merhem sürerdi. Her gün bunu yaparken onu izlerdim.

Babalığımın kardeşı Garabed dükkânda tezgâhtardı ve hayvanı kesme ve dilimleme işini Haçig yapardı. Cemaatteki adamlar babalığımın saygıdeğer biri olarak görür ve iş meselelerinde tavsiyesini alırlardı. Hemen her gece birisi onun düşüncelerini sormak ve şu veya bu konuda tavsiyesini öğrenmek için evimizi ziyaret ederdi.

Bir akşamüstü Pepron beni, küçük aynasını almakla suçlamıştı. Her zaman komodininin üzerinde duran güzel, gümüş işlemeli bir aynaydı. Ben almadığımı söyledim ve bana inanması için yalvardım.

“Hayır, hayır,” dedi, “sen aldın, biliyorum.”

Odanın bir köşesine sindim ve ağladım.

Görünürdeki her şeyin altını üstüne getirdi. Benim *zahireme* geldiğinde çığlık attı, “Aha.” Elini okul çantama soktu ve aynayı buldu. Taş kesilmiştim. Gözlerime inanamıyordum. Oraya o yerleştirmiş olmalıydı, Tanrı şahidimdir, ben almamıştım.

“Biliyordum” diye bağırdı ve iyice patakladı beni.

Uyuyana kadar ağladım ve dua ettim, “N’olur Tanrım söyle, bunu bana niye yapıyor?” Hiçbir cevap alamadım.

Bu öfke nöbetleri geçtikten sonra Pepron sakinleşmişti. Beni sevmek için beni incitmeye ihtiyacı olduğundan yapıyordu bunu. Pepron’un öfkesinden duyduğum korku onu memnun etmeye çalışmamı güçleştiriyordu.

Kasabanın hemen dışında, bütün kenti gören kayalık bir sırtın üstünde eski bir kale vardı. Bu tepedeki gizli bir noktadan altımda kıvrım kıvrım akan nehri, Merzifon Ovasını ve kilometrelerce uzaktaki çevre dağları görebiliyordum. Her iki yönde de, gözlerimin erişebildiği mesafede, kilometrelerce uzanan bahçeler ve bağlar vardı.

Durduğum yerden, kentin sınırları içinde yavaş yavaş dönen su çarklarını izlerdim. Suyu hafifçe vuruşları durağan ve huzur verici bir ses çıkmasına yol açardı. Bazen saatlerce dinlerdim. Yavaş, biteviye ses, her pazar kilisede işittiğim Apostolik ilahileri hatırlatırdı bana. Bu su çarkları çalılık arazi için gerekli suyu sağlardı Amasya’ya.

Gözümün gördüğü her yerde meyve ve çiçeklerin açtığını görürdüm. Bu günlerde Pepron için çiçek toplardım. *En sevdiği çiçek*, uzun, ince, dikensi yapraklı parlak sarı çiçektir. Hanımeli kadar güzel kokardı.

Zirvede tek başıma, kitaplarımı havaya fırlatır ve dönerek

dans ederdim. Hafif meltemle birlikte uzun kahverengi saçlarım uçuşurdu. Dağların arkasında, uzak bir yerlerde yolculuk yapma hayalleri kurardım.

Yeşilirmak'ın şekillendirdiği boğaz, görüş mesafem içinde, yürüyerek sadece bir günlük bir uzaklıktaydı. Uzaktaki Lycus vadisinin arkasında, bir zamanlar efsanevi Amazon kadınlarına ev sahipliği yapmış bir yerin soluk zirvelerini görebiliyordum.

Bir akşam, ateşin yanına oturmuştuk; büyükannem bana Amazonlar efsanesini anlatmıştı.

“Eski Yunanlar, Karadeniz civarında Amazonlar olarak bilinen kadın savaşçıların yaşadıklarına inanıyorlardı” demişti, “Adları, bir göğsü olmayan anlamına gelen Yunanca bir sözcükten geliyordu, çünkü kızlar yayı daha iyi çekebilmek için sağ göğüslerini yaktırırlarmış. Ailelerinin geçimini bu kadınlar üstlenirlermiş. Tarlalarda işçi olarak çalışırlarmış ve üstün nitelikli olduklarından efendi onlarmış ve erkeklerini köle olarak görürlermiş.”

Ah, keşke o çağlarda yaşasaydım. Benim kasabamda erkekler çok otoriter ve kadınlar da son derece acizdiler. Amazon kadınlarının yaşadığı yere boynumu uzatır ve onlardan birini görme umuduyla kayalıktan sarkardım. Ama hiç göremezdim.

Büyükannem ayrıca, Alman sömürgecilerin uzun bir zaman önce Amasya'ya geldiklerini anlatmıştı. Fakat Almanlar milliyetlerini sürdürememişlerdi. Ermeni kızlarıyla evlenmişler, karılarının Ermeni geleneklerini benimsemişler ve Alman kültürlerini kaybetmişlerdi. Buna en iyi örnek, Gretel adlı Alman bir kızla evlenen babamın kuzeni

Bedros Efendi'ydi. Gretel, Ermeni dili ve âdetlerini öğrenmiş ve Alman geçmişini unutmuştu. Ben, uzun bir süre, onun Ermeni olduğunu sanırdım. Gretel'in bembeyaz teni, lacivert gözleri ve upuzun sarı saçları vardı. Gretel'in cennetten düşmüş bir melek olduğuna emindim.

Dağın batı yakasındaki kale duvarından uzaklara baktığımda, dağın yamacına çevrilmiş bir sahra topunu görebiliyordum. Bu sahra topu, Ramazan ayı boyunca, günbatımında patlar, Müslümanlara oruç bozma zamanının geldiğini haber verirdi. Bu, o kadar önemli bir andı ki, hükümet memuru olmayan hiç kimsenin topu patlatmasına izin vermezdi. Babam, sık sık Müslümanları bir ellerinde çatal bir ellerinde bıçak, top patlamasını beklerken gördüğünü anlatırdı bana.

Bir gün babam bana, "Ben sana hiç Ramazan ile Hilal'in öyküsünü anlatmış mıydım?" diye sordu.

"Hayır baba" diye cevap verdim.

Babam başladı anlatmaya. "Bir zamanlar, İstanbul'daki Müslüman makamlar ülkenin her yanına, hilalin çıkmış olduğunu ve bayramın başlaması gerektiğini haber vermişler. Amasya'daki Müslümanlar bu telgrafi aldıklarında, onlar da bayramı dört gözle bekliyorlarmış ama hilali göremiyorlarmış. Dolayısıyla hiç kimse inanmamış. Amasya halkı İstanbul'a, bekleyip hilali kendi gözleriyle göreceklerini bildirmiş."

Babam bana bu öyküyü anlattığında gülmeye başladı, "Gördün işte çocuğum, hükümet hep haklı değildir. Gözle rinle gördüğüne inanmalısın ve inek gibi körlemesine hareket etmemelisin. Dilerim hükümet seni hiç aldatmaz."

“Aldanmam baba.”

Babam bana gülerek baktı; senin ne söylediğine inanmayan insanların yaptığı gibi. Sonra da uzandı ve saçlarını okşadı.

Sık sık günde beş kere namaz kılan Türk erkeklerini izlerdim. Namaz kılmadan önce mutlaka ellerini, ayaklarını ve kulaklarını yıkarlardı. Camide sadece erkeklere izin verildiği için kadınlar evde namaz kılmak zorundaydılar. Namaz sırasında tüm dünyadaki Müslümanlar seccadelerinde yüzlerini Mekke’ye çevirerek eğilirlerdi. Biz Hristiyanların sadece pazarları ibadet ettiklerine memnun olurdum; bu bana yetiyordu.

Bazen, okuldan sonra arkadaşlarım ve ben, kasabanın yukarısındaki bir geçitte duran büyük, oyulmuş taş bir anıt olan Aynalı Mezara giderdik. Bu mezar nehir kenarında doğuya bakan kayanın yüzüne oyulmuştu. Yüksek kemerli giriş boyunca dar çıkıntına uzanan sekiz basamağı çok dikkatli bir şekilde tırmanırdık. Mezarın kemerinin dış duvarları ayna gibi parlıyordu. Eski kral ve kraliçelerin büyük taş anıtları arasında oynardık.

Harabeler arasında yürürken, kurumla yürüyen ve görünmez uşaklarına dik dik bakıp emirler yağdıran bir kraliçe olduğumu düşünürdüm. Ah, arkadaşlarımla kemerlerin etrafında birbirimizden saklanmamız ne kadar eğlenceliydi. Sonra, durur ve çığlık atardık çünkü aynalı yüzeyde aslında kendi yansımalarımız olan gölgeli, ürkütücü yüzlerle burun buruna gelirdik.

Evin yolunu tutmadan önce, oturur, zeytin, peynir ve ekmekten oluşan kumanyalarımızı yer ve mezarın her iki

yanında yükselen devasa ceviz ağaçlarının gölgesinde dinlenirdik. Yüzlerce yıl önce buralarda yürümüş kral ve kraliçeler hakkında konuşurduk. Birbirimize reverans yapar ve kendimizi kraliyet mensubu gibi görürdük.

Bu gezintilerden birinde, arkadaşlarımla uzaklardan gelen çingirakların sesini duymuştuk. Sesin nereden geldiğini öğrenmeye çalışırken, aşağıdaki dar patikadan gelen siyah ve beyaz keçi sürüsünü gördük. Her keçinin boynunda bir çingirak vardı. Bir yumurtadan daha küçüktüler fakat iyi ses çıkarıyorlardı. Aşağımızdan gelen çingirak sesleri rüzgârın ağaçlar arasından süzülürken çıkarttığı hışırtıyı andırıyordu. Kervan yakınımıza geldiğinde, keçilerin yanında bir çoban ve köpeğinin olduğunu gördük.

Kayalıktan aşağı doğru, keçi çobanına seslendik, “Amasya’ya giden bir kestime yol biliyor musun?”

“Elbette, ufaklıklar,” dedi, “şu dönemeci bir döneyim, anlatırım. Birileriyle konuşmak her zaman nasip olmuyor. Çoğunlukla keçilerimle yalnız olurum.”

Devrilmiş bir ağaç gövdesine oturdu, yavaşça piposunu doldurdu ve eskiçağlardan bir öykü anlattı.

“Bir zamanlar Davut adında bir çoban varmış. Siz kasabalı çocukların bu taşra masalını anlaması biraz zor olabilir ama yine de anlatacağım.”

Uzun bir öykü olacakmış gibi gözükiyordu. Otlardan oluşan yumuşak bir tümsekte rahat bir yer buldum. Kazağımı bir yastık gibi katlayıp başımın altına koydum ve keçi çobanını dinlemeye başladım.

“Biz Kürtler hayatımız boyunca hayvanlarımızla oluru. Sevdiğimiz bir köpek veya koyun öldüğünde, sanki

ailemizden biri ölmüş gibi üzülmürüz. Hayvanlarımız hayatımızın bir parçasıdır ve onlara çocuklarımız gibi bakarız.”

Çoban Davut’un evcil ayısının ölümüne matem tutmasının nedeni budur.

Davut bu kayalar arasında çok ayı öldürmüştü. Ayıların gençken kendilerini çok kuvvetli hissettiklerini de biliyordu. Bir gün Davut bir anne ayıyla karşılaştı. Uyurken ateş etti ona. Ayı uyanınca atacak bir şey aradı. Yeterince büyük bir taş bulamayınca Davut’a fırlatmak için küçük yavrusunu ensesinden kavradı. Davut tekrar ateş etti, bu kez meremi annenin tam ağzına geldi. Küçük yavru ölen annesinin ayaklarının dibine düştü.

Davut yavruyu kucağına aldı ve evine götürdü. Onu köpeklerinden birine emzirtti. Köpek ayıyı kendi yavrularından biri gibi büyüttü. Davut’un çocukları da ayı yavrusunu sevdiler ve avluda hep birlikte koşup duruyordular; köpekler, ayı ve çocuklar. Yavrunun adını Mokhanatka koydular. Yavru meyve ağaçlarına tırmanıyor ve bütün gün meyve yiyordu. Bir gün yavru ağaçtan düştü ve bacağını kırdı. Davut bacağı sardı ve iyileşene kadar baktı. O tarihten sonra ayıya Topal Mokhanatka dedi.

Birkaç yıl sonra bir bahar, Topal Mokhanatka kederlendi ve endişelendi. Davut’un evinin yanındaki tepenin üstüne tırmandı ve havayı kokladı. Başka ayıların yaklaştığını hissetmişti. İnledi durdu. Bir akşam Davut onunla yürürken, ayı durup bir ona baktı, bir sırttaki ayılara baktı. Sonra da yavaş yavaş ayılara doğru yürüdü. Ayrılmadan önce arkasına dönüp Davut’un ellerini yaladı ve üzgün bir biçimde inledi. Davut bırakması gerektiğini anladı. Gitmesine izin verdi.

Yıllar sonra Davut dev bir ayının kendisine yaklaştığı sırada ormanda uyuyordu. Uyanıp silahına davranmak istedi fakat bıraktığı yerde yoktu, “Allahım, diye duaya başladı, “bana yardım et.” Ayı iyice yaklaştığında, topalladığını fark etti. O olabilir miydi? Evet, bu sevgili Topal Mokhanatka’ydı. Ayı önünde durdu ve eskiden hep yaptığı gibi yerde yuvarlanmaya başladı.

Sonra ayı kayalara doğru gitti ve Davut’a silahını getirdi. Ayı kendisini tanımamasından korkmuş ve silahını saklamıştı. Ardından Davut’a kendisini izlemesini işaret etti. Davut, Topal Mokhanatka’yı sarp bir kayalığın yanına kadar izledi. Ayı aşağıya sarktı ve aşağıda bir şeylere baktı. Davut da eğildi ve aşağıya baktı. Biraz aşağıda bir in vardı ve girişin de kocaman bir kaplan uyuyordu. Silahını sırtladı, nişan aldı ve tetiği çekti. Kaplan öldü. Ardından Davut onun derisini yüzmeye başladı. Çok heyecanlanmıştı çünkü o bölgede daha önce tek bir kaplan öldürülmüştü; o da ünlü Ermeni avcı Hıgop’un öldürdüğüydü.

Gözünün ucuyla, Topal Mokhanatka’nın kaplan ısırıklarının bulunduğu küçük kemikleri topladığını gördü. Kemiklerin içine dağılmıştı. İki küçük kafa, ince bacaklar, küçük kıllı pençeler. Ayı hepsini üst üste yığdı. Davut o zaman kaplanın, Topal Mokhanatka’nın yavrularını yemiş olduğunu anladı. Kaplanı kendisi öldüremezdi, onun için Davut’u getirmişti. Ayı biraz çerçöp ve yaprak topladı ve küçük kemiklerin üstünü örttü. Sonra bir kez daha Davut’a baktı ve dönüp gitti. Bir daha da hiç görünmedi.

Keçi çobanı bize döndü ve “Evet çocuklar, daha önce böyle bir hikâye duymuş muydunuz?” diye sordu.

Birbirimize baktık ve başımızı salladık.

“Hayır, hiç duymamıştık” dedik.

Bize kasabaya giden bir kestirme göstereceğini hatırlattık. Başını geriye doğru attı, biraz düşündü ve hepimizin yanlış olduğunu bildiğimiz bir yolu gösterdi.

Biraz uzaklaştıktan sonra Hasmig, “Hıh, o kadar da akıllı değilmiş. Herkes bilir ki bu yol Amasya’ya gitmez. Kürt işte, bilmediğini söyleyeceğine, kafadan atıyor” dedi.

Her zamanki yolu tutturan Hasmig, “Bize anlattığı hiçbir şeye inanmıyorum. Kürtlerin ne kadar büyük avcı olduklarına ikna etmek için bu hikâyeyi uydurdu bence” dedi.

Fakat ben bu öyküye inanmak istiyordum, özellikle de büyük Ermeni avcı Hagop’la ilgili kısmına.

GELİNİN ALTINDA İÇ ÇAMAŞIRI YOK

MARGARET – MAYIS 1998

Limonyum” demişti çiçekçi, dar çini mavisi cam vazoya Lözenle yerleştirdiği ince yapraklara işaret etmem üzerine. Buketi annemin yatağını oda arkadaşınıninkinden ayıran masanın üstüne koydum.

Annem eğildi, “Bak, çiçeğin yaprakları o kadar ince ki üflediğinde uçuyor. Ailem de ben de bu yapraklar gibi, ince, zayıf ve ayrılırız; tıpkı kağınımıza doluşup Amasya’yı terk ettiğimiz günkü gibi.”

Sonra bana doğru döndü, gözleri parlıyordu ve “Biliyor musun, arkadaşım Mary geceleri üstümü örter. Tuvalete gitmeme de yardım eder. Böyle bir oda arkadaşım olduğun için çok şanslıyım.”

Evet, annem yaşamı boyunca hep şanslıydı. Fakat merak ettiğim şey, nasıl bir şans bu? Yoksa etrafındakilerin böylesine iyi davranmaları onlara karşı yumuşak davranmasından ileri mi geliyordu?

Mary bizi yakından izliyordu. “Ben de yaşlı bir kadını.

Hangimiz önce gidecek, kim bilir? Annene yardım etmek benim için kolay değil, benim de yardıma ihtiyacım var.”

“İkinize de biraz parfüm getirdim” dedim, çantama uzanırken.

Annem eline aldığı açık şişeyi kokladı, “Hmmm, güzel kokuyor.”

Kulaklarının arkasına ve bileklerine biraz sürdüm.

“Ester, şimdi erkekler arkandan gelecekler” dedi Mary, şakayla karışık. “Biliyorsun, annenin çok kocası oldu. Benimse hiç.”

“Evet, biliyorum” dedim.

Sonra annemin kulağına eğilip, “Şamil’i hatırlıyor musun?” diye fısıldadım.

“Kim... Şamil de kim?” diye bağırdı, fısıldamamı duyan Mary.

“Annemin Tacik kocası.

Annem kolumu dürttü, dudaklarını kulağıma bastırdı ve fısıldadı, “Ona her şeyi anlatma. Ayrıca bir şey yapamazdım. O Türk beni aldı. Hiç şansım yoktu.”

Annem, “o Tacik” derken havayı yumruklamıştı.

Bir hastabakıcı “Yemek zamanı” diye bağırdı. Annem konuşmamız kesildiği için çok mutlu olmuştu. Yemek salonuna gitmek için asansöre yöneldik.

Binanın zemin katındaki salona inmek zor bir işti. Ağır hareket eden ev sakinleri aızilmiş, aşağıya inmek için ikinci ve üçüncü katlarda asansörü beklemeye başlamışlardı. Asansör sonunda geldi ve içine sığıştık. Kendimi rahatsız hissediyordum, yürüteçli ve tekerlekli sandalyeli insanların

arasına sıkışmıştım. Annem de öyle.

“İnmek niye bu kadar uzun sürüyor?” diye sordu annem.

“Yavaş bir asansör” dedim, yüzümü duvara dönerek; böylece gözyaşlarımı göremiyordu.

Nazik bir el yüzüme dokundu. Sağımdaki zarif yaşlı hanımdı dokunan. “Kızım da beni ziyarete geldiğinde senin gibi ağlıyor. Merak etme” dedi. “Senin için bizden daha zor. Annen burada güvende. Ağladığını görmesin.”

Kollarımı bu sevimli yabancıya doladım.

“Teşekkür ederim” dedi. “Bize her zaman sarılan olmuyor. Elbette ziyarete geldiklerinde çocuklarımız sarılıyorlar ama hayat gailesi işte, sık sık gelemiyorlar.”

Salon kapısının yanındaki bir masada annemin yanına oturdum ve önlüğü, muşamba tarafı önüne gelecek şekilde boynuna taktım. Annem tek kelime etmedi ama birkaç saniye sonra önlüğü çıkartıp pamuklu tarafı öne getirdi. Annem hâlâ her şeyin farkındaydı.

Odaya döndüğümüzde annem, “Eve gitmek istiyorum” dedi.

Gözbebekleri fıldır fıldır oynuyordu. Gözlerini kırpmaymaya başladığında kaçacak delik arardım.

Açıklamaya çalıştım, “Fakat anne, evde düşecek falan olursan birisinin seni bulması saatler alabilir.”

Sesi titremeye başladı. Parmaklarımla arkasıyla yüzünü nazikçe okşadım.

“Ağlıyor musun?” diye fısıldadım.

“Hayır” dedi yalandan.

Pencereden dışarı bakmaya başladı, omuzlarını silkti ve “Bilirsin, hayatım boyunca birçok kez paçayı kurtardım.

Acıklı bir konudan komik bir konuya ustalıkla geçmek eski bir alışkanlığıydı onun. Yanına seğirttim,

“Biliyorum anne, tehcirden önce Amasya’daki yaşamınız hakkında anlattığın öyküleri iyi hazırlıyorum.”

“Yolda bazı Tacik kadınlarını faka bastırduğımı hiç anlatmış mıydın sana?”

“Hayır, anlatmamıştın.

Annem aklına gelenleri anlatmakta sabırsızlık çekiyordu.

“Sivas’ta yaşadığım zamanlardı. Bir sabah tek başıma, ekmek almak için pazara gidiyordum ki dört kadın yoluma çıktı. ‘İşte gâvur kızı geliyor’ diye bağııyorlardı. Etrafımı çevirdiler ve başıma vurmak için bastonlarını savurdular. Fakat ben onlardan hızlıydım. Hemen aşağı eğildim; bastonla birbirlerine vurdular. Serseme dönmüşlerdi. Durup önce birbirlerine baktılar, sonra da bana. Onlar olup biteni anlayana kadar ben eteğimi yukarı sıvadım, yola attım kendimi. Arkama hiç bakmadım.

Annem öyküyü anlatırken gülüyordu. Sandalyede arkasına yaslanırken çok eğleniyordu.

“Yüzleri gözümün önünde hâlâ. Kaçışıma çok şaşırdılar. Ne güzel bir gündü.”

Sohbetimizi günlüğüme kaydetmeye başladım. O arada annemin beni izlediğini fark ettim.

“Yaz, yaz,” dedi arka arkaya, “gelinin altında iç çamaşırı yok, diye yaz.”

“Nasıl? Ne dedin?” diye sordum.

“Bizim memlekette yeni evlenmiş gelininden kendisi için bir mektup yazmasını isteyen adam hakkında bir hikâye vardır. Gelin ‘Ne yazayım?’ diye sormuş. Adam başını kaşımış; aklına hiçbir şey gelmiyormuş. ‘Hah tamam, bir not yaz,’ demiş. Kız yine sormuş, ‘Notta ne yazayım?’ ‘Hmmm, “gelinin altında iç çamaşırı yok,” yaz’ demiş. Çok bozulan gelin, gözyaşlarıyla odadan kaçmış. Kayınpeder gelinini mahcup etmeyi planlamışmış; ardından kahkahalarla gülmeye başlamış. Seni seyrederken bu hikâyeyi hatırladım.

Söylemek istediği çok şey vardı ve daha pek çok şey gizli kalmıştı. Vücudu bükülmüştü, güçsüz düşmüştü. Benim vücudum yaşlandıkça bükülüyor, güçsüz düşüyordu. Hayatlarımız çok farklıydı ve hâlâ aynı teni paylaşıyorduk, onun hücreleri, benimkiler, DNA’larımız iç içeydi.

Onun hayatını öğrenirken kendiminkini de öğreniyor muydum? Onun hayatını korurken benimkini de koruyor muydum? Annem eskiden meyveleri tenekeler ve korurdu. Erikleri kaynatır, sularını korusun diye, bir koku versin diye şekerli bir suda bekletirdi. Benim burada yaptığım, kendi çocuklarımı büyütürken yaptığım da bu değil mi?

Şimdi annem gülmeye başlamıştı. “Ben genç bir kızken yaşlıların anlattıkları komik hikâyeleri hatırlıyorum. Şimdi ben yaşlandım ve dinleyen herkese anlatıyorum. Benim hikâyelerimi seviyorsun çünkü hep dikkatle dinliyorsun.

“Evet anne, hikâyelerini seviyorum.

“Genç kızken bende daha neler vardı” dedi.

“Bana o zamanları anlat anne. Askerler gelmeden öncesi nasıldı, anlat.”

AMASYA'DA BÜYÜMEK

ESTER – 1912-1914

Amasya'da beş kilise ve iki büyük manastır vardı. Her pazar ve tatillerde kilisede hazır bulunurduk. Ben pazar okulu sınıflarına gider ve kilise korosunda şarkı söylerdim. Koroda şarkı söylemekten nefret ederdim çünkü sesim biraz detoneydi. Ama koro şefi beni yakalamadan önce uzun bir süre idare etmiştim.

“Ester, öne çık” demişti. “Tamam, şimdi seni hem duyabilir hem de görebilirim.”

Felakettim. Öbür çocuklar gülüp benimle alay ettiler. Prova sonrasında kiliseden çıktıktan sonra o kadar gözüm dönmüştü ki bazılarını sertçe ittim. Bayağı azılı bir kızdım. Kızlarla dedikodu yapmaktansa oğlanlarla güreşmeyi daha çok seviyordum; bunun için kızlar arkamdan konuşurlardı.

Bir gün, kasabamızdaki çok zengin bir adam öldü ve korodan şarkı söylemesi istendi. Büyükannem odama geldi ve kulağıma fısıldadı.

“Gel Ester, cenaze için geç kalmayalım.”

“Ben yaşlıların cenazesine gitmiyorum” dedim. “Çok iç karartıcı oluyor. Tabutun yanı başında ağlayan, inleyen insanlar, ağır tütsü ve çiçek kokusu beni sinirlendiriyor. Gitmek zorunda değilim, değil mi?” diye yalvardım.

Büyükannem elimi tuttu, yanıma oturdu ve “Hayır, yavrum, değilsin. Fakat seni yalnız bırakmadan önce cenaze törenlerine hiç gitmeyen adamın hikâyesini anlatmak istiyorum sana. O da aynı senin gibiymiş. Bir cenazeye gitme zamanı gelince, uşağıyla kendisini temsilen ayakkabılarından birini gönderirmiş. Arkadaşlarından biri öldüğünde gitmek yerine bir ayakkabı gönderirmiş. Bir gün, ölüm döşğine düştüğünde, uşakı aracılığıyla memleketteki arkadaşlarına ölmeden önce kendisini ziyaret etsinler diye haber göndermiş. Ertesi gün uşakı ön kapıda koca bir ayakkabı yığını olduğunu görmüş. Arkadaşları onun yıllardır yaptığını yapıp sadece ayakkabılarını göndermişler” dedi.

Büyükannem kazandı. Ailemle cenaze törenine gittim ve şarkıyı yürekten söyledim.

Okulum evimizden üç blok ötedeydi. Her sabah, büyükannemin akşamdan ütülediği kolalı beyaz bluzu ve gri yün eteği giyerdim. Bütün kızlar beyaz ve gri giyinirdi. Giysilerimiz her zaman aynı stilde olmasa bile aynı renkteydi. Oğlanlar uzun kollu beyaz gömlek ve gri pantolon giyerlerdi. Eğer oturuyorlar ve pantolonlarını görmüyorsanız, bazen oğlanları kızlardan ayırmak zor olurdu.

Okulumuz bir ucunda oyun ve resitaller için bir sahnesi bulunan kocaman bir mekândı. İkinci katta, çocukların yaşlarına göre gruplara ayrıldıkları bir bölüm vardı. Kızlar nakış işlemeyi, dikiş dikmeyi ve biraz da kültürel tarih

öğrenirlerdi, fakat oğlanlar toplama, çıkartma ve muhasebe defterlerinin nasıl tutulacağını öğrenirlerdi.

Öğretmenim, düğün günüm için saklayacağım saf ipekten yastık kılıflarına dantel süslerin nasıl işleneceğini öğretti bana. *Varbedim*, [Öğretmenim] Chasedek de *yorgan* yapmayı ve dikmeyi öğretti. Sınıfımız Osmanlı subaylarının ağır kışlık paltoları için kumaş dokurdu. Bu dokuma sınıflarında ben hep, büyükannemin bana anlatıp durduğu ağabeyim Harutyun'un hayalini görürdüm. Büyükannem onun Osmanlı ordusunda bir subay olduğunu söylemişti. Bu kumaşın ağabeyimin giydiği palto olup olmayacağını merak ederdim. Ayrıca nerede olduğunu ve bir daha karşılaşp karşılaşmayacağımı da merak ederdim.

Öğle yemeği sırasında dilimlenmiş tatlı soğan ve sıcak, taze ekmek üzerinde reçel yemek için eve olan kısa mesafeyi koşardım. Bu nevale sıcak bir günde bir bardak soğuk sütle o kadar iyi giderdi ki. Öbür günlerde, yemeğimi bakır bir sefertasında okula götürürdüm. Yemeğimi okulun avlusundaki bir ağacın altında yer ve uzak yerlerin hayalini kurardım.

Bir gün, dikiş dersi sırasında şeytan dürttü beni. Biraz karışık bir dikiş diktim. Çarpık çurpuk bir dikişti bu. Patronadan kumaşa geçirilmiş deseni izlemedim. Etrafıma toplanan kızlar kıkırdıyor, alkışlıyor ve cesaretim için beni kutluyorlardı. Daha fazla alkış bekliyor olmalıydım ki zirzop desenimle güzelim patronun içine etmeyi sürdürdüm. Kısa süre sonra öğretmenim olup biteni gördü. Bütün sınıfın önünde beni azarladı. Bana bütün dikişleri de söktürtüp sil baştan yaptırttı. Sadece sökme işi iki günümü aldı. O gün

bugündür, her şeyi yeni baştan yapmak zorunda kalmaktan nefret ederim. İşte bunun nedeni o korkunç dikiş dersidir.

Her gün okuldan sonra, babalığımın zaten az ileride olan kasap dükkânına koşardım. Babalığım beni havaya kaldırır ve şöyle derdi, “Evet benim küçük Ester’ciğim, bugün okulda ne öğrendin bakalım?”

Ben de ne kadar akıllı olduğumu, öğretmenin benim yaptıklarımı öbür öğrencilere örnek gösterdiğini anlatırdım.

“Ama dün, nedendir bilmem, Chasedek bütün sınıfın önüne çıkartıp herkese özel dikişimi gösterdi” dedim.

Babalığım gün boyu beni şımarttı ve başımı okşadı durdu. “Seninle övünüyorum,” dedi, “sen büyük adam olacaksın, Ester.”

Babalığımı kandırmaktan hoşlanmadım, fakat duyduklarım çok hoşuma gitmişti. Zaten pek de yalan sayılmazdı çünkü öğretmenim bütün sınıfın önünde hakkımda konuşmuştu gerçekten. En azından bu kısmı doğrudu.

Bazı günler saatlerce oturur ve babalığımın defterler üzerinde çalışmasını izlerdim. Kendisi çok zekiydi. Tanıdığım herkesten daha hızlı toplama ve çıkartma yapardı. Sık sık arkadaşlarının hesap hatalarını düzeltir ve onlara para meseleleriyle ilgili öğütler verirdi. Babalığımla çok gururlanırdım.

Her öğleden sonra en sevdiğim şeyi ikram ederdi bana; azar azar yemeye bayıldığım, cevizli *helva*. İşini bitirdiğinde benim kitaplarımı da taşırdı ve kol kola eve dönerdik. Yol boyunca pek çok kez dururduk çünkü komşularımız dükkânlarından dışarı çıkar ve babalığıma işleriyle ilgili

sorular sorarlardı. Eve olan kısacık yolumuz bazen bu yüzden bir saat sürerdi. Komşular babalığımın omzuna vurup düşünceleri için teşekkür ettikçe omuzlarım kalkar ve göğsüm kabarırdı. Babalığımla birlikte olmak beni çok önemli biri gibi hissettiriyordu.

Evlenme yaşına gelmiş oğulları olan komşularımızdan bazıları evlenme teklif etmek için evimize çiçek göndermeye başladıklarında on bir yaşındaydım. O zamanlar Pepron büyük bir ahşap sandığı evlendikten sonra kullanacağım masa örtüleri ve çarşafarla doldurmakla meşguldü. Sandıkta ayrıca kurdelelerle süslenmiş beyaz gelinlikler ve birbiri üstüne istiflenmiş metrelerce dantel de vardı. Zifaf gecemin geceliğinin omuzlarına elle boyanmış minicik bir nazarlık iğnelenmişti. Bu mavi kristal kem gözlerden korunmanın bir sembolüydü. Bunun, Hıristiyanlık öncesi zamanlardan kalma bir pagan âdeti olmasına rağmen, kendisine saygı duyan hiçbir Ermeni anası, kızını, özellikle de zifaf gecesinde giyeceği iç çamaşırlara bunu iğnelemeden göndermezdi.

12 Mart günü okuldan eve dönerken babalığım ve ben o geceki doğum günü partim için konuşuyorduk. Benim on ikinci doğum günümde ve çok heyecanlıydım. Pepron kutlama için bana yeni bir elbise dikmiş, ona uygun ayakkabılar almıştı. Müzik olacaktı, tatlılar olacaktı ve tüm arkadaşlarım davetliydi. Ansızın yüzümün yan tarafında keskin bir sızı duydum. Arkama döndüm ve elimi acıyan yere koydum. Birkaç yaramaz oğlanın bana taş atmış olduğundan emindim; belki de koro provasından sonra itip kaktığım oğlanlardan biriydi. Ama hiç kimseyi görememiştim.

Babalığım bana döndü ve ne olduğunu sordu.

“Galiba taş attilar” dedim.

Babalığım, “Yüzünde hiçbir şey yok Ester. Güzel kı-
zım, galiba çürük bir dişin var. Belki her gün yediğin tatlı-
lar paylarını istediler. Bir an önce eve gidip yüzüne buz ko-
yalım” dedi.

Dişimin şişip kızarması çok sürmedi. “Dişçiye götürsek
iyi olur” dedi Pepron.

“Hayır, hayır, lütfen, şimdi geçer, beni dişçiye götürme-
yin; o şimdi dişimi oyar. Partimi kaçırmak istemiyorum.”

“Merak etme, acımaz. Partiye kadar çoktan dönmüş
olursun” dedi Pepron.

Pekiyi o zaman. Kasabanın dişçisi Bay Çeçekyan iriya-
rı bir adamdı. Siyah saçları terli alnında lüle lüle olur, ora-
dan da kalın kaşlarına düşerdi. Saçları o kadar kalındı ki
neredeyse gözkapaklarıyla gözlerini örterdi.

Dişimi tuttu ve birden çekti. Başım kucağına gömüldü.
Diş kırıldı. Eline, nalbandın atlar için kullandığına benzer,
kalın metalden sivri uçlu bir alet aldı. Başım kucağında bir
o tarafa bir bu tarafa sallanacak şekilde oyup durdu. Göbe-
ği yüzümü kaplıyordu. Zor nefes alıyordum. Bu işe yara-
mayınca başımı bacaklarının arasına sıkıştırdı. Şiş göbeği
burnuma dayanmış hâlde iltihaplı dişimi oydu. Daha sonra
daha iyi görebilmek için yüzünü yüzüme iyice yaklaştırdı.
Ağzı sarımsak kokuyordu. Bayılmışım!

Gözlerimi açtığımda evde yataktaydım. Yan odada eğle-
nen arkadaşlarımın seslerini duyuyordum. Ben orada, yatak-
ta, kıpkırmızı şişmiş yüzümde sıcak bir havlu, oturuyordum.

Arkadaşlarımla getirdikleri hediyeler yorganımın kenarına yığılmıştı. Yediler, içtiler, oyun oynadılar. Hediyeleri açacak mecalim yoktu. Şişin inmesi günler aldı.

Fakat benimki gibi diş ağrısı çeken, dişini çektirmek yerine yüzünün her tarafına siyah, sümüklü sülükler yaptırdıkları Seta'ya göre şanslıydım.

Kasabamızdaki köylülerin bazılarının, meyve bahçeleri içinde bir *aykisi*, yani yazlık evi vardı. Bizim ailenin de vardı. Yaz geldiğinde *aykimize* giderdik. Ev, ahşaptan basit bir kır eviydi. Çok büyük bir odası ve yaz esintisini içeri alan birkaç penceresi vardı. Sıcak yaz geceleri uyumak için sık sık çıktığımız düz bir damı vardı. Evin önünde, akşamları toplanıp oyunlar oynadığımız güzel bir veranda bulunurdu. Meyve ağaçlarımız, üzüm asmalarımız ve içinde oyun oynadığımız ağaç evimiz vardı.

Benim kendi atım vardı; adı Aragats'tı. Büyükanнемin anlattığına göre Aragats Ermenistan'ın kuzeybatısındaki eski bir volkanın adıymış. Aragats bembeyazdı ve bir buçuk metre ya vardı ya yoktu. Sadece *aykimizde* geçirdiğim yaz ayları boyunca binerdim ona. Evde onun için yerimiz olmadığından, kışın işçiler bakardı ona.

Aykimizin yanından geçen derin bir ırmak vardı ve sıcak günlerde arkadaşlarımla temiz ve soğuk suda yüzerdim. Derinlere doğru yavaş yavaş yürürken dipte ayaklarımı ve yüzen balıkları görebilirdim. Bir gün otlarla kaplı kıyıda yürürken Pepron beni derin suya itmmişti. O iyi bir yüzücüydü ve beni yüzeyin altına bastırmaya bayılırdı. Ben öksürüp hava almaya çalışırken, beni tekrar tekrar aşağıya bastırırdı.

Sonra da güler ve “Bu ders seni daha iyi bir yüzücü yapacak Ester” derdi.

Eminim, öyledir, eğer derslerden sağ çıkarsam. Yanından kaçarak, ırmağın, dik bir çavlanın altına dalan yeniyetme oğlanları izleyebileceğim öbür kıyısına giderdim. Oğlanlar su üzerinde kalabilmek için kendilerini kollarının altından geçen halatlarla büyük sukabaklarına bağlarlardı. Ben de yapmak istiyordum ama sadece oğlanlar içindi. O günlerde kız olmaktan nefret ediyordum.

Ağaçların arkasında zulada kalan bir yerden arkadaşlarımla çavlanın altında yüzen çıplak oğlanları izlerdik. Oğlanlar bizim onları izlediğimizi bilmiyor gibi yaparlardı ama biz bildiklerini biliyorduk. Çıplak oğlanlar görmek karnımda hoş bir duygu yaratıyordu.

“Hey, Ester, yüzün kıpkırmızı” demişti bir seferinde bir arkadaşım.

“Yo, değil” demiş ve suya itmiştim onu.

Aykimize, çok kaliteli üzümlerin yetiştiği bağa verilen adla, *çaybaşı* denirdi. Üzünleri toplamama izin verilmezdi çünkü bu iş ailenin yaşlı erkeklerine aitti. Güneş cayır cayır yakardı, bu yüzden kadınlar ve çocuklar evde otururlardı.

Hasat zamanı ev halkına çok heyecan verirdi. Sepetlerce olgun üzüm eve getirilir ve doğruca bodruma indirilirdi; orada üç metrelik, *senavat* dediğimiz büyük bir tekneye dökülürdü. Büyükler ayaklarını iyice yıkar ve üzümleri teknenin içinde çiğnemeye başlarlardı. *Senavatın* alt bölümünde, üzüm suyunun büyük fiçılara aktığı delikler vardı. Beyaz üzümün suyu açık çayrenginde olurdu. Bu, ilk preslemeydi.

Bu preslemeden akan su fermente olması için yeni ve temiz çömleklere konulurdu. Pepron birkaç gün sonra kibarlıklı sıvıyı tadardı. Bunu yapmak için açık çömleğin ağzına bir mum tutardı. Eğer mum sönerse süreç tamamlanmış ve *oği* hazır demekti. Aroma dışarı sızmasın diye pencereleri kapalı tutardı. Eğer zaptiyeler alkol kokusunu alırlarsa son derece yüksek bir vergi yüklerlerdi. Komşuların dikkatini dağıtmak için sokaklarda müzisyenler çalgı çalarlardı. Zaptiyeler hiçbir şeyden şüphelenmezlerdi çünkü yazları sokaklarda zaten hep müzik çalınırdı.

Bir keresinde, ben daha altı yaşımdayken, babalığım, Pepron'un bakmadığı bir anda beni kaldırıp teknenin içine soktu. O kadar heyecanlanmışım ki kalbim göğsümden dışarı fırlayacak gibi olmuştu. Babalığım minik ellerimi teknenin kenarlarına koydu ve sıkı tutmamı tembihledi.

“Zıpla Ester,” dedi, “daha yükseğe zıpla.”

Oh, ne heyecanlıydı! Üzümlerin küçük ayak parmaklarının arasında ezildiğini hissedebiliyordum. Serin, ıslak ve yapış yapış bir histi bu ve zevkten dört köşeydim. Pepron'un görmediğini sanıyorduk; kısa bir süre sonra babalığımı, çocukların kayıp da boğulduklarına dair mavallarla azarlamaya başlamıştı.

“Neyin var senin? Hiç korkmuyor musun? Hayat oyun ve eğlence demek değildir” diye bağıırıyordu. “Ester’e iyi örnek olmalıyız.”

Babalığım feryatlarını dinledi, sonra da başını öne eğerek, beni tekneden çıkarttı, ayaklarımı sildi ve çaktırmadan gülümsedi.

Hatırlıyorum da, on bir yaşımdayken, arkadaşım Verkine

ile bana, sokağın aşağısındaki amcama bir çömlek şarap götürmemiz söylenmişti. Kesinlikle içmememizi tembihlemişlerdi ama şeytana uymakta gecikmedim.

Verkine'ye dedim ki, "Hadi, bir tadalım."

"Oh hayır" dedi, "Yakalanırsak başımız belaya girer."

"Salaklaşma" dedim, "Kimse duymaz. Hadi, dene biraz."

Verkine yarım bardak içti ve "Ummmm, tadı çok güzelmiş" dedi. Ben de denedim. Mayhoş ve soğuktu; sıcak güneşin altında geçirilen uzun bir gün sonrasında insanı canlandırıyordu.

"Biraz daha içelim" dedim.

"Tamam," dedi Verkine, "Bol bol içelim."

Sonunda oda fırıl fırıl dönmeye başlamıştı, zemin tavanla birleşmişti. Bu büyük keşfimizden dolayı sürekli gü-lüyorduk. Tek hatırladığım şey, Pepron'un beni sarstığı ve yatağa sürüklediği-ydi. Pepron Verkine'yi evine gönderdi ve yaptıklarımızı annesine anlatacağına yemin etti. Ertesi sabah başımı yastıktan kaldıramıyordum. Bu, benim ilk akşamdan kalmalığım oldu.

Bazen yaz boyu hiç yağmur yağmadığı olurdu. Bağların ana su kaynağı kanallar olmasına rağmen yağmur tar-laları iyice bir ıslatırsa çok mutlu olurduk. Kurak dönemler-de kadınlar toplanır ve yağmur duası ederlerdi. Un ve sudan oluşan bir karışımla sert, yassı ve kuru ekmek yaparlardı. Her kadın bu ekmekten bir parça alır ve ırmağın kenarına dikilirdi. Kadınlar ekmegi suya fırlatırken yüksek sesle oku-nan dualar havaya yükselirdi. Ben, ilahiler ve ekmek fırlat-maların ardından birden bulutlar toplandığı ve bardaktan

boşalırcasına yağmur yağmaya başladığı bir akşamüstü dindar oldum.

Aykiden ayrılma zamanı geldiğinde –genellikle ağustos sonunda– arkadaşlarımla bir araya gelir, bu güzel yerden ne yapsak da ayrılmasak diye ağlardık. Kente dönmek demek yazın bitmesi demekti. Eğlence dolu günler yoktu artık. Okul günleri kapıdaydı.

Amasya’da tatiller benim için hep özel olmuştur. En sevdiğim tatil *Vartevar* idi: Su şakalarının serbest olduğu bir Temmuz günüydü *Vartevar*. Tüm oyunların sulu olması dışında, Nisan Bir gününe benzerdi. Arkadaşlarım ve ben bütün kaplara su doldurur ve insanların geçmesini beklemek için dama çıkardık. Sonra, zamanı geldiğinde, hiçbir şeyden habersiz kurbanları ıslatırdık. O gün okul kapalı olur ve anne babalarımız başka zaman izin vermeyecekleri her türlü maskaralığa izin verirlerdi. Günlerimizin çoğu günlük işlerle ve ders çalışmakla geçiyordu, bu yüzden her yıl *Vartevarın* gelişini dört gözle beklerdik.

On ikinci doğum günümün hemen sonrasında karnıma ağrı girmişti. *Vartevar* tatiliydi ve kimseye anlatmak istemiyordum çünkü Pepron’a yetiştirebilirlerdi; o zaman da o, her yerime sülük yerleştirirdi. Yere yığıldığımda, arkadaşlarımla birlikte, elimizde su kaplarımız, çatıdaydık. O kadar eğleniyordum ki beni iki büküm yapana kadar sancıyı hiç önemsememiştim.

“Bak, bak!” dedi Satenig, “Donunda kan var.”

Aman Tanrım, ölmek istiyordum. Arkadaşlarım kıkırdıyor, kıs kıs gülüyorlardı. “Annen sana *amsagan* [adet] hakkında hiçbir şey anlatmadı mı?”

Yoo, Pepron *amsagamı* anlatmamıştı bana. Hemen eve Pepron'un yanına koştum. Beni temizledi ve kanı durdurmak için bacaklarımın arasına nasıl pamuk yerleştireceğimi gösterdi. Sonra da yanıma oturdu ve ayda bir kere bunun gibi kanamam olacağını anlattı.

“Fakat ben istemiyorum” diye itiraz ettim.

Pepron kollarını omuzlarıma doladı ve “Sen şimdi bir kadın oldun ve öyle davranman lazım artık” dedi. Bir gün onun küçük kıızıyken ertesi günü bu kanlı “şey” yüzünden nasıl da bir kadın olduğumu anlamamıştım. Hiçbir fark hissetmiyordum. Aynada kendime baktım. Evet, hâlâ aynı gözüküyordum.

Sevdiğim tatillerden biri de Noel'di. Noel'de bütün komşularımız birbirlerini ziyaret ederlerdi. Herkes *bubeğ* denen lezzetli bir kurabiye yapardı. Bu, köşeleri kıvrık, ince, yuvarlak kurabiyenin içinde ince bir bal ve şekerli su katmanı vardı. Pepron ve büyükannem de bizim geleneksel Amasya ekmeğimizden yapardı. Fakat Noel'de fırına koymadan önce hamurun içine para koyarlardı. Paralı ekmeği bulanın şansı yıl boyu açık olurdu. Parayı hep ben bulurdum.

Noel'de, yaşlı erkek akrabalar ailedeki çocuklara pırıl pırıl altın sikkeler verirlerdi. Paraları ellerimde şıkırdatmaya bayılıyordum. Hepimizin bir arada olduğu son Noellerden birinde, Pepron bana kremrengi, güzel bir yün ceket yapmıştı. Omuz ve kollarında fildişi denginde nakışlar vardı. Kürklü kukuletasından kahverengi tüylü kuyruk sarkıyordu. O yumuşak, sıcak ceketi giydiğimde kendimi prenses gibi hissetmiştim. Hâlâ aklımdadır.

Amasya'da Paskalya yortusu çok özeldi. Paskalya öncesi pazar günüyle Paskalya pazarı arasında biz, Apostolik Hıristiyanlar, kilisede İsa'nın öyküsünü kutlardık. Paskalyadan önceki perşembe günü mahallenin erkekleri İsa'nın havarileri gibi giyinir ve Yeni Ahit'te yazıldığı gibi İsa'nın havarilerin ayaklarını yıkamasını canlandırırlardı. Cuma gecesi, arkasından İsa'nın ölümüne yas tutan papazların gittiği bir tabut taşınırdı. Tütsü kokusu o denli güçlü olurdu ki nefes almak güçleşirdi. Bazen yaşlı kadınlar güçlü buhardan etkilenir ve bayılırlardı.

Altarın üzerinde, papazın haçın daldırılacağı suyla dolu mermer bir çanak hazır bulunurdu. Haçı suya sokup havaya kaldırma onuru kiliseye en büyük bağışı yapmış aileye verilirdi. Bir yıl babalığım bu onuru kuzenim John için satın almıştı. Ah, keşke erkek olsaydım. Bütün eğlenceli şeyleri oğlanlar yapıyorlardı. John, gümüş ve altın iplikten bükülmüş kalın iplerle süslü, uzun beyaz ve desenli bir cüppe giymişti. Haçı suya yavaşça daldırırken kilisedeki bütün gözler üzerindeydi. O an John'dan nefret etmişim.

Bir hafta süren oruç ve yastan sonra, Paskalya pazarı geldiğinde, diriliş mutluluğu çok heyecan verirdi. Her yıl, Pepron bana yeni bir Paskalya giysisi yapardı. Benim için diktği son giysi açık kırmızı kadifedendi. Saçlarıma kırmızı kurdelelerimi takmış, ellerime ince, beyaz dantelden eldivenlerimi giymiştim. Başımın üzerine, kadife kurdeleli ve beyaz dantelli, yine açık kırmızı renkte bir şapka takmışım. Şapkanın arkasında, sonradan eklenmiş gibi, büyük, beyaz ipek bir çiçek vardı. O gün kendimi çok güzel hissetmişim.

Paskalya pazarı, tıpkı Noel gibi, diğer aile üyelerini ziyaret zamanıydı. Eve girerken aile reisi her çocuğa bir katı yumurta ve bir altın sikke verirdi. Bir yıl, ben, verdikleri tüm yumurtaları yemiştim. Eve döndüğümde yataktan kalkamayacak kadar hasta olmuştum. şükürler olsun ki kimse-
nin aklına sülük gelmemişti.

Pepron ailemizin Paskalya hazırlığı için haftalarca çalışırdı. Haftalar boyu, yemek için soğan soyduğu her defasında kabukları yerdeki bir torbaya koyardı. Paskalya geldiğinde bir torba dolusu kabuk yumurtaların boyanmasında kullanılırdı. Yumurtalar soğan kabuklarıyla kaynatıldığında parlak turuncu-kırmızı renk alırdı. Yumurtalar renkli suda ne kadar uzun kalırsa, o kadar kırmızı olurdu.

Dört saatlik Paskalya servisinden sonra, hepimiz şape-
lin altındaki kilise salonuna giderdik. Cemaat üyelerinin satın almaları için, uzun metal masalara kahve, çörek, *lahmacun*, katı yumurta, türlü türlü kekler ve meyveli tartlar dizilirdi. Herkes, ‘İsa kalktı’ anlamına gelen “*Surp Asvadz*”in cümlesiyle birbirini selamlardı. Arkadaşlarımızın ve komşularımızın giydikleri Paskalya giysilerini dikkatle süzerek salonda yavaşça yürürdük. Bu, ailelerin, kızlarına damat ve oğullarına da gelin bakmaları için bir fırsattı aynı zamanda. Ben kızların giysilerini hafızama kaydeder ve elbette yakışıklı oğlanları gözüme kestirirdim.

Yumurta savaşında kullanılacak torbalarca katı yumurta düzinelerle satılırdı. Yumurta savaşı oyunu Paskalyada büyük bir olaydı. Babalığım yumurta savaşı için bana iki yumurta torbası satın alırdı. “Yumurta savaşı” yapmak için, bir oğlan veya kız katı yumurtayı tepesi gözükecek şekilde

elinde tutardı. Bütün iş sizinki kırılmadan karşınızdakinin yumurtasını çatlatmaktı. Yumurta kırma savaşı sırayla yapılırdı. Kendisinininki çatlamadan herkesin yumurtasını çatlatan kişi bir ödöl kazanırdı.

Babalığım dişlerime hafifçe vurarak yumurtaları nasıl test edeceğimi öğretmişti bana. Derinden gelen bir ses ve titreşim sağlam bir yumurta demektir. Eğer ses duyulmazsa yumurta taştan olabilirdi. Bazen yumurta yerine renkli taş kullanan üçkâğıtçılar olurdu. Herkes bu hileyle kolaylıkla kandırılabilir, ama babalığım sahte yumurtaları her zaman test ettirirdi bana. Babalığım sayesinde ben üçkâğıtçıların tuzağına hiç düşmedim.

Amasya'da "*dohn*" [isim günü] diye bilinen yıllık bir kutlama daha vardı. Babalığımın *dohnu* hemen Paskalya'dan sonraydı ve evimizde mutlaka bir kutlama yapılırdı. Akrabalar ve dostlar akşam yemeği ve tatlı yemeye, kahve içmeye gelirlerdi. Herkes birer mum getirir, yakar ve *anunovet dzeranas* sözcükleriyle babalığıma uzatırdı. Birine "adınla çok yaşa" demenin aptalca olduğunu düşünürdüm. Birisi adı olmadan zaten nasıl yaşlanabilirdi ki?

Mumların tümü de farklı ebat ve şekillerde olurdu. Herkes en alışılmamış mumu arar, mumunun, en çok takdir gören mum olmasını isterdi. Tüm mumlar yemek masasına yerleştirilirdi, ta ki masa tamamen kaplanana kadar. Bir başka mum geldiğinde Pepron bir köşeye sıkıştırmayı becerirdi. Bir defasında bir havlu tutuşmuş, fakat büyükannem bir kova suyu boca ederek partiyi de evimizi de kurtarmıştı.

On üçüncü doğum gününden kısa bir süre sonra Pepron hastalandı. Zatürre dediler. Her gün doktor geldi.

Babalığım la doktorun sessizce fısıldadıklarını duyardım.

Bir keresinde, “Ölüyor” dediğini duymuştum doktorun, büyükannem beni bir kenara itklemeden önce.

“Hayır, hayır” diye bağırırmıştı babalığım.

Pepron’un ölmesini istemiyordum. O ölürse bana ne olurdu? Babalığıma bir şeyler söylemek istiyordum fakat onu yalnız bırakmamı istediği zamanlarda yaptığı gibi eliyle git işareti yapıyordu. Ertesi gün Pepron öldü.

Komşular babalığıma taziyeyle geldiler. Pepron’u gömmeden önce kilisede bir ayin yapıldı. Çok ağladım. Ama sadece Pepron için değil. Üzüntüden yıkılan babalığım için ağladım. Omuzları, sırtında kilolarca ağırlık taşıyormuşçasına çöken büyükannem için ağladım. En çok da kendim için ağladım. Pepron’u bir anne olarak sevmeye başlamıştım. Banyoda saçımı kim tarayacaktı? Götür getir işlerinden geç döndüğümde beni kim azarlayacaktı? Günlerce ağladım. Tanrı’ya, annelerimi hababam niye kaybettiğimi sordum. Büyükannem beni avutmaya çalışıyordu, fakat yaşlı bir kadındı ve neler hissettiğimi anlamıyordu.

“Hişt,” diyordu, “artık ağlama. Baban mahvoluyor.”

Ev büyüktü ve güçlü kuvvetli bir kadının elinin değmesi gerekiyordu. Babalığım çok yalnızdı ve üzgündü. Fazla konuşmuyorduk. Yemeğini yiyor ve yatağa gidiyordu. Ne masal, ne şakalaşma. Bir süre sonra komşular bile inzivasına saygı göstermek için uzak durmaya başladılar.

Birkaç ay sonra sokağın aşağısında oturan komşumuz Vartuhi’nin sık sık ziyarete geldiğini fark ettim. Kocasını beş yıl önce tifüsten ölmüştü ve ailelerimiz çok yakındı. Onun da Arsen adında yedi yaşında bir oğlu vardı. Bir gün

babalığım bana evlenmeyi düşündüğünü söylediğinde pek şaşırmadım.

“Peki, sen ne düşünüyorsun Ester?”

Ne mi düşünüyordum? Kimse bana ne düşündüğümü hiçbir zaman sormamıştı.

Ben cevap vermeden önce babalığım, “Mutlu olacağını biliyordum. Arsen sana arkadaş olur. Göreceksin, ev işlerinde sana çok yardımcı olacaktır. Biliyorsun büyükannen çok yaşlandı ve artık bütün işler sana kalıyor” dedi.

Babalığım ve Vartuhi pazar günkü kilise ayinlerinden sonra küçük bir tören yaptılar; evde dost ve komşularına büyük bir yemek verdiler. Bu gecenin onuruna, en besili tavuklarımızdan bazılarını pişirdik.

Babalığım haklı çıkmıştı. Vartuhi ve Arsen bize taşındıktan sonra hayatım bayağı değişmişti. Yedi yaşında bir kardeşimin olması hoş olmuştu. Arsen ve ben oyun oynuyor ve birbirimize hikâyeler anlatıyorduk. Etrafımda, emirler yağdırabileceğim birinin olmasını sevmiştim. Hepsinden önce babalığım mutluydu.

Birkaç ay sonra, öksürük-aksırık içinde uyandım. Ateşler içindeydim; boğazım şişmişti, konuşamıyordum. Bir hafta önce burnum akmaya başlamıştı ama ateşim çıkmamıştı. Vartuhi ve büyükannem terden sıırıslıklam olmuş yatak takımlarımı hemen değiştirdiler ve çorba içirdiler bana.

“Dinlenmesi lazım” diyordu büyükannem. “Vartuhi, biraz suyla bir bıçak getir.”

Tam suyu içmiştim ki, büyükannem bıçağı tutan eli havada yatağımın çevresinde dönmeye başlamıştı.

“Eriga çar, guniga pari, eriga çar, guniga pari.”

Aynı kelimeleri tekrarlayıp duruyordu. Gözlerimi kapamış, düşünüyordum, *bu kadar hasta olduğum için beni öldürecek mi acaba? Büyükanнем ben kendiliğimden ölmenden önce beni öldürerek acıdan kurtarmaya mı çalışıyor? Beni Pepron’un yanına mı yolluyor?*

Ateş aklımı başımdan almış olmalıydı, çünkü kelimeleri her seferinde farklı söylediğinden emindim. İlk nakarat “koca kötü, karı iyi,” ikinci nakarat “karı kötü, koca iyi” idi.

Odanın içinde bağırarak dört dönüyordu, *“Eriga çar, guniga pari, guniga çar, eriga pari.”* Bıçağını havada döndürüyordu. Bense nefesimi tutmuş, hamleyi bekliyordum.

Ansızın büyükanнемin yüzü kıpkırmızı oldu, tükürük saçarak bir şeyler söylemeye başladı ve nefesi tılandı. Deli gibi odada sıçramaya başladı. Başka bir şeyler okuyarak zemine yuvarlandı.

Korkmuştum. Ona ne olmuştu? Bana ne olacaktı? Ben burada ateşler içinde yanıycr ve havale geçiriyordum. Sonra, tıpkı ölümden uyanan Lazarus gibi, büyükanнем ayağa kalktı, bıçağa tükürdü ve ocanın bir köşesine fırlatıp attı.

“İşte” dedi, yaptıklarından hayli tatmin olmuş bir hâlde. “Bu, vücudundan kötü ruhları defedecek.” Vartuhi ağlıyordu. Arsen tavanarasına saklanmıştı.

Birazdan ateşim düştü. İki gün boyunca uyumuşum. Kendimi daha iyi hissetmeye başladığımda, büyükanнемden, neler olduğunu anlatmasını istedim.

“Çakgis” dedi. “Yıllar önce Kudüs’e hacca gitmiştim

ve orada yaşı bir rahipten ‘şifacı el’ yeteneğini almıştım. İlahiler, hastalığı kendi üstüme almama ve hasta olan kişiden uzaklaştırmaya yarayan koruyucu ruhları çağırır. Sonra kötülüğü, hasta kişiden alıp bıçağa ve toprağa aktarırım. Birkaç gün sonra, sen tamamen iyileştiğinde, şifalı elimi sana da veririm. Bu da benim sana armağanım olur, sevgili yavrum.”

Birkaç gün sonra, verdiği sözü tutan büyükannem bana şifalı elini verdi. Sağ elimi sıkıca avuçladı ve mırıldanmaya başladı, “Şifalı elimi sana veriyorum.” Gözleri kapalı, ellerim ellerinde iki yana sallanıyordu.

Biz sallanırken o sürekli mırıldanıyordu, “Şifalı elimi sana veriyorum.” Daha sonra sağ koluma bir sıcaklık yayıldı. Büyükanneme baktım. O gülüyordu.

“Oldu,” dedi, “bir gün bu şifalı el yeteneğini sevdiğin birine aktarırısın.”

Büyükannemin bu armağanı hakkında kimseye bir şey söylemedim. Benim deli olduğumu sanacaklarından korktum hep.

Haftada bir Vartuhi, büyükannem ve ben hamama giderdik. Hamam ziyaretleri sırasında oğlan anneleri ve büyükanneleri kasabanın genç kızlarını süzmeye başlardı. Hepsi de oğulları ve torunları için en iyi gelini arıyordu. Bütün gün sürerdi bu. Onun için yemeğimizi ve temiz çamaşırlarımızı büyük sepetlerle yanımıza alırdık.

Kocaman mermer salona girdikten sonra ücretimizi öder, asıl hamama yönelirdik. Bu alan giriş salonundan çok daha büyüktü. Duvarlar ve zemin parlak beyaz fayansla kaplıydı. İçeride alçak tahta tabureler vardı. Sıcak su kovaları,

sizi sabunlayıp atkılı fırçayla ölü deri ve kir tabakalarını keseleyecek olan natırlar tarafından getirilirdi. Kirli suyun akması için zemin boyunca fazla derin olmayan bir su yolu uzanırdı.

Kadınların hamamda yaptıkları tek şey yıkanmak değildi. Genç kızlar misket ve iskambil oynarlarken, yaşlı kadınlar küçük gruplar hâlinde oturur, dedikodu yaparlardı. Göğüslerim çıkmaya başlamıştı. Hamamda vücudumu gizlememin yolu yoktu; yine de, karnımın üstünde giderek büyüyen bu çirkin şeyleri gizleyebilmek için omuzlarımı olabildiğince öne eğdim. Uzun saçlarımın vücudumun kalan kısmını örteceğini umarak örgülerimi de çözerdim.

Bir keresinde üzerine büyük beyaz bir peştamal sarmış şişman bir kadın badi badi yürüyerek yanımıza gelmişti. “Ohoo, Ester’in saçları ipek gibi. Vartuhi, nasıl bir sabun kullanıyorsun?” diye sormuştu.

Vartuhi ona aldırmamış, kadın da uzaklaşmıştı.

“Ne kadar aptal” dedi Vartuhi. “Hepimiz aynı ev sabununu kullanıyoruz; bu aptal kadınla konuşmaya bile gerek yok. Gel Ester, biz öte tarafa gidelim.”

Alçak bir tabureye oturur ve dar su yplundan akıp giden ılık sabunlu suya ayaklarımı daldırırdım. Vartuhi bir haftadır vücuduma yapışmış kir tabakasını keselemeye başlardı. Her hafta hamamda yarım kio et kaybederdim herhâlde.

Sonra Vartuhi sabunu eline alır, başımdan aşağıya ılık su döker ve saçlarımı ovalardı. Uzun saçlarım düğüm düğüm olurdu. Bu, en nefret ettiğim kısımdı. Vartuhi saçlarımı tararken büyükannem su dökerdi. Onlar taramak derlerdi ama bana göre yolmak, kökünden sökmek demekti bu.

Bu işi tekrar tekrar yaparlardı. Bu kadar yolmadan sonra saçımın kalıp kalmadığını merak ederdim.

Benimle işleri bittiğinde Vartuhi ve büyükannem kendilerini yıkamaya başlarlar, bense arkadaşlarıma bakmak için hamamda dolaşırdım. Buhardan göz gözü görmez olurdu. Kadınların fısıltıları dümdüz fayans duvarlarda ve zeminde yankılanırdı. Kadınlar, üzerilerinde sadece büyük beyaz peştamallar, hayalet gibi dolaşırlardı. Bazıları güzel kokulu sıvı dolu leğenlere girer, diz çökerdi. Hamam sıcak ve havasız olurdu, bazen nefes bile alınamaz hâle gelirdi. Sınıf arkadaşlarımdan bildik gülüşlerini duyar, loş ortamda arkadaşlarımdan seslerini takip etmeye başladım.

Uzaklaşmadan önce Vartuhi koluma sıkıca çimdik atardı. “Unutma, havlu sermeden herhangi bir yere oturma.”

Daha fazla açıklama yapmasına gerek yoktu. Meseleyi biliyordum. Ya büyükannem ya da Vartuhi, bir tabureye oturup da hamile kalan genç kızı hatırlatırdı her hafta. Erkekler ve kadınlar hamamı farklı günlerde kullandıklarından, sıcak taşta sperm kalabileceğine ve genç kızın vücuduna girebileceğine inanılırdı. *Ne güçlü bir spermmiş mübarek*. Kocakarıların masallarına hiç inanmazdım fakat yine de ıslak taşlara doğrudan oturmazdım.

Bazı günlerde kadınların, ağrılarını geçirmek için vücutlarının çeşitli yerlerine sülük koyduklarını görürdüm. Bir keresinde Vartuhi de benim elime koymuştu.

“Bunu benim için tut bakalım Ester.” Daha önce sülük görmüştüm ama hiç ellememiştim.

Sülük elime yapıştığında bir iğne batmış gibi hissettim. Siyah tiksindirici böcek derime asılmıştı.

Elimi salladım, salladım, fakat böcek düşmedi. “Alın şunu, alın şunu!” diye çığlık çığlığa bağırdım.

“Tamam, kes ağlamayı” dedi Vartuhi. “Bir gün sancın olabilir ve sülük yapıştırmak zorunda kalırsın.”

Bir daha sancım olursa hiç kimseye söylememeye gizlice ant içtim.

Bir keresinde, bir kızın, bakırdan küçük bir kutunun içindeki bir sülüğü vajinasına soktuğunu görmüştüm. Bunu niye yaptığını hiç sormadım; kimse de anlatmadı bana.

Bir ya da iki saatlik ter atma ve keselenme işleminden sonra, hamam dışına serinlemeye çıkardık. Orada temiz çamaşırlarımızı giyer ve yiyeceklerimizi yedik. Vartuhi genellikle fırından yeni çıkmış çörek, peynir ve meyve getirirdi. Bu, öbür hamamcılarla da karşılaşma zamanıydı. Hepimiz en iyi giysilerimizi giyer ve birbirimize dilekte bulunurduk, “Yüz yıl vücudun gibi temiz yaşayasın.” Pek çok kişi yaşına duydukları saygı gereği büyükannemin elini öperdi. Büyükannem de tatlı tatlı gülerdi.

On dördüme geldiğimde, on sekiz yaşındaki Harutyun’un ziyarete geleceğini söylediler. Çok heyecanlandım. *Doğru mu, öz ağabeyim beni görmeye mi geliyor?* diye düşündüm. Vartuhi, iyi olup olmadığını görmeye geleceğini söylüyordu. Halbuki büyükanneme ne zaman kardeşlerimi sorsam, konuyu değiştirir, beni sustururdu. Yıllardır görmediğim bu kardeşime soracak o kadar çok sorum birikmişti ki.

Harutyun’un geleceği gün özel bir ihtimam göstermiş, ağır ağır giyinmiştim. Beni beğenmesini istiyordum. Mor süsleri olan gül kırmızısı bir giysi ve siyah süet ayakkabıları

seçmiştim. Bir saat boyunca saçlarımı fırçalamış, uzun bir örgü hâlinde pembe bir kurdele takmış ve beklemeye başlamıştım. Yüzünü hatırlayabilecek miydim? Harutyun Minareciyan, geçmişle olan tek bağı! Yaşayan tek akrabam! Parmaklarımı dolamış dudaklarımı ısıırıyordum.

Kapı çaldığında açan Vartuhi oldu. Harutyun kapının eşliğinde, batmakta olan güneşin kızılıllığı önünde öylece duruyordu. Uzun boyluydu. Siyah gözleri ve dalgalı kahverengi saçları vardı. Göğsü madalyalar ve pırıl pırıl altın şeritlerle dolu bir üniforma giymişti. Odaya girdi, Hagop ve Vartuhi ile tokalaştı ve yavaşça bana doğru yürüdü. Sadece birkaç santim önümde, uzun bir süre durdu ve beni süzdü. Ardından, ani bir hareketle eğildi, kucakladığı gibi havaya kaldırdı beni.

Güldü, alnımı öptü ve “aynı anneme benziyorsun” dedi.

Vartuhi ürkekçe öksürüyor ve içecek bir şeyler sunması için babalığını dürtüyordu.

Harutyun’un hemen yanına oturdum ve Türk ordusundaki işini anlatmasını dinledim can kulağıyla. Bir misyon okulundayken Almanca öğrenmiş olduğunu söyledi.

“İttihatçılar Almanya’yla birlik oluşturdular” diye devam etti. “İşim çok önemli; Jöntürklerle Almanlar arasında tercümanlık ve ulaklık yapıyorum.”

Harutyun ellerimi avuçlarının arasına almış aklımı okumak istermişçesine gözlerimin ta içine bakıyordu. Ne tuhaf bir duyguydu bu. Hiçbir anımın olmadığı bu delikanlı içimi ılık bir duyguyla doldurmuştu. İstedığı her yere o dakika gidebilirdim.

Eğildi ve kulağıma fısıldadı, “Tatlı Ester’im, bana ihtiyacın olduğu an yanında olacağım.”

Vartuhi araya girdi, “Hadi gelin, yiyecek bir şeyler hazırladım. Uzun yolculuk seni acıktırmıştır.”

Düşünebildiğim tek şey, *Ne yolculuğu? Nereden gelmişti?* idi. Soracak yığınla soru vardı fakat çocuklardan sessiz olmaları beklenir ya, düşüncelerimi kendime saklıyordum.

Harutyun, babalığım ve Vartuhi ile ülkedeki kasvetli havadan bahsediyordu.

“Öbür kasabalarda her gün çok sayıda Ermeni asılıyor. Haber gelir gelmez ayrılmaya hazır olmalısınız. Emir verildiğinde hemen kaçabilecek şekilde hazırlık yapın. Eli kulağında. Dostunuz olduğunu düşündüğünüz hiçbir kimseye güvenmeyin, çünkü size ihanet edeceklerdir” dedi.

Ardından, komşu bir kasabada tanıdığı, üç nesildir kapı komşusu olarak yaşayan iki ailenin başından geçenleri anlattı bize. Türk koca Ermeni komşusuna, “Merak etmeyin, senin ailenle benim ailem yıllardır dost. Senin çocuklarınla benim çocuklarım cyun arkadaşı. Senin karınla benim karım kardeş gibi. Hiçbirinizin ağı çekmesine izin vermem. Bıçaklarımı her gün sizin için biliyorum. Sen ve ailen hiç acı çekmeyeceksiniz. Bunun için sana söz veriyorum, sevgili arkadaşım.”

Ağzım açık kalmıştı. Kulaklarıma inanamıyordum.

“Gördüğünüz gibi,” dedi ağabeyim, “hiç kimse hariç tutulmayacak, güvenin bana, biliyorum. Subay olduğum için Ermenilerin her gün öldürüldüğünü duyuyorum. Fakat benim ailem bile hariç tutulmayacak. Size yardım edemem.

Sadece kaçmanızı söyleyebilirim. Bu çılgınlığın karşısında yapılacak tek şey hızla buralardan gitmek.”

Hagop Vartuhi’yi dürttü. Vartuhi ayağa kalktı ve “Lütfen, artık bundan bahsetmeyelim; Ester’i korkutuyorsunuz” dedi.

Bunun üzerine sohbet daha keyifli konulara kayd. Kısa süre sonra Harutyun kalktı. Kucaklaşarak vedalaştık ve yakında tekrar ziyarete geleceğine dair söz aldık ondan.

Kapıdan çıkmadan önce kollarını omuzlarıma sıkıca doladı. Gözleri yaşarmıştı, “Ester’im, seni özleyeceğim. Önümüzdeki ay on beş olacaksın. Yıllar nasıl da geçiyor? Unutma, kimseye güven yok. Bunun için bana söz ver” dedi.

“Söz” dedim.

BABAMIN ÖLDÜĞÜ GÜN

MARGARET – HAZİRAN 1998

Annem güllerin sarıldığı kağıdı yavaşça açtı. “Oh! En sevdiğim renk” diye mırıldandı. Gülleri, ağabeyi Harutyun’-un, duvarda, hemen yatağının üstünde asılı resmi-
ne doğru kaldırdı.

“Bak Harutyun, Margaret bana pembe güller getirmiş!”

Sonra da bana dönerek, “Amasya’daki komşumuzun bahçesinde bunlar gibi küçük güller vardı. Bizim yoktu. Arada bir bana birkaç tane verirdi. Çok güzeldi. Hımm, bunlar da güzel kokuyor.”

Annemin gözleri buğulanmıştı. “Ne kadar güzel yaprakları var. Amasya’daki hayatım bu çiçekler gibiydi; güzel ve hoş. Biteceğini rüyamda bile görsem inanmazdım.”

Annem birdenbire “Kocan seni dövüyor mu?” diye sorduğunda çok şaşırdım.

“Evet,” dedim, “her zaman.

Şaka yaptığımı biliyordu; “İyi, hak ediyorsundur mutlaka” diye karşılık verdi.

Tuvalete giderken anneme yardım ettim, fakat biraz geç kalmıştık. Altını sildim ve temiz külot giydirdim.

“Eskiden ben seni giydirdirdim, şimdi sen beni giydiriyorsun” diye mırıldandı. Sonra da, “Kusura bakma, zahmet verdim” dedi hüzünlü bir şekilde.

“Önemli değil anne.” Rahatsız olduğunu görebiliyordum. Birinin kıcını silmesi, bu, çocuğun bile olsa, bayağı can sıkıcı olsa gerek. Yatağının kenarına oturttum ve boyuna, bacaklarına ve ayaklarına bebek yağıyla masaj yaptım. Losyon ayak parmaklarının arasında vıcıkladıkça annem kıkırdıyordu.

“Anne, gıdıklanıyor musun?”

“Hayır,” diye cevapladı, “ayaklarım o kadar yaşlandı ki gıdıklanmayı bile unuttular.” Burnumu ayak parmaklarına bastırıp sordum, “Gıdıklanıyor musun?” Annem güldü.

“Gördün mü, gıdıklanıyorsun” diye takıldım.

“Keşke baban da burada olsaydı,” dedi, “belki yeni bir karı bulmuştur.”

“Hayır, eminim cennette seni bekliyordur.”

“Bir erkek kadın isterse, beklemez. Baban ‘Hatız, buts, arkayutun’ –ekmek, kadın, cennet– derdi. Gördün mü bana neler söyletiyorsun! Çok terbiyesiz bir kızsın sen.”

“Beni yetimhaneden alan Şamil, aileme, Tanrıma, dinime, bana küfredirdi. Beni başka kadınlarla aldattığımı da biliyor musun?”

Alnına bir fiske attı ve dedi ki, “Bu başa neler geldi neler.”

“Unutma, sevgi nefretten güçlüdür. Babanın bana

duyduğu sevgidir beni tekrar büyüten. Su bu çiçeklerin nasıl gıdasıysa, onun aşkı da benim gıdamdı.

Sonra da, “Şu anda babanı görüyorum” diyerek beni ürküttü.

Bayağı korkmuştum. “Ne diyor?” diye sordum.

“Diyor ki, her zaman bir oğlan istemiş ama bu kız, seni gösteriyor, oğlandan daha iyi. Seni sevdiğini söylüyor.”

“Fakat sen bana, ben doğduğumda oğlan olmadığım için babamın hayal kırıklığı yaşadığını, yüzünü ekşiterek hastane odasından kaçtığını söylemiştin.”

“Oho, sen daha birkaç haftalık olduğunda fikrini değiştirmişti. Seni çok sevmişti. Üç yaşındayken Rockettes’i görmeye Radio City Müzikholüne seni omuzlarında taşımıştı, hatırlasana. Ölüm ne berbat bir şey” diye mırıldandı.

“Ölmekten korkuyor musun?” diye sordum.

“Hayır, korkmuyorum. Birkaç kez o kadar yaklaştım ki yakında yolcuyum. Hayır, korkmuyorum. Asıl arkada kalanlar için üzücü, çünkü sevdiklerinden ayrılıyorlar.

“Babam Amasya’da alıp götürüldüğünde, kendimi çok yalnız hissetmiştim. Neler hissettiğimi kimse anlayamaz. Bugün hâlâ onu özlüyorum” dedi annem.

Neler hissetmiş olduğunu çok iyi anlıyordum çünkü babamın öldüğü gün aynı terk edilmişlik duygusunu ben de hissetmiştim.

Saat 18:30’du ve babam matkap operatörlüğü yaptığı işinden eve yeni dönmüştü daha. Günlerden 7 Temmuz’du ve aşırı sıcaklar fokurdayan lav gibi kentin üstüne çökmüştü.

Uzun otobüs ve metro yolculuğundan sonra babamın yüzü solmuş ve terlemişti. Beşinci kattaki dairemize tırmanmak bir delikanlı için bile zordu. Babam elli yedi yaşındaydı.

“Aç mısın, Albert?” diye sormuştu annem.

“Hayır, değilim. Ama biraz uzansam iyi olacak.”

“Neden?” diye yakındı annem. “Yemek ısınıyor. Gel önce bir şeyler ye.”

Babam anneme cevap vermemiş ve yatak odasına doğru giderken ayaklarını sürümüştü; iki büklüm olmuştu, sanki terli omuzlarında dünyanın ağırlığını taşıyormuş gibi.

Ambulans görevlileri merdivenleri ikişer ikişer atlayarak geldiklerinde ben oturma odasında kitap okuyordum. Sol göğüs ceplerinde Kızılhaç amblemi taşıyan beyaz üniforma giymiş bu tuhaf adamlar önümden hızla geçtiler. Telaş bitmek bilmedi. Biri sedyeyi itiyordu; öbürü oksijeni taşıyordu. Ardından buruşuk kahverengi bir takım giymiş terli bir adam geldi, elinde siyah bir çantayla. Boynundaki kırmızı ve mavi çizgili kravat gevşemişti. Herkes küçücük yatak odasına dolmuştu. Annemi göremiyordum, fakat sesini duyuyordum. Ağlıyordu, “Albert, Albert. Asvadzim!” [Tanrım]

“Oksijeni getirin” diye bağırdı bir ses. Oturma odasının duvarındaki yaldız boyalı radyatöre sırtımı dayamıştım.

Kışları dairemiz çok zor ısınırdı. Yaslandığım radyatör bizim “hayatımız”dı. Donduğumuzu apartman yöneticisine duyurmak umuduyla bir çınlama sesi çıkartmak için büyük metal bir çubukla radyatöre vurma işi bana aitti. Yönetici çınlamadan rahatsız olunca kazanı ateşlendirir ve sıcaklığı artırırdı. O gün, o soğuk kış günlerindeki gibi karşılık bulacaktım ve her şey düzelecekti gibi radyatöre vurmuştum.

Birkaç dakika sonra herkes tekrar önümden geçti. Ama bu kez sedyede babam yatıyordu. Yanımdan geçerken çıplak kolu sarkıyordu. Elini tutmak için uzandım.

“Hayır küçükhanım, o öldü” dedi bir ses, cansız kolu sedyeye yerleştirirken. “Onun için hiçbir şey yapamazsınız.”

Cenaze şapelinde() üç gün süren teşhir hiç bitmeyecek gibi gelmişti. Babam içi saten kaplı bir tabutta yatıyor, insanlar önünden geçiyorlardı. Geçerken de kısa bir dua okuyor ve istavroz çıkartıyorlardı.*

Bizler, babamın önündeki sırada oturuyorduk. Günün büyük bölümünde onu seyrediyorduk. Gelenler teşhir odasının yanındaki küçük açıklıkta yiyecek getiyorlardı.

Annem ziyaretçileri karşılarken hep ağlıyordu.

Bir komşu beni uyarmıştı, “Margaret, sen sakın ağlama. Yoksa anneni çok üzersin.

Gözyaşlarımı tutamadığım bir keresinde şişman –ve sarımsak ve ter kokan– bir kadın yüzümü koca memelerine bastırmış ve hıçkırıklarımı gizlemişti. Birkaç dakikada bir, annem, babamın ölümünün adaletsiz olduğunu bağıırıyordu. Ben sessizce oturuyor, pembe bir mendili ellerimde büküp duruyor ve ağlamamaya çalışıyordum.

The Bronx’taki Woodlawn Mezarlığı, Van Cortland Park’a giden karayolunun üstündeki bir uçurumun kenarındaydı. Tepenin üstünde bakımlı bir koru vardı. Yeni kazılmış mezar eski mezar taşlarının ortasında hemen seçiliyordu. Soluk yelken bezinden tente, biraz plastik çimen ve

* Şapel: Küçük Kilise.

*birkaç da katlanan sandalye vardı. Sessizlik hâkimdi. Biri-
si Ermenice İncil okuyordu. Rahip merhum için bir şarkı
mırıldanıyordu.*

*Tabutun altındaki siyah çukura takılmıştı gözlerim. So-
ğuk, karanlık ve nemli gibiydi. Babam sıcaklığı ve aydınlı-
ğı severdi. Cenaze yöneticisi her birimize kırmızı birer ka-
ranfil vermişti. Onu, tabutun üstündeki çiçek kümesine fırlatmak için işaret bekleyerek sımsıkı tutuyordum. İlk çiçek fırlatıldığında ben de benimkini nazikçe bıraktım. Yine de o kıpkırmızı karanfil tabutun altındaki karanlığa doğru kaydı gitti. Bir ara kuytuda tek başına babama ağlıyordum. O sırada tek başına bir Kanada kazı paytak paytak yanımdan geçti ve beni ürküttü.*

Mürekkepbalığının odama ilk girişi bu zamana denk düşer. Sadece bütün ışıklar söndükten ve apartman sessizliğe gömüldükten sonra ortaya çıkıyordu. Pencereden giriyor, odayı boydan boya geçerek kapıya doğru uzanıyor; yükselip havada asılı kalıyor ve bana bakıyordu. Mürekkepbalığı gitsin diye gözlerimi kapatıyordum fakat neredeyse tenime yapıştığını kisedebiliyordum. Sonra gözlerimi fal taşı gibi açıyordum, kapının üzerinde benim hareket etmemi beklediğini görüyordum. Kalbimin sesini duyabilecek kadar sessizce duruyordum. Buz gibi terliyordum. Benim bir mürekkepbalığı sandığım gölgeyi yaratan şeyin pencereden süzülen ay ışığı olduğunu anlamam epey zamanımı aldı. Sabah olunca kapıdaki mürekkepbalığı silueti, annemin, yatak odamın kapısının arkasındaki eğri bir çiviye asılı bornozu hâline geliyordu. Eminim ki, babam yaşıyor olsaydı yaratık asla gözükmezdi.

Merhum babama bir saygı göstergesi olarak ve zamanın matem âdetlerini yerine getirmek için, annem bir yıl boyunca siyah giymemizi istemişti. Ayrıca matem yılımız boyunca televizyonu kapalı tutmaya da yemin etmişti.

Bir ay geçmişti ki, bir komşumuz annemi uyardı, “Çocuk için çok zor. Margaret’in hatırına daha normal bir hayat sürdürmeye gayret etmelisin.

Annem altı ay sonra televizyonu açtı. Ama siyah bluzlarımın yakaları beyazlasa da siyah giymeye devam ettim.

Şimdi The Bronx'ta lise öğrencisiydim. O günlerde karlı bir gün gibisi yoktu. Ne kadar yağdığı hiç önemli değildi, daima saatinde gelen havai trene kadar beş blok yürür, okula tam zamanında varırdım. Otobüse binmek ya da genellikle araba kullanmak zorunda kalan öğretmenler bunu pek beceremezlerdi. Sınıflar her halükarda hazır olurdu.

Eve dönerken bir durak önce Tremont Avenue'da iniyordum. O günlerde hep açık olan büyük Katolik kilisesi sadece üç blok ötedeydi. Dizlerimi yumuşak diz yastığına koyarak babamın üzerinden rahmetini esirgememesi için Tanrı'ya dua ediyordum. Oturuyordum. Diz çöküyordum. Ağlıyordum. Sonra da babamla sohbet ediyordum. Ona derslerimi, öğretmenlerimi, arkadaşaya ihtiyacım olduğunu ve hiç erkek arkadaşımın olmadığını falan anlatıyordum. Hiç kimse niye orada olduğumu sormazdı. Hiç kimse neden ağladığımı sormazdı. Ayrılmadan önce bir mum yakar, altınrengi alevin mumun ucundaki çukura akan çirkin, yumuşak bir damla hâline dönüşmesini seyrediyordum.

Daha sonra uzun bir yürüyüşle kendimi eve atıyordum. Günde sadece iki jeton verirlerdi bana. Ben ikisini de

kullanmış olurdum. Babama yaptığım günlük ziyaretlerimi hiç kimseye anlatmıyordum.

Annem şekerlemesinden uyanıp, gözleri fal taşı gibi, “Türk askerlerinin babalığımı sorgusuz sualsiz alıp götürdükleri geceyi hatırlarsın” dediğinde birden anılardan sıyrıldım.

“Kapıdan sürükleyerek çıkardıklarında, ‘Endişelenme. Yarın sen okula gitmeden önce kahvaltıya yetişeceğime söz veriyorum’ demişti. Bir daha hiç karşılaşmadık.”

Annemin de, benim gibi, veda etme şansı olmamıştı. Ben babamı kaybettiğimde on üçümdeydim. Annem babasını kaybettiğinde on beşindeymiş. Evet, biz birbirimize hücrelerimizle, DNA’larımızla ve de bu şekilde bağlıyız. Kayıplarımızla bağlıyız.

Bu ziyaret beni çok yormuştu; beni eve götürmek üzere beklediği için oğlum Steven’a minnettardım. Arabaya bindim, emniyet kayışımı bağladım ve koltuğu yatırdım. Steven iyi bir şofördü ve ben korkusuzca gözlerimi kapatıp Pennsylvania’ya kadar iki saat dinlenebilirdim.

George Washington Köprüsüne yaklaştığımızda, paslanmış, aşınmış metal raylar dikkatimi çekti. Bu metal kısa süre içinde zımparalanır, parlatılır, boyanır ve yeni hâle getirilir. Keşke birisi de zamanın tahribatını durdurabilseydi. Merak ediyordum, ben annem kadar güçlü müydüm? Doksan sekizime kadar yaşayacak mıydım? Pencere camındaki yansıma baktım, sonra Steven’a baktım. Yakışıklı, güçlü ve yaşam doluydu. Tıpkı babasına benziyordu. Tekrar uykuya dalmışım.

HUZURSUZLUK BAŞLIYOR

ESTER – MAYIS 1915

1915 Mayıs'ında, komşularımızın ziyaret sıklığında değişiklik olduğunu fark etmiştim. Her gün sürekli bir ziyaretçi akını vardı. Alıştığımız sohbetler ve fıkra anlatmalar olmaz olmuştu. Yaşlılar kapalı kapıların ardında fısıltıyla konuşuyorlardı artık. Sanki dışarıdaki bir şeylerden saklanıyorlardı. Eğer odaya bir çocuk girerse büyükler onlar gidene kadar konuyu değiştirip havadan sudan konuşuyorlardı. Ben on beşimdeydim. Bir şeylerin yanlış gittiğini anlayacak yaşıydim.

Vartuhi'nin elini tutmuş hâlde *sedirin* köşesine oturmuş babalığının yüzünü hatırlıyorum.

“Harutyun bizi idamlar konusunda uyarmıştı. Amasya'yı terk edip emniyetli bir yere gitmemizi söylemişti; onu dinleyelim. Çok geç olmadan gidelim” diyordu Vartuhi.

Babam kolunu omzuna doladı, “Hemen telaşa kapılma. Zamanını ben biliyorum. Arkadaşım olan encümen reisi mallarımızı satmamız ve işlerimizi mahkeme yoluyla tasfiye

etmemiz için yeterince zaman vereceğini söyledi bana.”

“Fakat meselelerini bir Osmanlı mahkemesinde hâletme şansın hiç olmayacak. *Kürt tür, vurur* lafını biliyorsun. Hakkın olanı asla alamayacağını biliyorsun” dedi Vartuhi.

“Mesele ne? *Kürt tür, vurur* ne demek baba?” diye sordum.

“Küçük kafanı yorma sen. Küçük kızlar gülmeli, neşelenmeli ve bu işleri büyüklere bırakmalı.”

Babam soruma cevap vermemiştii.

Büyükannem susmam gerektiği anlamına gelen bir bakış attı bana. Sonra beni yanına çekti. “Hişt!” dedi. “Soru sormayı bırak. Yarın sana anlatırım *Kürt tür, vurur* ne demek.”

Ertesi gün yemekten sonra söz verdiği gibi yanıma çöktü ve anlatmaya başladı.

“Eğer bir gayri Müslim Osmanlı’da bir suçla itham edilirse, masumiyeti kanıtlanana kadar suçlu sayılır. Eğer suçlanan adam saklanır da bulunamazsa, polis babasını veya *kardeşini veya kuzenini alır*. Eğer erkek akrabası bulunamazsa, köyünün ileri gelenleri alınır ve adam teslim olana kadar işkence edilir.”

Ardından devam etti, “Bir Müslüman bir Hristiyan’ı öldürürken, Allah’ına hizmet ettiğine inanır. Cennette yerinin hazır olduğuna inanır. Fakat bir Hristiyan bir Müslüman’ı öldürürse, isterse meşru müdafaa olsun, kan davası güderler. Bir Ermeni, mücadelesinde yalnız olmadığını bildiği için çok daha rahat hareket edebileceğinden emin olan bir Tacik’in dayığına boyun eğer. Bilir ki ailesi de acı çekecektir.

Baban bilir ki, bir Hıristiyan olarak Osmanlı mahkemele-
rinde bir Müslüman'la ilgili iddiasını kanıtlaması pek
mümkün değildir. Yani, eğer baban evi ve işi için mücade-
le vermeye gayret ediyorsa, kaybeden kendisi olacaktır.”

Herhâlde yüzümde hâlâ şaşkın bir bakış vardı ki, büyü-
kannem dirseklerine yaslanarak öne eğildi, sigarasından bir
duman çekerek yüzüme üfledi ve “Şimdi sana *Kürt'tür, vu-
rur* ne demek, anlatayım” dedi.

“Denir ki, Van vilayetinde bir Kürt Müslüman ağa, bir
gün, çok güzel işlenmiş bir kılıç satın almış, arkadaşlarıyla
beraber gururla köyüne doğru yola çıkmış. Derken, elinde
değneğiyle, karşıdan gelen bir Ermeni görmüş.

“Kendi kendine demiş ki, ‘işte yeni kılıcımı denemek
için iyi bir fırsat.’ Hiç duraklamadan kılıcını Ermeni'nin
başına doğru sallamış.

Adamcağız değneğiyle kendisini korumuş. Kürt'ün kı-
lıcı kırılmış. Kürt Ermeni'yi yakaladığı gibi Agantz'daki
(şimdiki Erciş) kadıya çıkartmış ve Ermeni'den kırılan kı-
lıcını ödemesini talep etmiş.

“Zavallı Ermeni, kendisini korumak için değneği başı-
nın üstüne kaldırmaktan başka bir şey yapmadığını anlat-
mış yalvar yakar. Kürt'ün kendi kılıcını kendisinin kıldığı-
nı söylemiş kadıya.

“Müslüman kadı Ermeni'ye, ‘Sana kılıç çalanın Kürt
olduğunu fark etmedin mi? Ne cüretle sopanı başına kaldı-
rırsın?’ diye bağırmış.

“Ermeni'yi kılıcın bedelini ödettirmiş ve o günden son-
ra *Kürt'tür, vurur* lafı öyle kalmış. Gördüğün gibi yavrucu-
ğum, bir Ermeni'nin bir Osmanlı mahkemesinde hakkını

elde etmesini düşünmesi boş bir şeydir. Hiç unutmamalı, *Kürt'tür, vurur.*”

Hâlâ anlamamıştım. Fakat büyükannem konuşmayı bitirmişti. “Daha fazla soru yok” deyip beni başından savdı.

Okuldaki bazı arkadaşlarım kasabada son zamanlarda yapılan idamlar hakkında konuşuyorlardı. Sohbetlerine katılmak istedim, fakat hiç idam görmemiştim ben. Yaklaşık bir hafta sonra okuldan eve giderken, sokağın ortasında elleri arkasından bağlı yürüyen bir adam gördüm. Yanında askerler vardı; silahlarını sırtına dürtüyor, sokakta itekleyerek yürütüyorlardı. Başı önündeydi. Yüzünü göremiyordum. Asker olmadığını anlamıştım, çünkü üstünde üniforma yoktu. Yanımdan geçerken Ermenice dua okuduğunu duydum.

Yol boyunca insanlar toplanmıştı. Mahkûmun yanında yürüyüp yüzünü görmeye çalıştım. Birden başını benim bulunduğum yöne çevirdi. Çok gençti, on yedisinde filandı. Ne yaptığını merak etmiştim. Acaba bir idam mıydı bu? Fısıltılar ne hakkındaydı? Kalabalığın içinde okuldan bir arkadaşımı aradım. Her nedense, olacaklara bir başıma tanık olmak istememiştim.

Sokağın köşesini döndüğümüzde, meydanın ortasında kocaman tahta bir platform durduğunu gördüm. Üç yerde üçer sırığın uçları, aşağıda geniş bir üçgen alanı oluşturacak biçimde birbirine bağlanmıştı. Her üçgenin ortasından, ucunda gevşek bırakılmış bir ilmek olan kalın bir halat sallanıyordu.

Çevremde, insanlar fısıltıyla konuşuyorlardı. Derin bir nefes aldım. Bir idama tanık olmak üzereydim ve kanım

çekilmişti. Başka mahkûm olup olmadığına baktım. Kimseyi görmedim.

İki muhafız delikanlıyı kollarından sürüklüyordu. Platforma yaklaştıklarında oğlanın dizleri çözüldü ve yere düştü. Üç adam zorla ayağa kaldırdı. İlk darağacının ortasına doğru iteklediler. Sonra darağacındaki en uzun asker gevşek ilmeği oğlanın boynuna geçirdi.

Ayaklarının altındaki sandukanın kapağı açılmadan önce tek bir sözcük –*Asvadzim*– çıktı ağzından. Bacakları havayı tekmeledi. Gözleri dışarı fırladı ve yüzü kıpkırmızı oldu. Sonra hareketsiz kaldı. Platformun yanındaki bir başka asker karnını yardığında gözleri ardına kadar açıktı. İç organları kanlı bir küme hâlinde yere döküldü ve savruldu.

Askerler boynundaki halatı kestiler. Vücudunda kalanlar yavaşça yere kaydı. Vücut gözlerimin önünde adeta ağır çekim yere düştü. Ayakları yere değer değmez, vücudunun kalanı katlanırcasına çöktü. Duvara doğru döndüm ve kusmaya başladım.

Arkamı döndüğümde kalabalık dağılmıştı. Sadece birkaç kişi kalmıştı. Ceset götürülmüş fakat platform, akşamüstü sıcaklığında uzun ve korkutucu bir canavar gibi duruyordu.

Hemen eve koştum. “Büyükanne, büyükanne, sokakta bir idam gördüm!”

Büyükannem beni eve çekti ve kapıyı kapattı. Vartuhi kapıyı sürgüledi. “Gördüklerini kimseye anlatma.”

“Ama gördüm.”

Büyükanmem bir tokat aşk etti suratıma. “Görmedin ve işitmedin.”

Vartuhi ağlamaya başladı. Aklım karışmıştı.

“Bir daha bundan bahsetme” dedi büyükanmem. O gece yemeğimi sessizce yedim.

“Niye bu kadar sessizsin Ester?” diye sordu babalığım.

Büyükanmem baktım. Dudakları mühürlü gibi kapalı kaşları çatıktı.

“Yarın okulda imtihana gireceğim” dedim, babalığımın ödevlerimi görmek istemeyeceğini umarak. Nitekim istemedi.

Soru sormayı kesmiştim. İdam hakkında arkadaşlarımla bile konuşmuyordum. Sanki böyle bir şey hiç olmamıştı.

Bir süre sonra kasabada sessizlik hâkim oldu yeniden. Halka açık idam olmuyordu artık. Fakat Mayıs ayı sonlarına doğru, sokaklara uçlarında kasatura takılı tüfekler taşıyan askerler dolmaya başladı. Kasabamızın Osmanlı yöneticisi bir konuşma yaptı. Asker olmayan bütün sağlam Ermeni erkeklerinin askerlerin karşısına dizilmeleri gerektiğini söyledi.

“Sağlam erkekler ne demek?” diye sordum büyükanmem.

“On beş ila yetmiş yaş arasındaki erkekler demek istiyor” dedi o da.

“Yani babalığım da sağlam!”

“Kes artık konuşmayı” diyerek odadan çıktı büyükanmem.

Her gün sokaklarda toplanan erkekleri seyrediyordum pencere­mend. Sonra askerler onları yirmi veya otuz kişilik gruplar hâlinde şehrin dışına yürütüyorlardı. Bir öğleden sonra bazı komşuların konuştuğunu işittim.

Biri diyordu ki, “Hıh, fazla uzağa gitmiyorlar. Şehrin sınırları dışına çıkar çıkmaz oracıkta öldürüp yenilerini almak için geliyorlar.”

Birkaç gün boyunca sık sık kasabadan götürülen grupları izledim. Askerlerin yanlarında birkaç adamla kasabanın dışına çıktıklarını, birkaç saat sonra geri dönüp bir başka grubu götürdüklerini gördüm. Onları nereye götürüyorlardı? Kısa sürede dönüyorlardı; gerçekten onları öldürüyorlar mıydı acaba? Aklımda cevaplanmamış pek çok soru birikiyordu. Babalığımın yönetimdeki arkadaşlarının her gün kasaba dışına yapılan yürüyüşlerden onu uzak tutabildikleri için kendimizi şanslı sayıyorduk.

Fakat bu durum fazla sürmedi. Haziran 1915’de bir akşam babalığım işten eve dönmedi. Ertesi sabah, Haçig ve Garabed’le birlikte, kasap dükkânından alınıp şehir hapishanesine götürüldüğüne dair söylentiler geldi kulağı­mıza.

Vartuhi, büyükannem ve ben hemen hükümet konağına koştuk. Bu bina hem belediyemiz, hem adliyemiz hem de hapishanemizdi. Büyük salona girer girmez, iki büklüm olmuş adamları daha iyi görebilmek için boynumu uzattım. Babalığım, orada, parmaklıkların arkasında duruyordu. Tükenmiş bir hâldeydi. Bütün gece uyumamış gibiydi. Elbise­leri kir pas içinde ve buruş buruştu.

“Baba, baba” diye bağırdım. “Benim, Ester, buradayım.” “Hişt!” dedi Vartuhi ve kolumu çimdikledi. “Sessiz ol.

Nöbetçiye yakalanmayalım.”

Babalığım duvar kenarından süzülerek kapıya ve bize doğru yaklaştı. Askerlerin dükkânını nasıl aradıklarını anlatırken ben onun elini tutuyordum. Bütün parasını almışlar, muhasebe defterlerini yakmışlar ve dükkândaki etleri götürmüşlerdi.

Sonra, “Endişe etmeyin. Sabah serbest bırakılacağımı söylediler. Bütün gece içerde tutarak bizi korkutmak istiyorlar” dedi.

“Şu senin encümen arkadaşından ne haber?” diye sordum.

“İş icabı uzakta olduğu, önümüzdeki hafta döneceğini söylediler. Yardımcısıyla konuştum; yarın sabah evde olacağımı söyledi bana.”

Vartuhi ona inandı, fakat büyükannem yalan olduğuna emindi.

“Yok, yok,” dedi büyükannem, “meclisteki arkadaşına gideyim, seni bu gece bırakmaları için *bahşiş* vereyim.

“Gerek yok, *mayrig*, ben iyiyim. Ben onlara inanıyorum. Fakat yiyecek bir şey yok, çok acıktım. Bu gece senin sıcak *aburundan* [çorbandan] biraz getirirsen iyi olur.”

Büyükannem ağzının içinde bir şeyler geveledi. Çok keyifsizdi, fakat söz dinleyip sustu. Benimle koca bir tencere *abur* göndereceğine söz verdi.

Eve döndüğümüzde Vartuhi, Arsen’e sarıldı, ocağın yanında bir köşeye oturdu ve ağlamaya başladı. Büyükannemin elime çorba kabını vermesini sabırsızlıkla bekliyordum. Hapishaneye ben gideceğim için çok heyecanlıydım.

Kendimi çok önemli ve büyümüş hissediyordum. Babalığı-mı tekrar görebileceğim için de mutluydum. Resmî binanın içinde ve dışında koşuşturan insanların arasında olmak heyecan vericiydi. Yarın okulda oğlanlara anlatacağım çok şey vardı.

Evden çıkmadan önce büyükanne bana bir *burug* [çarşaf] giydirtti. Vücudu baştan aşağı kaplayan bu uzun çarşafı sadece Türk kadınları giyerlerdi. *Burug*da çevreyi görebilmek için dar bir göz deliği vardı fakat o kadar küçüktü ki pek bir şey göremiyordum.

“Orada,” dedi, “senin de alınmanı istemiyorum. Bu *burugu* giyersen senin Müslüman olduğunu sanıp dokunmazlar. Kimseyle konuşma. Hiçbir yerde durma ve elinden geldiğince çabuk git, gör babanı. Sonra doğru eve gel. İyice anladın mı?”

“Evet büyükanne.”

Müslüman kadınlar düşmeden nasıl yürüyorlardı, merak ediyordum? Ben, giydiğim uzun sarkık şeyin ucuna takılıp duruyordum. Sonunda kumaşı iki yanımdan yakalayıp belime kadar sıvadım ve koşmaya başladım. Koluma astığım sıcak *abur* dökülmesin diye çok dikkat ediyordum.

Hapishanenin arkasına ulaştığımda, kalabalık daha da büyümüştü. Babalığımı göremiyordum. Bir mahkûmdan onu bulup yandan sürgülü pencereye getirmesini istedim. Hapisteki herkes Ermeni’ydi. Herkes birbirini tanıyordu, dolayısıyla babalığımın pencereye gelmesi uzun sürmedi. Çorbayı uzattım ve boştaki elini sıkıca kavradım.

“Baba, çok korkuyorum. Sensiz biz ne yaparız?” diyerek ağlamaya başladım.

“Dinle, yavrum, sabah evde olacağım. Sen okula gitmeden önce gelirim, her zamanki gibi beraber kahvaltı ederiz, söz sana. Memurlar böyle dediler; söz verdiler bana. Şimdi koşarak eve git, açigesim. Geç oldu, sokaklar senin için tehlikeli.”

Parmaklıklara uzandım ve boynuna sıkıca sarıldım. Yüzümü çevirdi ve her iki yanağımdan öptü. Bir daha da babalığımı hiç görmedim.

Eve giderken kasabadaki Ermeni kiliselerinin birinin önünden geçmem gerekiyordu. Kilisede ışıklar yanıyordu ve bayağı hareketliydi; alışılmamış bir durumdu bu, çünkü kilise hafta içinde genellikle karanlık ve sessiz olurdu. Niye toplandıklarını merak ediyordum, bu yüzden bir duvarın arkasına gizlenip izlemeye başladım.

Kasabanın yaşlılarının pencereleden sızan seslerini duyabiliyordum. Kilise ağzına kadar doluydu ve insanlar birbirlerine bağıyorlardı.

Bir adamın, “Karşı koymalıyız. Koyun gibi boğazlanmayı bekleyemeyiz” dediğini duydum.

Bir diğeriye, “Fakat dostlarımızın sözlerine güvenmeyiz. Eğer emniyette olduğumuzu söylüyorlarsa, ben onlara inanırım” diyordu.

“Oldu,” dedi biri, “sen onlara inanmaya devam et; cesedini ben gömerim.”

Sol tarafımda atlarının sırtında kiliseye doğru ilerleyen bir grup asker gördüm. Duvarın arkasında iyice çömeldim ve bir askerin açık bir pencereden içeri yanan bir meşale attığını gördüm.

Öbür askerler gülüyor ve bir yandan da bağıryorlardı, “Hadi bakalım Hristiyan Tanrı’nız gelsin de kurtarsın şimdi sizi. Domuzlar gibi kızaracaksınız.”

Ardından çığlıklar yükselmeye başladı. Kiliseden koşuşan erkek, kadın ve çocukların çığlıkları havaya yükseliyordu. Yerimden kıpırdayamıyordum. Yalnızca dinliyordum. Alevler yükseldikçe çığlıklar daha da artıyordu.

Kaç kişi kaçabildi ya da kaç kaçamadı, bilmiyorum. Arka sokaklardan eve koştum, kapıdan uçarcasına girdim; hiçkırı hiçkırı ağlıyordum.

Büyükannem göğsüne sıkıca bastırdı beni ve “Tamam, güvendesin, Ester. Sakin ol, baban sabah burada olacak; yapılması gerekeni o bilir.”

Gördüklerimi ona anlatmadım. Kimseye anlatmadım. Konuşamazdım da. Yanan tahtanın kokusu hâlâ burnumdaydı. O gece hiçbirimiz uyumadık.

Sabahleyin, hapishaneden bir bekçi geldi ve bize, babalığının diğer mahkûmlarla birlikte bir çalışma kampına gönderildiğini aktardı. Bizden kısa yolculuk için bir şeyler paketlememizi istedi. Babamızla buluşmamızın sadece birkaç gün süreceğini söyledi. Ne yapacaktık? Babalığının gittiğine inanmak zor geliyordu.

Nasıl gidecektik? Vartuhi sekiz aylık hamileydi. Büyükannem yaşlı ve çok güçsüzdü. Arsen daha çocuktı ve bana gelince, ben macera hayalleri olan genç bir kızdım daha.

Yanan kilisenin görüntüsü hâlâ gözlerimin önünde, Vartuhi’yle beraber *sedirin* bir köşesinde oturuyordum; büyükannemse odayı arşınılıyordu adeta. Son birkaç gündür

gördüklerimizle ilgili konuşuyor ve bir plan yapmaya çalışıyorduk. Babalığımın bilgeliği olmadan biz hiçbir şeydik.

Her gün çok sayıda insan kasabayı terk ediyordu. Derken babalığımın orayı terk etmemizi ve komşu kasabada kendisini bulmamızı yazan notu geldi. Oh, babalığımı tekrar görme düşüncesi beni sevindirmişti.

Yerel memurlar, düşmanın çok yakınımızda olduğunu ve kendi güvenliğimiz için şehri terk edip erkeklerimize yetişmemiz gerektiğini söylüyorlardı bize.

Hangi düşman? Yakınımıza gelen kimdi? Bu sorular cevapsız kalıyordu. Komşumuz Victor Hamadyan bize, kasabamızdan, şehrin varoşlarına götürülmüş erkekler gördüğünü söyledi. Erkeklerin vurulup içine itilmeden önce derin bir çukur kazmaya zorlandıklarını söyledi.

Bay Hamadyan'ın yüzüne baktım ve "Bu doğru mu? Bak, babamdan not aldık. Demek ki sağ ve yürüyerek bir günlük yoldaymış; öyle yazıyor notta" dedim.

Bay Hamadyan soru sorma cüretine şaşırılmıştı. Genç bir kız yaşlı erkeklerle soru soramazdı, fakat ben artık genç bir kız değildim. Geçtiğimiz iki gün boyunca gördüklerim bana Bay Hamadyan'a soru sorma cesareti vermişti. Büyükanнемin rahatsız olduğunu fark edebiliyordum. Bana "sessiz ol" bakışlarından birini gönderdi, fakat umursamadım. Bay Hamadyan'a tekrar "Bütün bunları nereden biliyorsunuz?" diye sordum.

Bay Hamadyan bana doğru eğildi. Bana bağıracağını düşündüm, fakat tam tersine gayet serinkanlılıkla, "Şu nota bir bakayım. Babanın el yazısını tanırım... Bu not onun değil. İnanmayın. Hemen kaçın. Eğer ayrılmanızı söyleyecekleri

âna kadar beklerseniz çok geç olur, inanın” dedi.

Yine kafa kafaya verdik, ateşin yanına oturduk ve bütün gece konuştuk.

Büyükannem, “Yürüyemeyecek kadar yaşlıyım ben” dedi. Vartuhi kararsızdı. O, babalığımla olmak istiyordu; bana, “Notun babandan geldiğini ve komşunun yanıldığını mı düşünüyorsun?” dedi.

Babalığımı tekrar görme fikri onu benden yana kılıyordu. Arsen’in oy hakkı yoktu; ben de gitmeyi tercih ediyordum.

On beşimdeydim, uykusuzdum, derslerden ve günlük işlerden bitap düşmüştüm. Amasya’da kalmak için Müslüman olup Hristiyanlığımdan asla vazgeçemezdim. Okul arkadaşlarımdan bazıları öyle yaptı. Türk oğlanlarıyla evlendiler; böylelikle ailelerinin evleri ve malları zarar görmedi. Fakat bir daha Ermeniceyi konuşmama veya Hristiyan ibadetlerini yapmama sözü verdiler. Hayır, ben dinimden vazgeçemezdim. Onları gitmeye ikna ettim. Bilmediğim şey artık çok geç olduğuydu.

Her gün şehrin bir başka kesimi boşaltılıyordu. Okul arkadaşım Ağavni bir Türk’le evlenmişti. Onu, alnındaki bantta altın sikkeler, ellerinde yüzükler, kollarında bilezikler, saten ve ipek giysiler içinde gördüğümde, kederlendim. Yüzüne baktım. Gözleri buğuluydu, artık gülmüyordu.

“Mutlu musun?” diye sordum. Gözyaşlarını görmem için başını çevirdi.

“Elbette” dedi. “Sadece bir aptal evinin güvenliğini meçhule bırakır. Göreceksin. Seni üzüntü bekliyor Ester; ama artık çok geç.”

Hayır, ben onun yaptığını yapamazdım. Terk edemedim. Önümüzdeki üç gün boyunca, ekmek yaptık ve kuru kayısı, erik kurusu, ceviz ve bademleri seramik kavanozlara koyduk. Kaplara su doldurduk ve hepsini kağımıza istifledik. Kavanozları battaniyelere ve fazladan aldığımız giysilere sardık.

Büyükannem bejrengi yün ceketimin astarına birkaç altın ve mücevher dikti. Mücevherlerden kalanları, altın gerdanlıkları, yüzükleri, altın ve inci işli uzun kordonları demir bir kutuya yerleştirip avlunun bir köşesine gömdü. Gizli yeri yalnız Arsen ve ben biliyorduk. Büyükannem, birisi geri dönecekse, onun ben veya Arsen olacağından emindi. Haklı çıktı. Diğer bütün ev eşyalarımız, mobilyalar, kumaşlar, gümüşler ve halılar geride kaldı. Tek düşündüğümüz şey babalığımla buluştuğumuzda her şeyin daha iyi olacağıydı.

SÖNMEYEN ATEŞ

MARGARET – TEMMUZ 1998

Çiçekçiideki Japon bonzai bitkisindeki dalların rengârenk, köşeli şekilleri gözlerimi almıştı. Sadece on beş santim yüksekliğindeki minik ağaççık sıvı ve oynak bir görüntü veriyordu, ancak devasa bir meşenin heybetli gücünü de yansıtıyordu. Bu küçük bitki büklüm büklüm gövdesinden enerji yayıyordu.

Ben geldiğimde annem odasındaydı. Küçük bitkiyi başucu sehpasına yerleştirdim. Annem konuşmaya başlamadan önce uzun bir süre gözünü dikti ona. Sonra gülmeye başladı.

“Biliyor musun, bir zamanlar bu ağaç gibi büklüm büküldüm. Herkesi mutlu etmek için her türlü bükülürdüm” dedi. “Hep çevremdekilere boyun eğdim, hep onlara uydum.”

“Anne, bu bitki dalları sahibinin büyümesini istediği yönde büyüyecek şekilde kesilerek şekillendiriliyor.”

“Evet” dedi. “Herkesin bana yapmaya çalıştığı da bu işte. Eğilmem için bana vurdular, fakat onları kandırdım.

Vücudum eğildi, yüreğim hiç eğilmedi. Margaret, sert olmalısın. Sert olan bir ağaç kırılmaz. Bu minik ağaç gibi olmalısın; ne zaman eğileceğini bilmelisin daima. Bildiğin gibi Türkler bana asla Ermenice konuşmamamı söylediler. İtaat ettim. Fakat Ermenice düşünmemi durduramadılar” dedi mağrur bir şekilde; bu arada yamru yumru parmağıyla başına vuruyordu.

“Ermenice konuşmadığın bir zamanı hatırlıyorum.

“Ne zamanmış o?” diye sordu hemen.

“1979 Kasım’ıydı. Beni çağırıp ‘Ermenistan’a gidiyorum, sen de benimle geliyorsun’ demiştin. Sana Sovyetler Birliği’ne iki kez gittiğimi ve bunun yettiğini söylemiştim. Eğer seninle gelmezsem yalnız gitmekle tehdit etmiştin.

“Hadi canım!” diye takıldı.

“Yalnız gitmene nasıl izin verirdim? Yetmiş dokuz yaşındaydın. Kazanan sen oldun. Erivan’a vardık, Hotel Armenia’ya gittik. Hatırladın mı?”

“Büyük, eski moda bir binaydı, değil mi? Otelin önündeki sokakta, akşamları pembe, mavi ve yeşil renkli su fişkırtan bir çeşme hatırlıyorum” dedi annem.

“Köşedeki parkı hatırlıyor musun? O gün çok soğuktu ve gözünü salıncaklardaki yeni yetme kızlara dikmiştin.

Annem güldü, “Bu kızlardan biri tıpkı benim Amasya’daki genç kızlığıma benziyordu.”

Sonra beni şaşırttı, “Oteldeki odamızın dışında duran o şişman kadın nasıldı? Niye oradaydı acaba?”

“Gözcüydü” diye cevap verdim.

“Niye bizi gözlüyordu?”

“Herkesi gözlüyordu, anne. 1979’da Rusya’da böyleydi. Herkes gözetim altındaydı.”

“Biz bir şey yapmamıştık. Öyle değil mi?”

“Yapmamıştık. Fakat sen Ermenice konuşmayı reddettin. Niye böyle yaptın?” diye sordum.

Annem gülümsedi, “Anlatayım.

“Gözcü kadın sipariş verdiğim çayı getirdiğinde, sana limon mu krema mı istediğini Ermenice sormuştu. Sen çok iyi bir İngilizceyle, ‘Şeker ve kremayı tercih ederim, teşekkürler’ diye cevaplamıştın. O İngilizce anlamıyordu, bunun üzerine senin yerine ben Ermenice cevap vermiştim. Aslında ben yolculuk boyunca sadece Ermenice, sense sadece İngilizce konuşmuştun. Neden?” diye sordu.

“Bilmiyorum ki. Galiba yolculuk beni çok yormuştu ve İngilizce kolayıma geliyordu.”

Bir an düşündüm. Belki de annem korkmuştu. Sonra rollerimiz tersine döndü. Çevresindekilere Amerikalı bir turist izlenimi verdi; bense evine dönmüş bir Ermeni göçmen gibi davrandım ve konuştum.

“Ertesi gün grubumuzu otobüsle Ermenistan Şehitler Anıtına götürdüler, hatırladın mı?” diye sordum anneme.

“Anlatsana” dedi.

“Anıtın dairevi yapısı uzaktan bir volkanı hatırlatıyordu bana. Heybetli verev sütunlar hiç destek olmaksızın birbirlerine doğru eğilmişti. Bizim grup anıta yaklaştığında birisi her birimize kırmızı karanfiller verdi. Sütunların arasına girdik. Ortada turuncu bir alevin çıktığı yuvarlak bir çukur vardı. Ağlamaya başlamıştın, hatırladın mı?”

“Elbette,” dedi annem, “herkes ağlıyordu. El ele tutuşmuş, ağlıyorduk. Ağlamamak mümkün müydü?”

“Benden uzaklaşmıştın. Niye?” diye sordu.

Anneme cevap vermedim.

Biraz havaya ihtiyacım vardı, hatırlıyorum. Yanan çemberin öte yanına geçtim. Gözyaşları yanağımı ıslatıyor, ağzıma tuzlu su ve rimel akıyordu.

Anıtın arkasında biraz uzaktaki tarlada sarı çiçekleri görüyordum, başları rüzgârda, sanki ölümlere ağıt yakıyormuşçasına, iki yana sallanıyordu. Kırmızı karanfilimi aleve fırlattım ve Hisus'un Duası'nı mırıldandım. Annemin ve öbür kadınların feryatları giderek yükseliyordu.

Tuhaftı. Keder hissettiğimi hatırlamıyorum. Hatırladığım, sıcak, rahatlatıcı bir duygu içindeydim. Öyleyse niye ağlıyordum? Huzur içindeydim ve fısıldadım, “Anne, sen misin?” Döndüm, fakat yanımda kimse yoktu. Birdenbire üşüme geldi.

“Hey, uyan, ne düşünüyorsun?” diyerek kolumu dürttü annem.

“Türklerin yakalamasından mı korktun acaba? Ermenistan'da sadece İngilizce konuşmanın sebebi bu mu?” diye sordum.

“Galiba” dedi. “O kadar uzun bir zaman oldu ki. Birleşik Devletler vatandaşıydım fakat Şamil'in görüntüleri geliyordu aklıma. Evet, galiba korkuyordum.

“Tamam da, Ararat Dağına ve Aydınlatıcı Aziz Krikor anıtına daha yakından bakmamız için bizi Türk sınırına götürsün diye tuttuğum o genç üniversite öğrencisiyle

konusmaktan korkmadın. Tuhaf davranışların yüzünden neredeyse tutuklanıyorduk.”

Annem kıkırdadı. “Çok yakışıklıydı. Adını hatırlıyorum, Kevork.”

Adını hatırlamasına çok şaşırdım. Annem küçücük ayrıntıları hatırlıyordu.

“İngilizce konuşmamamı söylemişti, çünkü sınır nöbetçileri Amerikan casusu olduğumu sanıp beni vurabilirlermiş. Hah, sınır nöbetçileri! Hayatım boyunca pek çok silahtan kaçtım. Çocuk tehlikeli gözüküyordu. Beni yalnız bıraktın ve o anıta kadar onunla yürüdüm. Zaman nasıl geçti hiç anlamamıştım” diye gülümsedi.

“Kevork’la, Aziz Krikor’un hapis tutulduğu çukura uzanan basamaklara indiğimizde, seni arkada bıraktığıma gerçekten üzülmuştum. Hatırlarsın, Kevork çantamı sana bıraktırmıştı, çünkü aşağı inerken onu tutmaya çalışmak çok zor olacaktı. Bu durum beni sinirlendirmişti. Bütün param, biletlerim ve pasaportlarım çantamdaydı.”

“O çanta için biraz delice hareket ettin. Devam et. Devam et. Çukurda neler oldu, anlat.”

“Hiç ışık yoktu, inmek çok zordu. Duvarlarla kayaya çakılmış demir parmaklıklar arasında neredeyse hiç açıklık yoktu. Kevork önden gidiyordu. Eliyle ayağıma yön veriyordu. Aşağıda uzun bir süre durduk, o sırada Kevork akıllılık edip de yanında getirdiği iki mumu yakmak için ceplerinde kibrit aramaya başladı. Aydınlatıcı Aziz Krikor hakkında da bir şeyler anlatıyordu. Anlaşılan Zerdüşt Kralı Dırtad (Tiridates), M.Ö. 301’de dinini değiştirmesi için Aziz Gregorios’u bu çukura atmış. O ise kralı iyileştirmiş,

çünkü kralın din değiştirmiş annesi her gece ona gizlice yiyecek getirirmiş.

“Yukarıya baktığımda çukurun ağzından bir parça gökyüzü görünüyordu. Buranın benim son durağım olacağından korktum bayağı. Kevork kibritleri buldu. Mumları yak-tık ve Krikor ’un ruhuna dua ettik. Seni sınır nöbetçileriyle bırakmanın iyi bir fikir olmadığına ikna ettim onu; çünkü sadece İngilizce konuşuyordun. O delikte kapalı kalma korkusu bana öyle bir enerji verdi ki duvarlardan neredeyse uçarak geçtim.”

“Demek bunun için çabucak döndünüz. Ararat Dağı manzarası karşısında ben mutluydum.

“Nuh’un gemisini gerçekten Ararat Dağına oturttuğuna inanıyor musun?” diye sordum anneme.

“Nereden bileyim? Orada değildim ki. Benden önceki çağdı.

Gözleri kapadım ve Ararat Dağı 1979’un o günündeki gibi canlandı zihnimde. Zirvenin yanındaki donmuş sert kar tabakası bazen bulutlarla örtülüyor, etrafında devasa hatmiler oluşuyordu sanki. Gökyüzü çini mavisiydi. Derin buzul çatlaklarında, tıpkı Van Gogh tablosundaki renkler gibi, sarı ve mor ışınlar yansiyordu.

O gün batıya dönmüştüm, Amasya’nın bu dağların öte yakasında olduğunu düşünerek. Annemin ve ailesinin izlediği yol o yöndeydi. Yüzümü batan güneşe çevirdiğimi hatırlıyorum. Karanlık çökmeye başlamıştı. Gözlerimi kapamıştım.

Annemle ailesinin sevgili Amasya’larını terk ettikleri günü düşündüm. Onu bana ve babama getiren uzun yolu

düşündüm; çocuklarıma, torunlarına, bu eve, buraya, New York'a. Bütün bir hayat. Ve sonra, ben daha doğmadan yıllar yıllar önce yolda, havada uçuşan bir zerre gibi, onun yanında gördüm kendimi; ben hep onundum. Hep orada, onunlaydım. Onun tarihi benim tarihimdi. Onun ölümü, tek bir anlama gelecekti. Bir sonraki bendim.

Şimdi öyküyü biraz daha genişletelim.

KAPIDA BİRİ VAR

ESTER – HAZİRAN 1915

Ayrılmayı planladığımız sabah *zaptiyeler* kapımızı yumrukluyorlardı. Sesinde ordunun kazandırdığı yetki, güç ve dehşetin yansıdığı genç bir Osmanlı zabiti derhal ayrılmamız gerektiğini bağıırıyordu.

“Kalanlar vurulacaktır” diyordu. “*Yallah, yallah.*”

Arkasında, ellerinde büyük tüfekleriyle iki başka asker dikiliyordu. Sırtımı karşı duvara yaslamıştım. Vartuhi omuzlarını geriye çekmiş, dimdik duruyordu.

“Bu kadar çabuk nasıl gideriz?” dedi, kelimeler arasında nefesini tutarak. “Hazırlanmamız gerek.”

“Beni ilgilendirmez” dedi zabıt. “Toplayabildiğinizi toplayın ve gidin.”

Üç *zaptiye* benden daha büyük değildi. Yüzlerinde erkeklik kılları daha yeni çıkmaya başlamıştı. Sadece boylarınca silah taşıyan oğlanlardı. Küçücük elleri silahın parlak ahşap kabzasını zor kavırıyordu. Diğer elleriyle namlunun koyu gri metalini aşağı yukarı sıvazlayıp duruyorlardı. Biraz

çılgınca bir düşünceydi ama o anda kabzayı bu kadar parlaması için ne kadar sıklıkta cilalıyorlardı diye düşündüm.

Yüzlerine biraz daha yakından baktım. Çünkü, okul arkadaşlarıma benziyorlardı. Beni vurabilirler miydi? Beni vururlar mıydı? Bu korkunç ânı niye yaşadığımızı anlamaya çalışıyordum; fakat düşünebildiğim tek şey, çok uzun süre beklemiştik. Onlar gelmeden önce ayrılmış olmalıydık. Harutyun'u dinlemeliydik.

Aksor; kasabadaki herkesin aralarında fısıldadıkları tehcir kelimesi. Ne anlama geliyordu bu? Neye benziyordu? Düşünecek zaman yoktu. Babalığım gitmiş, biz burada kalmıştık.

Vartuhi yiyecek ve battaniyelerle dolu kağının üstüne bir çadır bezi bağladı çabucak. Kağınını çekmesi için bir öküz bağladı ve Amasya'yı terk eden kağın ve at arabaları kervanına katılmak üzere yola çıktık. Telaş yüzünden, bej-rengi yün ceketimi kapının arkasında asılı unutmuştum. O ceketini bir daha göreceğimi hiç düşünmüyordum.

Kasabadan uzaklaşalı daha yarım saat olmuştu ki dağlardan bir grup Kürt sükün etti ve kervanın önündeki ilk gruba saldırdı. Ardından zaptiyeler homurdanmaya başladılar. Gruptan birisi, onların bizi Kürtlerden korumak için orada olduklarını söyledi. Bu bir yalandı, çünkü bu askerler Kürtlerle birlikte bize saldırıyorlardı. Eğimli kılıçlarını başlarının üstünde sallayarak, bağırarak ve küfür ederek, atlarını yavaş ilerleyen kalabalığın üstüne sürdüler.

Yere yapıştım. Etrafımdaki insanlar çığlık çığlığa bağıyorlardı. Kimileri kağın tekerleklerinin altında eziliyor; kimilerinin çeşitli organlarından kan fışkırıyordu. Bir at

hemen yanımdaki bir kadını ezdi ve kemiklerinin çatırdayışını duydum. Büyükanнемin ceviz kırmasına benziyordu, sadece çok daha yüksek sesliydi. Yakınımdaki bir adam kırık bir tekerleğin altına sıkışmıştı. Bir kadının elini tutuyordu. Kadının başı yoktu! İlk saldırıda ölmeyenler soyulup dövölüyorlardı.

Ardından askerler kızları alıp götördüler. Önce en güzelleri alındı. Askerlerin kızlardan bazılarını saçlarından tutup atlarının terkinе oturttuklarını izliyordum. Sonra sürüp gidiyorlardı.

“*Asvadzim!*” [Tanrım] diye bağırdı büyükanнем. Beni kağnıya çekti, keskin bir taşla yüzümü çizdi, sarımsakla ovaladı ve çiziklere çamur sürdü. Büyükanнем kem gözlerden koruması için cebinde daima sarımsak taşırdı.

Sonra, tatmin olmuş bir ses tonuyla, “İşte, bunlar iltihaplanacak, irin akıtacak ve çirkin gözükeceksin. Şimdi çabucak bu çuval gibi elbiseleri giy; belki askerler seni istemezler o zaman. Başını eğ ve öyle kal” dedi.

Saldırı bitti, ortalık sessizleşti. Grubun kalanıyla yavaş yavaş yola koyulduk. Sessizlik havada kalın bir sis gibi asılı kalmıştı. Sabah, yüzüm kaşınmaya başlamıştı, her yerinden beyaz irin akıyordu. Vartuhi’nin küçük el aynasını kap-tım. Bana bakan bu yaratık da kimdi? Yüzümden tiksinerек aynayı fırlattım; herkesin güzel dediğı yüz bu yüz olamazdı. Bir canavara benziyordum. Kimse bana bakmıyordu. Büyükanнемse yaptıklarından epey memnundu.

Grubumuz yavaş ilerliyordu. Büyükanнем ve Vartuhi kağnıdaydılar. Arsen ve ben yanda yürüyorduk. Günbatımında kervan durdu. Amasya arkamızda kalmıştı. Derin bir

uykuya daldım. Gece boyunca bebek ağlamaları ve kadın çığlıkları karanlığı yarıp durdu. Başımı gökyüzündeki parlak bir ışığa çevirmiştım. Gündoğumu olabilir miydi? Büyükanneime döndüm ve fısıldadım, “Sabah mı oldu?”

“Hayır, Ester, güneş değil, Amasya’da yanan evler.” Duman ve tıpkı bir yaz gecesi dolaşan ateşböcekleri gibi uçuşan korlar havayı doldurdu. Çömeldim ve dua etmeye başladım. Her yıl Noel’de çörek içinde sikke bulduğumda beklediğim talih bu muydu? O sikkeyi bulmanın bana bir yıl boyunca talih ve mutluluğu garanti ettiği varsayılıyordu. Ama doğru çıkmamıştı.

O sabah, üç saat yürümüştük ki askerler ağır ilerleyen kervana tekrar saldırdılar. Bu kez erzak ve kağnılarımızı aldılar. Kalabalığın içine yürüdük çünkü askerler açıkta kalan insanları kırbaçlıyor ve atlarının altında eziyorlardı. Yolumu şaşırdığımda büyükanneim beni ortaya çekiyordu. Arsen elimi sıkıca tutmuştu, Vartuhi bize ayak uydurmaya çalışıyordu. Bu şekilde üç gün üç gece yürüdük. Tek yediğimiz şey, büyükanneimin cebindeki çörekti. Çöreği üç parçaya bölmüştü; bir parçası Vartuhi’ye, bir parçası Arsen’e ve bir parçası da bana. Ona yoktu.

Bizim grubumuz yaklaşık yüz kişiydi. Önümüzde biraz daha büyük bir grup vardı; arkamızdaki üçüncü grup da benzer kalabalıktaydı. Kimileri, gittiğimiz yerin Der Zor çölündeki ölüm kampı olduğunu söylüyorlardı. Ölüm kampına varanların güçlüler olcuğu söyleniyordu; çoğu yolda ölüyordu. Merak ediyordum, biz Der Zor’a varacak mıydık yoksa ölenler arasında mı olacaktık.

Sıcak Haziran günleriydi ve elimizdeki su da sıcaktan

kurumuştı. Arabadan kurtardığım küçük su testisine yapışmıştım, fakat neredeyse boştu. Ertesi gece bir kuyunun yanında kamp kurduk. Askerler matara ve testilerini ağzına kadar doldurdular.

İşleri bittiğinde, kalabalığa dönüp, “Su almaya çalışırken yakalananlar vurulacaktır” diye bağıldılar.

Birbirimize yakın oturuyorduk, vücutlarımız değişiyordu. Kuyunun yanına kimse gitmedi. Gece ilerlediğinde, kuyu tarafından gelen bir kadın çığlığı duyduk. Kimse kıpırdamadı. Sabah olunca Amasya’dan tanıdığımız genç bir gelinin cesedini gördük. Morarmış parmaklarından bir sürahi sarkıyordu. Birisi kadının pek çok yerinden bıçaklandığını söyledi. Hamile karnının kesilmiş olduğunu ve karnındaki bebeğin kenara fırlatılmış bir kılıcın ucunda durduğunu gördüm. Yanından geçerken, Vartuhi yüzümü göğsüne bastırmıştı, fakat ben zaten gayet iyi görmüştüm.

Ertesi günü, yol kenarında genç ve yaşlı erkeklerin çıplak cesetleriyle dolu derin bir çukur geçtik. Ölülerin arasında babalığının olup olmadığını görebilecek kadar eğildim. Her yanda parçalanmış organlar, ayaklar altında başlar, göğşe doğru kaskatı kesilmiş eller, açık ağızlar ve pırtlamış gözler vardı. Etrafta çıt çıkmıyordu, ama kulaklarımda tuhaf sesler duyuyordum sanki. Delirmiş olmalıyım, diye düşündüm. Sessizlik duyulabilir mi?

“Yürüyün” diye bağırdı zaptiyeler.

Arsen koluma asılmış, ağlıyordu. Büyükanneimin Hissus’un Duası’nı okuyup durduğunu duyabiliyordum. Vartuhi yürürken iki eliyle hamile karnını tutuyordu. Beş gündür bir şey yememiştik; bazı kadınlar bir deri bir kemik kalmışlardı.

Böyle kaç gün geçecekti acaba? Minik bir bebek ölü annesinin memesini emiyor, kimi kadınlarsa yolda bıraktıkları cesetlerden et parçaları kopartıyorlardı. Arsen koluma sıkıca asıldı.

“Lütfen, lütfen, senden başkasının beni yemesine izin vermeyeceğine söz ver.”

“Arsen, salak salak konuşma. Seni kimse yemeyecek.”

“Hayır, hayır, bana söz ver” dedi.

Bıkkın bir edayla, “Tamam, söz” dedim.

Dinlenmek için yol kenarında mola vermiştik ki, bizim zaptiye grubumuzun başındaki Kemal Bey adamlarına bağırdı. “Hücum!”

Anlattıklarına göre, Kemal Bey güzel bir Ermeni kızına göz koymuş, fakat kız onunla gitmemek için bileklerini kesmiş; o da bu yüzden çok sinirliymiş. Araba ve kağnılar devrildi. Havayı kurşun sesleri doldurdu. Yanımda insanlar bıçaklandı. Bazıları kaçmaya yeltendiler, fakat askerlerin atlarının ayakları altında ezildiler. Bir sığır sürüsüymüşüz gibi çembere almışlardı bizi.

Kimse kaçamadı. Uzun bir süre hiç kıpırdamadan, hatta ses çıkarmadan öylece yattık. Etrafımızdakiler ya ölmüştü ya da yarı ölüydüler. Saldırıdan sonra askerler grubun dışına çekildiler. Biz de ağır ağır kalktık, birkaç eşyamızı topladık ve tekrar yola koyulduk. Bir yorganımız, bir emaye kabımız, biraz da kuru kayısıyla bademimiz vardı; onları da büyükannem bir cesetten yürütmüştü. Daha doğrusu, galiba bir cesetmiş. Büyükannem yolun kenarında yatan bir cesedin yanından geçiyormuş. Bir erkek cesedi gibi görülen şeyi sopasıyla itmiş. Hareket yokmuş. Adamın öldüğünü

düşünerek ceplerini karıştırmış ve küflenmiş kayısılarla bademleri bulmuş. Beş gündür boğazımdan geçen ilk katı yiyecekti bunlar. Hiç suyumuz yoktu. Ben, yorganı omuzlarıma bağlamış, Arsen'i taşıyordum. Vartuhi ve büyükanem yanımda yürüyorlardı.

Bir ara sırtımda bir elin ağırlığını hissettim. Sakalları göğsüne kadar uzamış, kir pas içinde yaşlı bir adam omuzlarımı yakalamıştı; “Benimle gel, aptal kız. Hiç şansın yok. Öldürülürsün. Ben seni koruyabilirim.”

“Hayır!” diye çılgılık attım. “Çekil git.” Arsen'i kolundan tuttuğum gibi kalabalığın içine attım kendimi. Yaşlı adam bir başka kızın peşinden gitti. Onları bir daha da görmedim.

Toprak kurumuş ve çatlamıştı. Ertesi günü güneş doğduktan kısa süre sonra yağmur bulutları toplandı; gün geceye döndü. Şiddetli rüzgâr ayaklarımızın altındaki çerçöpü topladı, kum ve yaprakları yüzümüze kırbaç gibi çarptı. Yüzümü ellerimle kapattım, fakat ince kumun gözlerime ve ağzıma girmesini engelleyemedim. Hava sıcak ve nemliydi. Nefes alamıyordum. Burnuma sıvışık kum dolmuştu. Şimşek çaktı ve yakınlarda bir yere düştü. Tekrar çaktığında, yükselen feryatlardan, yakınımıdaki insanların üstüne düştüğünden şüphelendim.

Derken yağmur başladı. Suyun şiddeti beni toprağa yapıştırmıştı. Yakınıımızdakiler yorganımızın altına girmeye çalışıyorlardı. Yorganın altında belki on beş, yirmi kişi olmuştu. Bir el, bir kafa, yarım bir vücut, bir parmak. Herkes, bardaktan boşanırcasına yağın yağmurdan kaçmaya çalışıyordu.

Sonra, yakınlardaki bir tepeden aşığı, önüne küçük taşları, kumu, çamuru ve her türlü insan pisliğini katarak gelen sel kapladı etrafı. En kötü durumda olanlar küçük çocuklardı. Bazıları annelerinin ellerinden kopup yoğun çamurda kayboldular. Şimşek, yıldırım ve şiddetli yağmur askerleri çıldırtmıştı. Öncekinden daha büyük bir kinle saldırılar üstümüze, çil yavrusu gibi dağıldık. Bense küçük kabımı yorganın köşesinden akan suyla doldurmaya çalışıyordum. Sadece birkaç damla toplayabildim.

Birbirimize yapışmıştık, kıpırdamıyorduk. Gözlerim Arsen'i arıyordu. Ortalıkta görünmüyordu.

“Arsen, Arsen, neredesin?” diye seslendim. Cevap alamadım. Sonra sol tarafımda bir inilti duydum.

“Arsen sen misin?” Hayır, değildi. Gece bir ara alınmış olmalıydı. Minik ellerinin ellerimden kaydığını hissetmiştim.

“Benim kabahatim. Daha sıkı tutmalıydım” dedim büyükanne. Fakat o beni duyamazdı. O ve Vartuhi ağlıyor ve bizi koruması için Tanrı'ya yakarıyorlardı.

Şimdi üç kişi kalmıştık.

Askerlerin şefi ara sıra atırdan iner, küçük bir çocuğu kolundan tuttuğu gibi havada döndürmeye başlardı. Sonra da bebeği yere çarpardı.

Çevresinde kendisini dinleyenlere yüksek sesle, “Masum bir çocuğu öldürdüğümü sanmayın. Yeni doğmuş bu bebekler bile masum değil, çünkü intikam tohumları taşıyorlar. Çocukları da öldürün” derdi.

Askerlerin, “Çocukları da öldürün. Hepsini öldürün”

dediklerini duyuyordum. Ellerimi kulaklarıma götürdüm fakat hâlâ onları duyuyordum.

İleride bir yerde, dağın yamacından duman tüttüğünü gördüm.

“Büyükanne, bak! Kurtulduk” dedim.

Büyükannem gözlerini gökyüzüne çevirdi ve başını iki yana salladı. “Bizim önümüzdeki grup o, yavrum. Gördüğün duman ıslak tentelerden çıkan buhar. Sadece buhar, çocuğum, sadece buhar.”

Birkaç metre ileride birkaç kadının ölü bir atı yemeye çalıştıklarını izledim. Günlerdir ağzıma lokma girmemiş olmasına rağmen, hiç açlık çekmiyordum. “Acaba Arsen öldü mü? Birisi onun etini yiyor mudur?”

Ölülere yas tutacak zamanımız yoktu. Sağ kalanlar, bir sonraki saldırıyı atlatma umuduyla yürüyüşe devam ediyorlardı. Büyükannem giderek yavaşlamaya başlamıştı. Askerler daha hızlı hareket etmemiz için sırtımıza kırbaçlarını şaklatıyorlardı arada bir. Büyükannem düştü. Kaldırdım. Tekrar düşmesin diye sırtıma aldım.

“Beni bırak” diye mırıldandı. “Ben yaşıyım, artık bittim, ama sen yaşamalısın.”

Sonra kollarını yukarı kaldırıp boynundan küçük, kararmış demir bir haç çıkarttı. Benim elime sıkıştırdı, “Al bunu, Ester; Tanrı’ya dua et.”

Onu tekrar sırtıma almaya yeltendiğimde atlı bir asker aramıza girdi. Beni diğerlerinin yanına itekledi. Büyükannem geride kaldı. Bakmak için geri döndüğümde kafasına inen dipçiği gördüm. Havaya kan fışkırdı.

Çığlık attım, “Büyükanne, büyükanne!” fakat beni artık duyamayacağını biliyordum. Ne tür bir Tanrı böyle bir şeye izin verebilirdi? Küçük haç elimi yakıyordu. Bu sırada kadınlar çığlık çığlığa çil yavrusu gibi dağıldılar. Ölüden kaçmaya çalışıyorlardı.

Şimdi iki kişiydik.

Vartuhi'ye baktım. Saçları ağarmıştı. Bu ne zaman olmuştu? Bir insanın saçları birkaç günde ağarabilir miydi? Benimki de ağarır mıydı? Elbisesi paramparçaydı ve kolları kanıyordu. Ölüyor muydu acaba? Tek başıma mı kalıyordum? Bana kalan tek şey Vartuhi'ydi. O ölemezdi. Bizim gibi, memleketini terk etmeye hazırlanan zavallı insanları düşündüm. Keşke uyarabilseydik. Fakat muhtemelen bize inanmazlardı, tıpkı bizim gibi.

Ertesi gece Vartuhi doğum yaptı. O iki büküm sancı çekerken karnını ovmuştum. Daha önce bir doğum görmemiştim. Böyle şeyleri sadece ebeler ve yaşlı kadınlar bilirdi. Ben hep odanın dışına iteklenirdim. Tanımadığım kadınlar Vartuhi'yi omuzlarından bastırıyorlardı.

“Başını aşağıda tutun yoksa askerler görecekler bizi” dedi biri. Vartuhi, bir ağacın arkasında, çığlıklarını bastırmak için ağzını tıkayan yabancı ellerin altında doğum yaptı. Her şey o kadar hızlı oldu ki, karnı aniden dümdüz olup da altından bir bebeğin yumuşak toprağa düştüğünü görünce küçük dilimi yutuyordum.

“Bu bir oğlan, Ester, oğlan” dedi Vartuhi.

Hemen iki kadın daha yardıma koştu. Yol kenarlarında bıraktığımız ölümlere yaptıklarından çok daha ihtimam göstererek plasentayı gömdüler. Plasentayı gömmek kadınların,

bir ölüm yürüyüşünde bile vazgeçemeyecekleri bir gele-
nekti Sancılarında biraz olsun kurtulan Vartuhi bebeğini
kucakladı ve kalanlarımızla birlikte altı saat boyunca yürü-
dü. Biraz yabani ot, karahindiba toplayıp Vartuhi için, ka-
dınlardan birinin verdiği bir kap suda kaynattık. Bebek sü-
rekli ağlıyordu. Vartuhi'nin kuruyan memelerinden hiç süt
gelmiyordu.

Hâlâ umudunu kaybetmemiş olarak, “Belki babamı
bulduğumuzda bize yiyecek ve su bulur” dedim. Vartuhi
melül melül baktı bana.

Ertesi günü, hafif aksayan yaşlı bir adam kalabalığı yar-
dı, Vartuhi'yi yolun kenarına çöktürdü. Beni işaret ederek
kulağına bir şeyler fısıldadı. Birkaç dakika sonra Vartuhi
yanıma geldi ve “Eğer onun olursan bize bakacakmış. Lüt-
fen git onunla. Kulun kölen olayım” dedi.

“Hayır, hayır, mümkün değil. Sen git onunla, ben senin
kulun kölen olayım.” Ne söylediğimi anlamış görünmüyor-
du. Tekrar bana yalvarmaya başladı. Gözümün ucuyla yaş-
lı adamın bana doğru geldiğini gördüm. Döndüm ve kaç-
tım. Yer ayaklarımın altından çekildi; sarp bir tepeden aş-
ğı kaydım. Taşların ve kırık camların üstünde yuvarlandım.
Dizlerim, ellerim kesildi. Dibe vardığımda dizlerim fena
kanıyordu. Ayakta duramıyordum. Görmediğim birisi beni
tekrar tepeye çıkartıp bir eşeğin üstüne oturttu.

“Tabii ki, bu zavallı çocuğu feda ederek kendini kurtar-
mak istiyor. Niye baksın ki? O onun üvey annesi” diyordu
birkaç metre ilerideki bir kadın.

Kadın yanılıyordu. Vartuhi ben bineyim diye elinde
avucunda kalan son sikkeleri de eşeğin sahibine vermişti.

Yanımızda yürüyor ve bebeğini taşıyordu.

Birkaç saat eşeğin sırtında gittim. Bacaklarımdaki sızı sırtıma yükselmişti. Başıma güneş geçmişti. Düşmüşüm.

Birileri bağıırıyordu, “Bakın, bakın, kız eşekten düştü.” Başlar arkaya döndü. Boş boş baktılar, sonra ayaklarını sürüyerek yürümeye devam ettiler. Kimsede yardım edecek takat kalmamıştı. Vartuhi bebeğini bir kayanın üstüne koydu ve beni tekrar eşeğe bindirdi. Yüzüm ateş gibi yanıyordu ve hızlı nefes alıyordum.

“Kız cayır cayır yanıyor” dedi bir ses.

Bacaklarım şişmişti ve sarı sarı irin akıyordu.

Tekrar düştüğümde, bir asker Vartuhi’yi itti. “Bırak onu, nasıl olsa ölecek.”

Bir Kürt aşiretinin geçen kervanları beklediği kamp yerinin yakınlarında yol kenarına uzandım. Ölü ve yarı ölüleri soymalarını izledim. Yaşlı bir kadın yakınımaya sokuldu ve Türkçe, Ermeni olduğunu söyledi.

“Ermeni olduğumu bilmiyorlar” dedi. “Sen de tek kelime etme.” Kürtlere yemek pişirdiğini ve yaralarını tımar ettiğini söyledi. Adı Siranuş’muş, fakat Kürtler bir Türk adı takmışlar. Kardeşoğlu diyorlarmış ona.

Vartuhi kalabalıktan ayrıldı ve beni buldu.

Kadına yalvardı, “Lütfen, bu çocuk öldüğünde iç eteğine dikili olan mendili sökün. İçinde altın bir yüzük ve zincir var. Onları alın ve Amasya’ya döndüğünüzde öldüğünün delili olarak yanınızda getirin.”

Kadının, “Ben çok tifüs gördüm. Bu kız da tifüs olmuş, çok yaşamaz” dediğini duydum.

Vartuhi eğilip alnımdan öptü. Gökyüzüne baktı ve mırıldandı, “*Asvadz, atçigis azade.*” (Tanrım küçük kızımı koru.) Mülteci kalabalığı arasında gözden kayboldu.

Bir başına kalmıştım. Vücudum bit ve akan iltihapla kaplanmıştı. Siranuş beni yandaki ırmağa doğru sürükledi.

“Şu kabı al, vücuduna soğuk su dök. Ateşini alır.” Beni bırakmadan önce de, “Sana biraz ekmekle *tahin* getireceğim” dedi.

Bütün gün cayır cayır yanan güneşin altında ateşimi düşürmek için bütün vücuduma su döktüm ve cerahat ve bitlerin hiç olmazsa bir kısmını attım. Irmakta yanımdan geçen sayısız ceset gördüm. Kollar, bacaklar vardı, kopuk vücut parçaları vardı. Bazıları çalılara takılmıştı. Beni de alması için Tanrı’ya yalvardım.

Başımı kırık bir tekerleğe dayadım. Gece olunca Siranuş beni çadır alanına sürükledi fakat içeri sokmadı. Kürtlerin beni gördüklerinde öldüreceklerinden korkuyordu. Tabaklarda arta kalmış yiyeceklerle besledi beni. Fakat sonraki altı gün boyunca çoğunlukla su katılmış yoğurt ve ekmekle beslendim.

Gece, Siranuş’un vermiş olduğu ince battaniyenin altında, binlerce beyaz benekle dolu lacivert gökyüzünü seyrettim. Yıldızlar karanlıkta nasıl da parlaktı! Çalıların arasından ay ışığı süzülüyordu. *Ay*kimizdeki mutlu günlerimi hatırladım. Aynı aydı tepemden bakan. Hep merak ederdim, acaba ay düşünebiliyor muydu diye; eğer öyleyse, şimdi ne düşünüyordu acaba? Çok kısa bir zaman geçti, fakat dünyam tepetaklak olmuştu. Birden uyanıp da okul yolunda elimi tutmuş babalığımı görür müydüm?

Seranuş her gün aynı şeyleri yaptı. Yaralarım sürmek için fazladan yoğurt getirdi; sağ kalmam için tahin ve kuru ekmek yedirdi bana. Ağrılarım o kadar fazlaydı ki, sürekli Tanrı'ya yalvarıyordum beni alması için.

Bir sabah Siranuş kulağıma eğilip Türkçe sordu, “Seni öldüreyim mi?”

“Bu da sorulur mu? Evet! Evet, elini çabuk tut” diye cevap verdim.

“Hayır, çocuğum, zamanı gelince Tanrı alır. Ben yapamam.”

Ne kadar aptal bir kadın, diye düşündüm. Yapamayacaklıysa niye soruyordu ki?

Birkaç Kürt'ün gelip de beni ölü zannettiği bir sabah çok derin bir uykudaymışım. Elbiselerimi çıkartmış ve çıplak cesetlerle dolu bir at arabasına atmışlar beni. Orada çürüyen etlerin altında hiç kıpırdamadan yattım. Gözlerimi aralamış ve patlamış bir kafa:asına bakıyordum. Kan gölüne rağmen beyin parçalarını görebiliyordum. O pislik içinde mavi ve yeşil görmek şaşırtmamıştı beni, çünkü okuldakten buna benzeyen bir kafatasının resimlerini görmüştüm. Neredeyse kopmak üzere olan kafa Arsen'in yaşında bir oğlan çocuğuna aitti. Gözleri açıktı, sanki sırtıyordu. Onu tanıyor muydum acaba? Yarık başla sağ olabilir miydi? Birden, üstüme başka bir ceset atıldılar ve et yığınının altına gömüldüm iyice. Kıpırdamıyordum. Ölmediğimi anlarılarsa öldürürler diye korkuyordum. Fakat istediğim bu değil miydi? Sessizdim. Küçük bir hava boşluğu buldum.

Atlar dik bir yamacın kenarına gitti geri geri ve arabanın arka kapağı açıldı. Ceset parçalarıyla birlikte yuvarlandım

ve yarın kenarına düştüm. Bir kayaya saplanmış bir ağaç dalı aşağıdaki ırmağa düşmemi engellemişti.

“Bak, biri şu ağacın üstüne takıldı” dedi arabacı.

“Boş ver... Rüzgâr o orospuyu aşağı atar. Ben acıktım, gidelim” dedi yardımcısı.

Öylece durdum. Biraz uzakta Kırkgöz köprüsünün büyük, yuvarlak kemerlerini görüyordum. Araba hareket etti. Sonradan öğrendiğime göre, arabacılar kamp yerinden geçerlerken, Siranuş bana benzeyen bir kızı sormuş onlara.

“Oh evet, ölmüştü,” diye cevap vermişler arabacılar, “yani son partide onu da ırmağa attık.”

Daha sonra Siranuş beni aramış ve çıkıntıdaki dala asılı duran beni bulmuş. Ölmediğime hayret ederek, beni yuvarlı çekmiş.

Neden benim için geldiğini ve hayatımı kurtardığını bilmiyorum. Hiç anlatmadı bana.

“Bırak öleyim. Beni aşağı itiver. Hiçbir şeyim kalmadı ki. Niye yaşayayım? Beni öldürmek istediğini söylemiştin. Öyleyse bırak beni. Mezarım ırmak olsun.”

Siranuş eğildi ve kulağıma Türkçe, “*Bu da geçer*” yahu dedi.

Onu zor duyuyordum.

“Ne? Ne dedin?”

Tekrar fısıldadı, “Ester, bu da geçer yahu.”

Gözlerimi kapadım. Amasya’dan ayrılalı üç hafta olmuştu; üç yıl gibi geliyordu bana.

KEM GÖZ

MARGARET – AĞUSTOS 1998

Sakin bir Ağustos gününde, kızım Lynn ve torunlarım Raymond ve Sara'yla birlikte Pennsylvania'dan New York'a annemi ziyarete gittik. Annem bizi gördüğünde, kıkırdadı ve ellerini çırpı. Çocuklar da el çırpmaya başladılar.

“Anne, dikkat et de parmağını kaktüse değdirme” diye tembihledim dikenli bitkiyi eline verirken.

“Hmmm, yakından bakayım” dedi annem. “Amasya'dan ayrılırken yol kenarında bunun gibi bitkiler görmüştüm.

“Yaşaması için çok az su yeter” dedim. “Belki de bunun için yabani büyüyorlar.”

“Yürümemiz için su lazımdı, fakat askerler biraz olsun su almamıza izin vermiyorlardı. Siranuş beni ölüm yürüyüşünden kurtarıp da Yusuf Bey'in evine getirdiğinde bütün sıkıntılarımin bittiğini düşünmüştüm.

Annem kaktüsü elinde sıkıca tutarak arkasına yaslandı.

“Yusuf Bey bana kızı gibi göz kulak olacağına söz vermişti.”

Penise benzeyen kaktüse bakarak mırıldandı, “Fakat benim ırzıma geçti.”

“Ne diyorsun sen?” diyebildim; söylediğini çocukların duymasından kaygılandım.

“Bazen eski hatıralar beynimi kemiriyor, fakat hemen silkiniyorum. Tek yolu bu” dedi annem yumuşak bir ses tonuyla.

Yusuf Bey’le ilgili hikâyeye devam etmediği için rahatladım.

Bu arada Sara neşeyle, “Bahçede oynayabilir miyiz büyük nine?” diye sordu.

“Elbette, niye olmasın?” diye cevap verdi annem. “Biraz hava alırız.”

Annem, Raymond ve Sara ağaçlara tırmanmalarını ve geniş çimenliğin ortasına kurulmuş ahşap gölgeliğin çevresinde koşuşturmalarını seyrediyordu. Hafif rüzgâr gözlerini birkaç kısa saçla kapatmıştı. Saçlarını geriye taradım. Annem elimi tuttu, alnına götürdü, sonra da öptü.

“Biliyor musun, bazı şeyler tıpkı aykimizdeki [bağ evimizdeki] gibi” dedi, gölgeliğe işaret ederken. “Aykimizdeki işçilerin evimizi inşa etmelerini izlerdim. Önce keresteleri yan yana dizdiler. Duvarları diktiler ve bir baktık ki ev tamamlanmış. Zemine rengârenkilimler serildi. Komşu aykilerin erkekleri geceleri misafirlğe gelir, babalığımınla sohbet ederlerdi. Bağdaş kurarak bir çember oluşturur ve elde sardıkları sigaraları içerlerdi; kadınlar da onlara yiyecek, içecek taşırlardı. Mahsullerinden, havadan sudan, yerel politikadan konuşurlardı. Babalığım aykiye gitmeye can atardı, çünkü şehrin gürültüsünden kaçmanın tek yolu buydu.”

Lynn geçtiğimiz Noel’de çekilen bir fotoğrafı gösterdi anneme.

“İşte bu ben. O zamanlar kiloluydum” dedi annem. Bana döndü, “Sakin kilo alma, hiç sağlıklı değil. Her şeyi kararında ye, içtiklerine dikkat et, şarap şişmanlatır. Bazen senin çok şarap içtiğini düşünüyorum.

Bazen kaçırıyorum, anne, bazen kaçırıyorum. Yeme, içme alışkanlıklarına daha fazla dikkat etmem gerektiğini aklıma yazmıştım.

Annem hâlâ üzerimde titrediğini belli ediyordu.

“Annenin senin için iğneyle işlediği o yastığı saklıyor musun?” diye sordu Lynn’e.

“Elbette, büyükanne, resme tekrar baksana. İşte, divanda senin yanında duruyor.”

“Bu da geçer; hep hatırla bunu” dedi Lynn’e. “Hayatında neler olduğu önemli değil, bu lafı unutma. Hep bu da geçer diyerek ayakta kaldım ben. Ölüme yaklaştığım, yolda bir başıma kaldığımda Siranuş adındaki kadın kulağıma fısıldamıştı.

Lynn güldü, “Unutmayacağım büyükanne ve ne zaman bu lafı söylesem seni hatırlayacağım. Sana biraz kiraz getirdim. Kiraz sever misin?”

“Kiraz! Aykimizde o kadar çok yedim ki” diye civıladı. “Ailemle beraber yazları çiftliğe gittiğimde, bütün ağaçlara tırmanırdım, aynı Sara ve Raymond gibi. Çok kiraz ağacımız vardı; meyveleri toplayan işçimiz de çoktu. İşçiler sepet sepet toplarlarken ben ağaçta oturur, kiraz yedim.

“Bir gün, babalığım bağırdı, ben bir dala tünemiş otururken, ‘Ester, senin sepetin nerede?’ diye. Göbeğime vurdum, ‘İşte sepetim; her zaman dolu’ dedim.

Sara ve Raymond kıkırdadılar. “Ne güzel demişsin büyük nine. Ben de, çilek topladığımızda öyle yapacağım artık” dedi Sara, Lynn’e dönerek.

“Oh, hayır öyle yapmayacaksın” diye çıkıştı Lynn. “Tumban ağrır sonra.”

Lynn anneme döndü, “Biliyor musun büyükanne, Sara ata bayağı iyi biniyor, kısa zaman sonra Arap atlarıyla gösteri yapacak.”

Annem başını arkaya attı. “Ben Sara’nın yaşındayken bir atım vardı. Adı Aragats’tı. Cinsi neydi bilmiyorum, ama bir buçuk metre boyunda ve kar gibi beyazdı. Rüzgâr gibi koşardı.

Hiçbir şey söylemedim; Michael Arlen’in Passage to Ararat’ında okumuş olduğum bir şeyleri hatırlamaya çalışıyordum o sırada. Xerxes’in çağında (MÖ. 520-465) her yıl Ermenistan’dan Acemistan’a yirmi beş bin at gönderilmiş. Ermenistan platosunun yüksek irtifasıyla, protein açısından çok zengin kısa, kalın, kuru ot biten arazi birleşirmiş. Kısa mesafede çok hızlı koşabilen kuvvetli atların beslenmesi için nadir bir yermiş.

Kızımın torunumun Arap atı sevgileri eski Ermeni atalarından miras kalmış olabilir miydi?

Düşüncelerim, bahçede yakınımızda dolaşan iki kadının sesiyle kesildi.

“Ester, bakıyorum da, ailenle eğleniyorsun” dedi biri.

“Vayley!” diye bağırdı öteki.

Annem, onlar uzaklaşınca, sinsice sırıttı.

“Çabuk!” dedi. “Mod et treh. İşaretparmağını başparmağının üstüne getir ve arkalarından göster. Mod et treh” diye sertçe emretti.

Talimatını yerine getirdim.

“Fakat anne, sadece samimiyet gösteriyorlardı.”

“Hayır,” dedi annem, “Kem göz başkalarının haset dolu iltifatlarından gelir. Onlar çok hasetçi, çünkü çocukları hiç ziyarete gelmezler. Burada ziyaretçisi olmayan bir tek onlardır. Sen parmağını tut onlara bakayım; böylece kem gözlerinden sakınmış olursun.

Sara dalgın dalgın izliyor ve dinliyordu. Daha altı yaşındaydı. Hiçbir şey anlamamıştı. Fakat ben anlıyordum.

Raymond kulağıma eğildi.

“Yorulдум, ninecim.

İki saat geçmişti. Yedi yaşında bir çocuk için ayaklarını sürüyerek yürüyen yaşlı başlı insanların arasında olmanın ne kadar sıkıcı olduğunu tahmin edebiliyordum. Yabancı iskeletimsi eller başını okşuyordu, yanından geçerken yanağından makas alıyordu; hepsinin derdi de, enerjik genç vücuttan yayılan elektrikten biraz sebeplenebilmek umuduyla ona dokunmaktı. Raymond bu dokunuşlardan bıkmış ve büyük ninesine sığınmıştı. Üstüne abandı ve kucakladı. O da gülerek karşılık verdi.

“Raymond,” dedim, “bugünü unutma, ileride bir gün, beni bunun gibi bir evde ziyarete geldiğinde, oğlun da sana, ‘Yorulдум, baba’ diyecek.”

Geçen kadınlardan biri birdenbire döndü ve seslendi, "Adım Maryam, ben sadece ziyaretçiyim. Kızım tatile gitti; o yokken burada kalıyorum."

Vay, demek, kıdemli vatandaşlar için gecelik kalış hizmeti de varmış!

"Annene Türkiye'deki 'karanlık dönem'i sorduğunu duymuştum. Ben de aynı annen gibi soykırımdan kurtuldum. Osmanlılar kasabamdaki insanları katlettiklerinde sadece dört yaşındaydım. Ne oldu biliyor musun? Türkler asla olmadığını söylerler."

Annem lafa karıştı, "Türkler bizi kıskanırlardı. En iyi topraklar, en iyi ticari işler bizimdi. Fakat bizi niye öldürmek istediler ki?"

Tüm diyebildiğim, "Bilmem; korkunç zamanlardı, anne" oldu.

İki yaşlı kadın aynı perdeden mırıldandı. "Niye yaptılar? Niye hâlâ hiçbir şey olmadığını söylüyorlar?"

Cevabım yoktu. Anneme sarıldım ve alnından öptüm.

"Bebeğimsin benim" dedi. "Ne zaman büyüdü. Daha şu kadarcıktın, Raymond ve Sara kadardın. Yıllar nasıl da geçti?"

Yine, cevabım yoktu. Ellerini ellerime aldım. Parmaklarım la sirtını sıvazlamaya başladım. Omurgasında tuhaf bir sertlik ve ağrı vardı. Biraz daha kalmak istiyordum.

Annemden ayrıldığım her defasında, onu son defa sağ gördüğümü düşünürüm.

Gözyaşlarımı kimse görmeden çıkmam gerekiyordu. Sesimi yükselttim ve neşeli bir tonla, "Hadi, gitmeden önce

seni alacağım” dedim. Sonra, aceleyle, “Seni sonra ararım anne.”

Otomobile bindim ve yüzümü pencereye döndürdüm. Çocukların beni ağlarken görmelerini istemiyordum. Elim üzerine küçük biri dokundu. Başımı çevirdim. Sara, sadece altı yaşındaki çocuk, elimi ellerinin arasına aldı. Annemin elini okşarken seyretmişti beni ve şimdi aynı şeyi bana yapıyordu. Ağır ağır, dikkatle avucumu ovuyordu. İkimiz de konuşmuyorduk.

Tepemizde, gaklayan bir karga sesi ve La Guardia Havaalanı yakınlarına inen bir uçağın gürültüsünü duydum. Sonra sessizlik oldu. Sessizliği dinledim. O ırmağın kenarında ölmek için yalvaran, yarı ölü hâldeki annemi gözümün önüne getirdim.

Bazen o kadar çok korku duyarım ki, dünyam kararır. Korku, aynı gen gibi, kuşaktan kuşağa geçer, ondan sana, senden bana.

Sara’ya baktım. Onun miras aldığı şey nedir acaba? Hâlâ elimi tutuyordu. Çektim. Çektim ama hoşlanmadığımdan değil, onun güvenliği için çektim.

BU DA GEÇER

ESTER – TEMMUZ 1915

Sımsıcak bir Temmuz güneşi üstüme doğdu, ben ırmağın kıyısına uzanmış yatarken, Seranuş'un beni yardan çekeli iki hafta olmuştu. Ateşim düşsün diye vücudumu her gün yoğurtla yıkıyordum. Kısa süre sonra ateşim düştü ve şiş bacaklarım normal hâline döndü. Değnekle yürüyor olmama rağmen, her gün biraz daha kuvvetli hissediyordum kendimi.

Bir sabah ırmakta yüzümü yıkarken, ellerimi kol ve bacaklarımın üstünde gezdirirdim. Cildimin altındaki damarlarımı hissedebiliyordum. Cildim gergindi, sağlıklıydı, kanlı canlıydı. Fakat cildimi vücudumun bir parçası gibi hissetmiyordum. Bir zamanlar olduğum kız değildim. Kimdim ben?

Günler geçti. Ateşim düştü; saçlarımı tarayıp temiz elbiseler giyerek biraz daha kadına benzemiştim. Siranuş'un su taşımaya ve kamptaki Kürtlere ve gelip geçen askerlere yemek hazırlamasına yardım ediyordum. Hizmet ederken

gözlerimi hep yerde tutmaya dikkat ediyordum. Eğer bir Kürt'ün gözünün içine bakarsam, bana dokunmaya davet ettiğimi düşünebilirdi. Artık başka sıkıntı istemiyordum.

Birkaç hafta sonra, Siranuş, Malatya yakınındaki yolun aşşağısında yaşayan bir Türk adamla karısından bahsetti bana.

“Buradan çok uzak değil, Ester. Yusuf Bey ve karısının bir hizmetçiye ihtiyacı var” dedi. “İyi bir aileden terbiyeli bir kız istedikleri için ben seni tavsiye edeceğim. Gider misin?”

Malatya, Vartuhi ve kervanın gitmiş olduğu yöndü. Belki onu bulabilirdim. Hâlâ sağ olduğuna ve hâlâ yürüdüğüne inanmak istiyordum.

“Evet, eğer beni isterlerse, çalışırım.”

Siranuş, arabacı çadırda yemeğini yerken boş bir arabanın arkasına saklanmama yardım etti. Arabacıya da beni Malatya'ya götürmesi için bedava yemek ve birkaç sikke vermiş. Vartuhi'nin ona vermiş olduğu para ve yüzüğü de elime sıkıştırdı ve “Bunları al. Senin işine yarar. Senin öldüğünü ispatlamak için göstermek zorunda kalmayacağım böylece” dedi.

“Siranuş, beni kurtarmak için hayatını tehlikeye attın. Onların sende kalmasını istiyorum.”

“Fakat hiç paran yok. Senin ihtiyacın olabilir, Ester.”

Zorla eline sıkıştırdım. Doğrusu buydu, biliyordum. Gözlerinin ta içine baktım. “Beni tutmak istemezlerse ne yapacağım?” diye sordum.

“Merak etme; tutacaklardır. Sadece az konuş ve tek kelime bile Ermenice konuşma. Eğer konuşursan kervana geri gidersin. Beni de merak etme. Tanrı'ya dua et.”

Arabayla yolculuk kısa sürdü. Seranuş, ön kapıda, Yusuf Bey ve karısı Hanım’la tanıştırdı. Son bir kez kucakladı beni, sonra döndü ve kamp yerine dönmek üzere arabaya yöneldi.

Vardığımda geç olmuştu; Hanım beni çarçabuk ikinci kata çıkarttı ve “Burası senin odan. Sabaha konuşuruz” dedi.

O kadar yorgundum ki yatağa yatar yatmaz uyumuşum. Ertesi sabah erkenden Hanım uyandırdı.

“Şimdi gel bakalım, sana evi gezdireyim.”

Ev büyüktü, antika mobilya ve tablolarla dolu çok büyük odaları vardı; okul kitaplarımda gördüğüm İngiliz ve Fransız evlerine benziyordu. Gümüşler, kristaller ve ipek halılar vardı her yerde.

Yusuf Bey yaşlıydı. Sürekli akan burnunu yüzüme iyice yaklaştırıp mırıldanmıştı, “Yemek pişirebiliyor musun?”

Ben cevap vermeden önce Hanım atıldı, “Ester bana ev işlerinde yardım edecek. Onun yemek pişirmesine gerek yok.”

Hanım kısa boylu ve çok zayıftı. Ortadan ikiye ayrılmış düz, kır saçları vardı. Yüzü kırış kırıştı, yorgun gözüküyordu; tıpkı Vartuhi’nin çamaşırları yıkayıp halıları dövdüğü günlerde olduğu gibi.

Hanım beni göğsüne yasladı ve “Merak etme. Burada emniyettesin. Benim hiç çocuğum olmadı; sen benim hep istediğim kızım olacaksın, Ester” dedi.

Amasya’daki leylak çiçeğimiz gibi kokuyordu. Uzun saçları omuzlarımı örtüyordu. Bu kadın görüldüğü kadar iyi miydi acaba?

Hanım gülüyordu. İyiliğinin gerçek olduğuna inanmak istiyordum, fakat Harutyun'un dedikleri kulaklarımdaydı hâlâ, "Unutma, kimseye güvenme."

Evde ayrıca uşak olarak çalışan Amasyalı Aram ve Suren vardı. Onları tanımıyordum fakat kilise törenlerinde uzaktan görmüştüğüm vardı. Hanım günlük işlerinin başına gitmelerinden önce bizi tanıştırdı.

"Ester, odadaki dolapta senin için birkaç fistan ve etek var. Bak bakalım uyacaklar mı sana?" dedi Hanım.

Temiz bir fistan giydim ve dün gece uyuduğum odayı taradım. Gün ışığında ne kadar farklı görünüyordu. Bir bahçeye girmiş gibiydim. Duvarı canlı renklerde çiçek resimleri asılıydı. Pencereleer gülrengi ipek perdelerle kaplanmıştı; yatağın üstünde, dantelle süslü kaygan saten takımlar örtülüydü. Zemine serilmiş rengârenk çiçekli kilimler yabancı çiçek tarlasına benziyordu. Kendimi güvende hissettim.

Aşçının sebzeleri yıkayıp hazırlamasına yardım ediyordum. Yemekleri götürüyor ve Hanım'ın bahçe bakımına, ütüsüne ve dikişine yardımcı oluyordum. İşleri çoğunlukla dışarıda olduğu için oğlanlarla pek temasım olmuyordu. Birkaç hafta geçti. 1915 Ağustos'unun son günleriydi.

Bir sabah, odadaki açık pencereden, Aram ve Suren'in evin yanında Ermenice konuştuklarını işittim.

Aram diyordu ki, "Büyüdüğümde, bütün Tacikleri öldürmek için döneceğim."

Pencereden baktım. Arkadaşının, Ermenice olarak, bunu nasıl yapacağını anlatmasını dinlerken Suren'in gözleri fal taşı gibi açılmıştı. O sırada Hanım odaya girdi ve seslerini duydu.

Pencereden çekildim. Bana bir bakış attı ve sordu, “Ne konuşuyorlar?”

Nefesimi tuttum, gözlerinin içine baktım ve “Oh, Aram, Suren’e, bir gün büyük havuzunuzda yüzme öğreteceğini söylüyor” dedim.

“Ne güzel” dedi Hanım. Sonra pencereden sarkıp oğlanlara seslendi, “Hadi bakalım, su hâlâ sıcakken öğret.”

Oğlanlar yukarı baktılar, akılları karışmıştı.

Daha sonra, nerede konuştuklarına dikkat etmeleri için uyardım onları. “Yanımda biri olup da sizi duysaydı neler olurdu? Ermenice konuşmayın. Biliyorsunuz ki yasak; yakalanırsanız dayak yersiniz. Şansınız varmış ki sizi Yusuf Bey duymadı.”

Aram omuzlarını silkti ve “Ben yeteri kadar Türkçe öğrendiğimde, sınırdan Rusya’ya kaçacağım ve Ermeni devrimcilerine katılacağım” dedi.

Aram’ın yakasına yapıştım ve başını dudaklarıma yaklaştırdım. “Beni dinle, onlar senin sandığın kadar aptal değil. Aynı şeyleri söyleyen, senin yaşlarında bir oğlandan duyduğum bir hikâyeyi anlatayım sana. Bir subay, Müslüman olmadığından şüphelenerek birini sınırda durdurmuş. Pantolonunu indirmiş ve sünnetsiz olduğunu görmüş. Bıçağını çekmiş ve oğlanın kalbine saplamış.”

İkisinin de gözleri büyüdü ve ağızları mühürlendi.

“Yani,” dedim, “Türkçe konuşmak senin Ermeni olduğunu anlamalarını engellemez. Şimdi susun yoksa aptalca konuşmalarınız yüzünden hepimiz öldürülürüz.”

Sonraki birkaç hafta her gece kâbuslar gördüm; sıırılsık-

lam terledim. Kısa süre içinde değnek olmadan yürüyecek kadar güçlenmişim. Bir akşam, Osmanlı ordusundan emekli zabıt olan Yusuf Bey'in akşam yemeğinde asker misafirleri vardı. Hanım bana uzun koyu kahverengi bir *burug* giydirdi ve erkeklerin önünde konuşmamamı tembihledi.

En son *burug* giydiğim günü hatırladım. Babamı ziyaret etmek için Amasya'daki hapishanedeydim. O gece kili-semizi yakmışlardı. O gece kaçmaya çalışanların feryatlarını izlemiş, dinlemiştim. O gece hiç yardım gelmemişti.

Ben böyle hayallere dalmışken, Hanım elimi sıktı, “Gel, Ester, kahveyi sunmama yardım et.”

Ben kahveleri ve ballı kekleri elden ele gönderirken, masanın çevresindeki erkekler böbürlenmeye ve hikâyeler anlatmaya başlamışlardı. İçlerinden biri, kafielerden birinde yakalamış olduğu genç bir çifti anlatıyordu.

“On beş yaşlarında filandılar” dedi. “Çocuğun yüzünde çok seyretek kılları vardı. Çok da zayıf ve kısıydı. Kız oğlandan daha uzundu. Saçlarını kalın bir örgüyle örmüştü. Her ikisi de vücutlarını örtecek uzun yün elbise giymişti. Onları kız kardeş sanacağımızı düşünüyorlardı.

“Ne olur, beni kız kardeşimden ayırmayın. Hasta o, yardımına ihtiyacı var,” diyordu biri.”

“Tamam, canım, ben de ikinizi de alırım o zaman,” dedim. [...]

Katil, arkadaşları sırtını sıvazlayıp onu marifetleri için kutlarken, gururla kasılıyordu.

Dudağımı ısırdım, vücudumun titrediğini hissediyordum. Ya benim Ermeni olduğumu öğrenirlerse? Kahveleri

dağıttıktan sonra sırayla bana tecavüz ederler mi? Delirmiş olmalıyım. Hanım başıma kötü bir şeyler gelmesine asla izin vermezdi. Bana kızı gibi davranıyordu. Yine de, hayatımdan endişeleniyordum.

Hanım biraz daha kahve koymamı istedi. Sonra da adamlardan birine, “Ester tamamen iyileşsin, onu seninle evlendireceğiz” dedi.

Oda fırıl fırıl dönmeye başladı. Hava almam lazımdı. Ayaklarım geri geri gitti ve hemen dışarıdaki merdiven boşluğuna düştüm.

Merdiven altındaki yığıntının üstünde yatarken, Hanım’ın, “Çekilin başından, ben onunla ilgilenirim. Gel, Ester, sana yardım edeyim” dediğini duydum.

Kollarını koltuk altlarımdan geçirerek ağır ağır kaldırdı beni. Bir yerim kırılmamıştı, fakat titriyor ve ağlıyordum. Hanım yüzüme soğuk su çarptı, odama çıkarttı ve yatağa yatırdı.

Sabah, beni Siranuş’a ve mülteci kampına geri göndermesi için Yusuf Bey’e yalvardım.

“Yani, evimin emniyetli ortamından vazgeçip önünde sonunda öleceğin yollara düşmek istediğini söylüyorsun, öyle mi?”

“Evet,” dedim, “Dönmek istiyorum.”

“Aptal kız. Seni burada zorla tutmayacağım fakat tepelere dönmene de izin veremem. Seni Malatya’daki yetimhaneye teslim edeceğim.”

Yetimhanenin Malatya şehir sınırları içinde olduğunu biliyordum. *Malatya’ya gitmek*, diye düşündüm. *Sivas*

Malatya'nın kuzeyindeydi. Malatya'dan Sivas'a geçersen, kuzeye doğru Amasya'ya geçebilirim. Evet, Malatya'ya gitmeliyim.

Yüksek sesle bağırdım, “N’olur, Yusuf Bey, beni yetimhaneye gönderin.”

O gece ilerleyen saatlerde, bir işçi, Yusuf Bey’in ertesi sabahki yolculuk için bana bir şeyler vermek istediğini söyledi.

“Beni takip et” dedi.

Arka kapıdan çıkarak evin arkasındaki bir barakaya kadar peşinden gittim. İşçi içeri girmemi işaret etti. Küçük odaya girer girmez zemine bir kilim serdi ve bir mum yaktı.

“Şimdi bu karamelayı ye ve uzan” dedi.

“Ama ben karamela yemek istemiyorum” dedim.

Beni yere itti. “Sessiz ol. Çabuk ye.”

Söyleneni yaptım. Kısa süre sonra başım dönmeye başladı. Kapı açıldı ve siyah bir pelerine benzeyen bir şeyin içinde uzun boylu biri odaya girdi. Bütün vücudumu bir titreme aldı. Uykum gelmişti. Uyandığımda mum sönmüştü ve tek başınaydım. Oda soğuktu. Kalkıp eve döndüm. Hanım beni bekliyordu. Bacaklarımın arasından ılık kırmızı bir sıvı akıyordu.

Hanım bana baktı ve çığlık attı, “Oh, Ester, senin baki-re olduğunu bilmiyorduk. Gel de seni temizleyelim. Oh, bilmiyorduk. Bilmiyorduk.”

Ellerini yüzümün üstünde gezdirdi. Çenemi parmaklarının arasında tuttu. Sonra tekrar konuşmaya başladı, “Oh, Ester, affet beni, affet beni.”

Ne olduğunu anlamamıştım. Amasya'dan ayrılıp da yola düştüğümüzde aylık kanamalarım kesilmişti. Bu kanama da aynısıydı, fakat her zamanki karın ağrılarım yoktu. Bu *amsagamım* değil miydi yoksa başka bir şey miydi? Evet, bu başka bir şeydi. Yusuf Bey'in bekaretimi çaldığını çok sonra öğrendim. Bu da bana onun veda hediyesiydi.

Sonra Yusuf Bey odaya girdi ve elime küçük bir kâğıt parçası tutuşturdu.

“İşte,” dedi, “bu notu al ve hep yanında taşı. Üstünde adım yazılı; bir de benim uhdemde olduğuna dair bir yazı var. İstedğin zaman buraya dönebilirsin; seni getiren kişiyi ödüllendiririm.”

Alt dudağımı emdim, gözlerimi yere diktim ve kağıdı avucumda sıktım.

Malatya'ya yolculuk atlı arabayla iki saat sürdü. Kapkara kesilmiş gökyüzünden soğuk bir yağmur yağdı. Aklımdan korkunç şeyler geçiyordu. Yetimhanede hiç yer yoksa ne yapardım? Oradan nereye giderdim. Ölmem için bir hendeğe atıldığımı görüyordum. Yetimhaneye varır varmaz bütün bu düşünceler uçuştu kafamdan. Akşam yeni olmuştu. *Vorpanotz* [Yetimhane] her yaştan çocuklarla doluydu. Pencerelerden sarkıyor ve açık kapıların ardına saklanıyorlardı. Hepsi de yeni gelenin neye benzediğini görmek istiyordu. Bukleli saçlarını başının üstünde toplamış tom-bul bir kadın kapıda karşıladı beni.

“Hoş geldin,” dedi, “Ben Mayrig (anne).”

Kaç annem olacaktı benim? Birincisi öz annemdi, ki hiç tanımamıştım. Sonra zatürreeden ölen Pepron geliyordu, ardından ölüm yürüyüşünde kaybettiğim Vartuhi. Bir

sonraki beni kızı kabul ettiğini söyleyip bir orospu gibi kocasına sunan Hanım'dı. Belki bütün bunlar kö ü bir rüyaydı. Bir süre sonra uyanıp kendimi Amasya'daki yatağında bulur muydum?

Mayrig elimi tuttu, "Gel, Ester. Uyuyacağın yeri göstereyim sana."

Duvar boyunca dizilmiş on yataklı bir odaya girdik. Odanın ortasında bir masa ve birkaç sandalye vardı. Her yaştan çocuklar, uyuyor, yataklarını yapıyor ve salonun altındaki tuvaletleri temizliyorlardı.

"Meri ve Sofya'yla şu yatakta uyuyacaksın."

Odanın köşesindeki bir yatağı gösterdi.

Tombulca bir kız yanıma yaklaştı ve "Benim adım Meri. On dört yaşındayım. Yataktaki de Sofya. O daha beş yaşında; çok hasta, yemek yiyemiyor. Gel de akşam yemeğine gidelim" dedi.

"Benim yaşlarımda bir kız göreceğini düşünmemiştim. Buradakiler benden ya çok küçük ya çok büyük" diye devam etti.

Sessizce yemeğimizi yedik. Odadakilerin beni seyrettiklerini hissedebiliyordum. Buraya nasıl düşmüşlerdi acaba? Hiçbir şey sormadım.

Akşam yemeğinde birkaç parça bayat ekmek, biraz et suyu ve yoğurt vardı. Yemekten sonra dosdoğru ya aklara gittik. Şiltenin sağ tarafına büzüştüm ve öbür ikisine dokunmamaya çalıştım. Beş yaşındaki Sofya ortada uyudu ve gece boyu hiç kıpırdamadı.

Sabahleyin birisi dedi ki, "Sofya ölmüş."

Meri elini battaniyenin altındaki koluma dokundu ve fısıldadı, “Kıpırdama, Ester. Şimdi birisi gelir ve onu ölüm arabasına götürür.”

“Ölüm arabası nedir?” diye sordum.

“Her sabah ölüm arabası gece ölenleri almaya gelir. Sus, işte geliyor.”

Beyazlar içindeki bir hemşire uzandı ve küçük ölü kızını sıksa kolundan tuttuğu gibi kaldırdı. Öbür yana döndüm ve kızını merdivenlerden sürüklemesini seyrettim. Küçük kızın cesedi her basamakta küt diye ses çıkartıyordu. Başının bir bez bebek gibi bir o yana bir bu yana çarpmasını izledim. Başımı yastığın altına soktum ve ellerimle kulaklarımı kapattım. Ne kadar tehlikeli bir seçim yapmıştım; ailemden hayli uzaktaydım. Hiç umut yoktu. Sofya gibi ölmeden önce ne kadar zaman geçecekti?

Meri kısa boylu ve şişmandı. Yatağın çoğunu ve örtünün tamamını kaplıyordu. İkimizin de başı bit kaynıyordu, bu yüzden bütün gün kaşınıyorduk. Bitlerin arkadaşımız olduğuna inanmaya başlamıştık.

“Merhaba, Ester, arkadaşım Kirkor’la tanış” dedi, başından aldığı birkaç beyaz pulcuğu elime koyarken. Elimde kıpırdayıp duruyorlardı. “Hangisinin Kirkor olduğunu nasıl anlayacağım?” diye sordum.

“Oh, soldaki o; en çok o kaşındırıyor.”

Kıkırdadık ve öbür bitleri de birbirlerine tanıştırdık.

“Ailene ne oldu?” diye sordum.

“Hepsi yolda öldürüldü. Arabanın altına asıldığımı bilmeyen bir araba dolusu askerden kaçtım. Beni bulduklarında

buraya bıraktılar. Herhâlde ailemden tek sağ kalan benim.”

Alçak sesle Ermenice konuşmuştu.

“Hayır, benimle Ermenice konuşma,” dedim, “yasak, biliyorsun. Cezalandırırlar.”

“Bundan daha kötüsü olabilir mi?”

“Daha kötüsü ne olabilir, sana anlatayım” dedim Türkçe. Döverler ve ölene kadar aç bırakırlar.” Omuzlarını silk-ti. Gözlerinde hiç duygu yoktu.

Öteki tarafa döndü, örtüyü başına çekti ve homurdandı, “Ne fark eder.”

Ertesi sabah Mayrig, gün içinde yapılacak işleri anlattı. Bir yandan başlarımızı kaşıyor, bir yandan yerleri fırçalı-yorduk. Bir yandan başlarımızı kaşıyor, bir yandan mutfak-ta iş yapıyorduk. Bir yandan başlarımızı kaşıyor, bir yan-dan çamaşır yıkıyorduk. Ama çoğunlukla başlarımızı kaşı-yorduk.

Bir hafta geçmişti. Sağdım, fakat babalığımın da Var-tuhi'den de uzaktım. Hâlâ sağ olduklarına inanmak istiyor-dum.

Bir gün Mayrig onunla beraber üçüncü kattaki büyük boş odaya gitmemizi istedi.

“Bütün pencereleri açın, sıkı bir banyo yapacağız” de-di. “Üstünüzde ne var ne yok, çıkartın ve katlayıp köşeye koyun.”

“Sonra ne olacak?” diye sordu Meri.

“Soru sormayın,” diye cevapladı Mayrig, “ne söylüyor-sam onu yapın.”

Çırılçıplak soyunduk. Utana sıkıla duvara döndüm.

Göz ucumla da Mayrig'in içi pis kokulu sıvıyla dolu kovaları taşımalarını seyrediyordum. Odanın ortasındaki tahtadan kare bir tabureye oturdu ve birer birer yanına çağırdı bizi. Sonra yumuşak bir sünger aldı, kovanın içine daldırdı ve Meri'nin başının üzerine kokulu sıvıyı sıktı.

“Gözlerinizi açmayın yoksa kör olursunuz” diye de uyardı.

Sıra bana gelince yavaşça yürüdüm ve çenemi göğsüme yasladım. Gözlerimi ayaklarıma diktim. Çıplak olmaktan nefret ediyordum. Soğuk sıvı tepemden sırtıma doğru ağır ağır dökülüyordu. Burnumun ucundan akıyor, akarken de sarımsı bir kabarcık oluşturunuyordu. Kulaklarıma süzülüyor, boynumdan aşağı dökülüyordu.

Bu arada Mayrig, “Kurdeşenlerinizin kaşınmasını geçirecek bu” diyordu.

“Fakat bende kurdeşen yok, Mayrig.”

“Çoğunuzda var, sende de olacaktır. Hişt, bu, hem başınızdaki bitleri öldürür hem de kuytu yerlerinizdeki mikrop-ları dezenfekte eder.”

Kuytu yerler de neresiydi? Mayrig elini sıvıya daldırdı; bacak aramla ve arkamdaki yarığa masaj yaptı. Derin bir nefes aldım. Önce keskin bir sızı, sonra da daha önce hiç hissetmediğim bir duygu hissettim. İç çektim. Mayrig gülümsedi.

“İyi gelmiyor mu, Ester?”

Yüzüm kızarmıştı. Gözlerimi kaçırdım. Sadece fısıldadım, “Evet, Mayrig.” Öbür kızların beni duymalarını istemiyordum.

Hepimiz hastalıktan arındıktan sonra, bit istilasındaki yataklarımıza döndük. Işıklar söndüğünde yuvarlanıp Meri'den uzaklaştım. Artık kimsenin dokunmasını istemiyordum.

Haftada bir gün, Tacikler geliyor, seçtikleri kızları alıyorlardı. İstedikleri kadar aşçı, tarlada çalışacak ırgat, hizmetçi veya karı seçiyorlardı. Köle seçer gibi, hiç kimse soru sormuyordu. Bu sabahlardan birinde yetimhanenin merkez salonundaki merdivenlere doğru götürüldük. Aşağıda, zaptiyeler sırayı iki gruba ayırdılar. Bir grup, ücretsiz işçi arayan Taciklerin seçmesi içindi. Diğeri, hiçbir şeye uygun olmayanların oluşturduğu gruptu. Onlar ana binadan biraz öteye götürüldüler; bir çukura itilip üzerlerine ateş açıldı. Bunu biliyorum, çünkü pencereden her şeyi görebiliyordum. O kısa yürüyüş benim başıma da gelecek miydi, diye merak ediyordum.

Birkaç hafta boyunca müşterilerin ve uğursuz adamların şehvetli gözlerinden kaçmayı becerdim. Bu merdivenlerden indiğim her seferinde, bu günün ölüm sırasına ayrılacağım gün olabileceğini düşünürdüm. Ancak, Mayrig'in ihtiyatlı göz takibi altında basamaklardan yukarı gönderilirdim.

Bir sabah sağa doğru itildim, “Kıpırda, kız, *yallah*.”

Kafamı kaldırıp askere baktım. Sıskanın tekiydi, basık geniş bir burnu vardı, cildi bozuktu. On altı yaşında falandı.

Asker beni –ölüm sırasına doğru– tekrar ittiğinde, yanımdaki kızlardan biri bağırdı, “Hadi, Ester, ona notu göster. Ah, böyle bir kağıdın olduğu için ne kadar şanslısın. Seni öldürmezler.”

“Ne kağıdıymış o?” diye sordu asker, koluma yapışmış bir hâlde.

Yusuf Bey’in notunu cebimden çıkarttım ve paramparça ettim.

“Ayyy!” diye bağırdı kızlardan biri; bir yandan da elleriyle ağzımı kapatmaya çalışıyordu. “Bir şey söyleme, Ester, sen delisin. Şimdi kesin öleceksin. Tek umudunu da kaybettin.”

Gözlerim fıldır fıldır dönüyordu. Ağzımda birinin elleriyle orada öylece dururken, şimdi ne olacağını merak ediyordum. Tek bildiğim, Yusuf Bey’e, ırzıma geçmiş adama, dönmek istemediğimdi.

Fistanımın yakasına birinin yapıştığını hissettim. Kaba, siğilli bir el elimi kavradı ve beni kalabalığın içinden çekti, aldı. Adeta havada uçtum ve kendimi bir arabanın arkasında buldum.

ROCKAWAY BEACH

MARGARET – EYLÜL 1998

Çayırdan topladığım bir sepet karahindibayla birlikte Ermeni Evindeki personel kapısından girdim; annemin odasına giden merdivenleri tırmanmadan önce hep yaptığım gibi biraz durdum.

“Anneniz zatürree olmuş” dedi kat hemşiresi. “Bugün doktor onu görmeye gelecek. Düzelecektir mutlaka, ancak en iyi doktor bilir.”

Annemin odasına doğru koştum.

Yarı açık duran kapının önünde biraz durdum. Annem elbisesini giymeye çabalıyordu. Hâlâ bağımsızlığını sürdürmeye uğraşıyordu. İradesi hâlâ güçlüydü. Bir hasta-bakıcı yardımına koştu. Beni gördüğü için mi gelmişti; ben orada olmasaydım anneme yardımcı olur muydu acaba?

Annem beni gördü. “Ah ha!” dedi ve dudaklarına bir gülümseme kondurdu. “Gel, içeri gir. Ben de tam giyiniyordum.”

“Sana biraz çiçekle biraz madsun abur [Yoğut çorbası] getirdim.

“Oh, madsun abur, Ronnie için yapardım eskiden” diye mırıldandı.

Annemin torunu, yeğenim Ronnie aklıma geldi. Yoğurt çorbasını ne kadar çok sevdiğini hatırladım. Zatürreenin getirdiği komplikasyonlardan ölmeden önce annem ona çorba yapardı hep.

Bu düşünceleri kafamdan atarak, hâlâ ılıkliğini koruyan çorbanın üstünden folyoyu dikkatle çıkarttım ve anne-me içirttim.

“Mmmm, iyiymiş. Şimdiden kendimi iyi hissetmeye başladım. Dilerim kızın da bir gün sana bu kadar iyi bir çorba içirir.

Sonra elimi öteye itti. “Kâseyi elime ver, senin kaşığın çok küçük.” Annem kâseyi iki avucuna sıkıştırdı, dudaklarına götürdü ve başına dikti.

“Hah, şimdi daha iyi. Bugün niye geldin? Hasta olduğumu biliyor muydun? Gelmene çok sevindim. Biliyorsun her şey Tanrı’dan. Yapabileceğimiz hiçbir şey yok. Çektiğimiz şeylere bir bak. Ben hiç şikâyet etmedim.”

Bana doğru eğildi. “Bir şeyi unutma –vayle [hayatın tadını çıkar]– her dakikayı sanki son dakikanmış gibi yaşa ve kilo alma! Dinle, dişlerini de ihmal etme yoksa bunlara kalırsın.

Annem birden takma dişlerini çıkarttı ve burnuma dürttü. Eve gider gitmez dişçimi aramaya karar verdim.

Annem devam etti, “Aklını temiz tut ve iyi şeyler düşün;

o zaman her şey yolunda gider.”

“Yani vücudunu ve aklını temiz tut demek mi istiyorsun?” diye sordum.

“Evet” dedi. “Fakat asıl önemlisi, yüreğini temiz tut. Bilirsin, ben kimseye kötü bir şey yapmadım. Bu yüzden Tanrı’nın beni koruduğuna inanıyorum. Hepimiz başkalarına yardım etmek için buradayız. Her zaman birileri bana yardım etti; sen de aynısını yapmalısın.

“Daima çocuklarla uğraşıyorsun. Ne kadar iyi. Yaşam budur işte. Başkalarına öğrettiğinde ve yardım ettiğinde, büyüsün. Fakat geçmişi de bağışla. Unut onu yoksa seni yer bitirir. Unutma, sen ne kadar iyi olursan, Tanrı da sana o kadar iyi davranır.”

“Fakat,” dedim, “bütün hayatları boyunca iyi şeyler yapıp da şansı hiç iyi gitmeyenler ne olacak? Bu zavallı insanlardan bazılarının başı hep kötü talihle belada. Ve daha yukarılara tırmanmak için başkalarının omzuna basanlara ne demeli? Onlar hep daha fazlasını isterler.”

“Tanrı kötülük yapanları görür. Onlar kimseyi aldatmazlar. Hırsızlardan ve açgözlülerden birgün her şey geri alınacaktır. Her şey geri döner. Asvadz kide (Tanrı bilir)” diye tekrarladi.

Merak ediyordum, o nereden biliyor Tanrı’nın her şeyi bildiğini? Daha önce hiç böyle konuşmazdı. Sona yaklaştıkça insanın kehanet gücü artıyor mu acaba?

“Anne, sana bir sepet çiçek getirdim.

“Yakına getir, göremiyorum. Ne onlar?”

“Sarı karahindiba çiçekleri.”

1949 yazıydı. Her yıl tatilimizi, Long Island'ın South Shore'undaki Rockaway Beach'de geçirirdik. Yıllar boyu Anma Gününde ayinle geri dönen ve İşçi Bayramında da sistemli olarak hoşçakal diyen bizim gibi birkaç aile daha vardı.

Bunlar gamsız, mutlu günlerdi. Her cuma gecesi havai fişekler, atlıkarıncalar, oğlanlar. Her akşam otobüs durağında babamı beklerdim; havalandırması olmayan bir fabrikada matkap operatörlüğü yaptığı sıcak şehirden dönerdi.

Babamı beklemekten hoşlanırdım. Her zaman otobüsten ilk o atlardı. Yaz için kiraladığımız pansiyona yönelmeden önce elimi sıkı sıkıya tutardı. Sonra tek kelime konuşmadan, mayolarımızı giyer, plaja inerdik. Dalgalar boyumdan yüksekti. Babam elimi sıkı tutardı. Hiç korkmazdım. Parmaklarımız iç içe, bana hiçbir şey olmayacağını bilirdim.

Hafta sonları, kahvaltıdan önce, bazen saat 6'dan önce denize girerdik. Su günün bu saatlerinde genellikle soğuk olurdu, fakat bu babamı yıldırmazdı. Babam önde, ben arkada giderdik. Donduğumu belli etmezdim asla. Onunla olmak isterdim.

Pazarları sofada otururduk ve babam bana resimli kitap okurdu. Gözlerini sayfalarda gezdirirken seyrederdim. İncelmiş kır saçları dar yüzünün yanlarına düşerdi. Güldüğünde, gözlerinin etrafında minik, ince çizgiler oluşurdu. Okyanusa atılan bir taşın oluşturduğu halkalar gibi eşit aralıklı dağılan bu küçük halkalardan niye benim yoktu, merak ederdim.

Annem komşu kadınlarla dedikodu yaparken, babam arkadaşlarıyla bütün gün bezik oynardı. Annem, genellikle akşamdan kalma yemekleri kalın, yeni kızarmış çavdar ekmeği dilimleri arasına koyar, öğle yemeği olarak getirirdi. Ekmeği her sabah Bay Finklestein'dan almak benim işimdi. Ekmeğin ortasını anneme teslim etmeden önce her iki ktır ucunu da yerdim. Annem beni haşlar ve bir dahaki sefere ekmeği eve tam getirmemi tembihlerdi. Söz verirdim, ama hepsi o kadar.

Tahta yürüyüş yolunda çoğunlukla benden büyük kızlarla yürür ve oğlanlara bakardım. Oğlanlar beni umursamazlardı. Bazılarının, benim, grubun bir parçası olduğuma inanacaklarını umarak grup "sınırlarında" takılırdım.

Bir gün anneme, bacaklarımı öbür kızlar gibi tıraş edip edemeyeceğimi sormak gafletinde bulundum. Bacaklarımdaki kıllar koyu ve uzundu. Annemse çıldırdı.

"Bacaklarını tıraş etmek mi istiyorsun? Bacaklarını tıraş ettiğinde neler olacağını söyleyeyim sana! Tecavüz edilirsin, hamile kalırsın ve ben de seni bekar anneler evine gönderirim!"

Hıh, çok şanslı olmalıydım. Benim sıska, kıllı bacaklarım, yağlı saçlarım ve sivilceli yüzümle, benimle konuşacak kimseyi bulamıyordum, dolayısıyla tecavüze uğrama ihtimalim azdı.

Bazı günler annemle, tahta yürüyüş yoluna giden patikanın sağındaki parkta karahindiba toplardım. Bundan nefret ederdim. O ise, yapraklarında vitamin bulunduğu ve yapacağı salatanın ne kadar sağlıklı olduğu konusunda bir

şeyler mırıldanırdı. Minik sarı çiçekler, küçük canlı yaratıklarımı gibi elimde titrerdi.

“Çabuk ol, bekçi bizi görmeden topla” diye emrederdi annem.

Bekçileri çok kafama takardım. İyice çömelir ve arkadaşlarımdan birinin akşam yemeği için karahindiba topladığını görmemeleri için dua ederdim.

Elinde paspasıyla yer temizleyici geldiğinde derin düşüncelerimden uyandım. Annemi, yattığı yerden, zeminin nasıl temizleneceği talimatını verirken salonda bekledim.

“Bir noktayı atlamışsın,” diyordu, “şurayı da paspasla.”

Bu şartlarda bile hâlâ talimat vermesine şaşırmıştım. Temizlikçi annemin söylediklerini sessizce dinliyordu.

“Bilirsin, geçmişî iyi hatırlarım, fakat kahvaltıda ne yediğimi hatırlamıyorum.

“Ben de öyle, anne. Ben de.”

Hemşire geldi ve tansiyonunu ölçtü. 122/80. Ateş yok. Annemin değerleri benden bile iyiydi.

“Anneniz bayağı iyi olduğunu düşünüyorum. Akciğerleri temiz görünüyor ve inanıyorum ki, atlattı. Doktor daha sonra bir rapor verir size” dedi hemşire.

“Annem burada mutlu mu?” diye sordum.

“Anneniz bir halk insanı. Tek bir bakıcıyla mutlu olamaz. Öbür sakinlerle etkileşim içinde olmayı seviyor.”

Annem bizi duydu.

“Beni merak etme, ben burada çok rahatım. Yine de hep burada kalmayacağım. Yakında eve gideceğim, değil mi?”

Gözlerimi gözlerinden kaçırmak için başımı eğdim.
“Bilmiyorum, anne” diyebildim ancak.

Sırtımı odasının duvarına yasladım.

Annem, sorusunu cevaplamamış olmamı umursamadı bile. Çarçabuk konuyu değiştirdi.

“Soğuk duvara yaslanma, soğuk alırsın” dedi.

Hemşire gülümsedi, “İyi bir tavsiye.”

“Unutma,” diye ekledi, “sokağa çıkmadan önce daima bir şeyler yemelisin. Az da olsa. Boş bir mideyle dışarı çıkma, çünkü havadaki mikroplar karnına gider, hasta olursun. Eğer miden dolu olursa vücudun mikropları defedebilir. Hatta birazcık... iki parmağını küçük bir kadeh yüksekliğinde tutarak, “Jack Daniels almak da iyi olur. Her gün birazcık içmen iyi olur. Seni zinde tutar. Ben hep biraz viski içerdim, şimdiyse hiç içemiyorum, diye yakındı, “ama belki çantanda biraz vardır.”

“Yok, getirmedi” diye karşılık verdim; keşke biraz getirseydim diye düşündüm.

“Tamam, derin bir nefes al. Viskiye unut. Gerçekten büyük, derin bir nefesi kastediyorum. Havayı artık tutamayacağını düşünene kadar ciğerlerinde tut, sonra bir beş saniye daha tut. Beni seyret.”

Sadece bir olimpiyat atletinin yapabileceği gibi bir nefes çekti içine.

“Şimdi senin nasıl derin nefes aldığını görelim” dedi.

Hemşireye döndüm, “Annem hayatı boyunca Yogilerin nefes tekniklerini çalışmıştır.”

“Bu kadar sağlıklı olması belki de bundan” diye karşılık verdi hemşire.

“Susadım” dedi annem.

Bir bardak su uzattım.

“Asvadz çur i bez duvlet da.” Tanrı su kadar bol armağanlar versin sana.

Arkasına yastık sıkıştırdım.

“Her şeyi düşünüyorsun” dedi.

Ben olmadığmda bu şeyleri kim yapıyordu, merak ediyordum.

“Bugün özel eğlencemiz var” diye bağıırıyordu hemşire. “Niye annenizi sundurmaya götürmüyorsunuz? Yatağından çıkmak ona iyi gelecektir.”

Herkesin bir arada olduğu sundurmaya giden asansöre bindi . Arka kapıdan hızla giren, ince, terli vücutlu bir sarışının elinde bir klavye vardı. Portekizli bir Fado şarkıcısı üslubunda Ermeni şarkıları söylüyordu. Pek çoğı şarkı söylüyordu. Bazıları dans ediyordu. Zorlukla yürüyen bir ev sakini olan Jack dans edenler arasındaydı. Kendi ekse- ni etrafında dönerken, koridorda bir aşağı bir yukarı gidiyordu. Durmak bilmiyordu. Bir Noel ağacının altındaki elektrikli tren gibi odayı tekrar tekrar döndü. Biraz şaşkın gibiydi. Dudaklarından salyalar akıyordu; ayakkabıların arkasında boşluk vardı. Acaba ayakları mı büzülmüştü yoksa başkasının ayakkabılarını mı giymişti? Başına yeşil bir “Mutlu Doğum Günü” kukuletası oturtmuştu.

Yanımızdan geçerken annem bana dönüp “Biliyor musun, baban yaşasaydı bunun gibi görünürdü herhâlde” dedi.

Sonra biraz düşünceli bir havayla ekledi, “Baban öldüğünde çok yakışıktı. Şükür Tanrı’ya, bu acıları çekmedi. Onu özledim. İyi bir adamdı; Şamil’le evlendiğim dönem hakkında benimle hiç konuşmadı. Unutmak istediğim bir anı olduğunu biliyordu.

Annem gözlerini kapadı, başına arkaya attı ve mırıldandı.

“Şamil’i ilk gördüğüm ânı hatırlıyorum.

ŞAMİL'LE YAŞAMAK

ESTER – 1915-1918

Arabanın arkasına fırlatıldığım da, başımı kaldırdım ve Şamil'in yüzünü ilk kez o zaman gördüm. Şamil Turhan oğlu on sekizden fazla göstermiyordu. Başına sıkıca sarmış olduğu beyaz sarık, kemikli yüzünü çevreliyordu. Koyu mavi gözlerini yüzüme dikmişti. Gülümsüyordu. Çenesi köşeli, gözleri çipil çipildi.

Arabanın önüne tırmanıp dizginleri kavrarken, derinden gelen bir sesle homurdandı, “Kıpırdamadan otur.” Daha önce olmadığı kadar zor bir durumda olduğumdan emin dim, fakat ağlamayacaktım. Gözyaşı dökmek istemiyordum. Ağlamanın zamanı değildi. Kaçmanın bir yolunu bulmam lazımdı. Arabanın arkasında, yanımda bir zabitle karısı oturuyordu. Üniformasının üzerindeki madalyalardan bir subay olduğunu anlamıştım.

Görüş alanımda olmayan birine söylediklerine kulak misafiri olmuş tım, “Karım ve ben Sivas’a gidiyoruz.” Sivas, dedim kendi kendime, *Amasya’ya dönüş yolculuğum*

Sivas'tan daha yakındır.

İyice büzüştüm ve gözlerimi yerden kaldırmadım. Doğru anın geldiğini düşündüğümde, kafamı kaldırdım ve subayın karısını gördüm. Soluk yüzlüydü ve güçlkle nefes alıyordu.

“Çok hasta” dedi kocası.

Sonra da eğilip yüzüme baktı. Kendisini görmezden geldim. Konuşmadan gidiyorduk. Saatler sonra geceyi geçireceğimiz hana geldik. Han çok kalabalıktı. Sadece iki oda kalmıştı. Subay ve karısı bir odaya yerleştiler, Şamil'le ben öbürüne. Şamil beni kapıdan içeri itekledi. “Burada bekle” diye gürledi.

Odada pek mobilya yoktu: Soluk bir gültrengi yatak örtüsü ve yatağın sol tarafına tıktırılmış küçük bir masa. Masanın üstünde çift ampullü bir lamba duruyordu. Ampullerden biri eksikti. Çekmeceli bir sandığın üstündeki el yıkama tasının üzerinde çatlak bir ayna asılıydı. Aynaya baktım. Örgüsü gevşemiş saçlarım yüzüme dökülüyordu. Aynı gözüktüğüme şaşırmıştım.

Yetimhanedeki büyük kızların ikazlarını hatırladım. “Eğer bir Tacik seni alırsa, yapabildiğince ayak dire. Sana sahip olduktan sonra öldürürler.”

Şimdi ne yapacağımı düşünerek odanın ortasında öylece düşünüyordum. Kaçmalıydım. Eğilip pencereden sarktım. Özgürlüğe kısa bir atlayış yetiyordu. Fakat nereye gidecektim?

Şamil döndüğünde pencere pervazında oturmuş atlama-ya hazırlanıyordum. Kolumdan beni yakaladı ve sürükleyerek arabaya götürdü. Üstüme bir at battaniyesi attı ve yere

itekledi. Öylece uzandım, kıpırdamaya korkuyordum. Elini yavaşça battaniyenin altına soktu ve mememi kavradı.

“Hayır, lütfen” dedim, elini itmeye çalışarak.

“Sessiz ol, sadece erkek olup olmadığına bakıyorum. Pek belli etmiyorsun ama kızsın sen. Odadan atıldık çünkü daha önemli bir yolcu gelmiş. Burada uyuyacağız” dedi. “Hıh, alt tarafı arabacıyım diye bana pislik muamelesi yapıyorlar. Bir gün yaptıklarına pişman olacaklar.”

Osmanlı geleneğine göre, bir erkek bir kadınla seks yapmadan önce cinsel organlarını yıkamalıymış diye duymuştum. Şansıma, arabada hiç su yoktu. Şamil beklemek zorundaydı. Sırtım metal tokmağa yaslanana kadar arabanın arkasına doğru itti beni. Derin bir uykuya dalmadan önce handakilere uzun uzadıya beddua etti. Bir santim bile kıpırdasam, gözlerini açıyor, fistanımı yakalıyordu. Kaçmanın imkânı yoktu.

Sabah olunca subayla karısı arabaya döndüler. Kadın artık kan tükürüyordu. Nefes alış veriş i düzensizdi ve çok fena öksürüyordu. Yakında öleceğinden falan bahsediyordu. Çok yorgundum ve dinlemek bile ürkütmüştü beni. Bütün gün ve ertesi gece tuhaf şeyler sayıkladı.

“İyi olacaksın” dedi kocası. “Yakında evde olacağız ve yatağında rahatça dinlenirsin.”

Kadın cevap vermedi.

Ertesi sabah subay “Karım öldü” dediğinde hiçbirimiz şaşırmadı.

Onu yol kenarına gömdük ve yola devam ettik. Adamın karısının cesedini, yakınlarda olduğunu söylediğ i evine niye

götürmediğini merak etmiştim. Hiç soru sormadım. Umu-
rumda bile değildi.

Kısa süre sonra subay beni süzmeye başladı, ancak Şa-
mil'in bakmadığı zamanlarda.

Ertesi günü bana doğru eğilip fısıldadı, "Niye onunla
gidiyorsun? Benimle gelsene. Buradan iki gün ileride güzel
bir evde yaşıyorum. Karım öldü. Onun mücevherleri senin
olabilir. Hatta bazıları yanımda."

Elime sokuşturduğu altınlar çok ağırdı. Onunla nasıl gi-
debilirdim? Eğer Şamil'le kalır da Sivas'a gidersem Vartu-
hi ile babalığımı bulabilirdim. Altınları geri verdim ve diş-
lerimin arasından tısladım, "Söylediklerini Şamil'e söyler-
sem seni öldürür." Şamil bizi duymuyordu.

Gün boyu sessizce yol aldık ve gece olunca her iki
adamdan da uzak durmak için arabanın öte ucuna yerleş-
tim. Kısa süre sonra yol kenarında ağır ağır yürüyen bir
grup işçiyi geçtik. Tanıdık birilerini görür müyüm diye ka-
famı uzattım. Adamlar kalın siyah bir zincirle birbirlerine
bağlanmışlardı. Hemen arkalarında at sırtında tüfek ve kılıçlı
askerler onları izliyorlardı. Arabamız geçerken bazıla-
rı bize doğru baktılar, fakat çoğu ayaklarının altındaki vıcık
vıcık çamura bakıyordu.

Üçüncü gün subayı evinin yakınlarında indirdik. İner-
ken beni son bir kez dürttü ve fısıldadı, "Benimle gel, kü-
çük aptal."

Bu kez Şamil onu duydu ve haykırdı, "*Yallah, yallah,*
ondan uzak dur, paramı ver ve defol." Şamil benden ziyade
parasını düşünüyordu.

Adam, benim aptal olduğumla ilgili bir şeyler mırılda-

narak arabayı terk etti. Sivas yoluna düştüğümüzde ben arabanın arkasına iyiden iyiye büzüldüm.

Sivas’a akşam karanlığında vardık. şamil’in evine gittiğimizde, tüm komşuları şamil’in ne getirdiğini görmeye geldiler.

“Ah, hah” diye güldü biri. “şamil’in arabasında bir *gâvur* var.”

Evet ben onun *gâvuru*, kafır köpeğiydim.

Eve girdik. Üç kadın bana doğru seğırtti. Beni iyice süzmek için yakınırna sokuldular. Ben biraz geri çekildim. Tekrar sokuldular. Birden, ayaklarımın altında yerin kaybolduğunu hissettim. Her tarafın sıcak yapış yapış köpük olmuştu. Ateş çukuruna düşmüştüm. Üstüm başım siyah kurum, acınacak bir hâldeydim. Hiç konuşmadan öylece durup baktım. Herkes gülüyordu.

“Bak, bak, senin *gâvur* o kadar aptal ki tandır çukuruna düştü.”

şamil gülmüyordu. Uzandı, kolumdan tutarak çekti beni.

“Seni aptal domuz!” diye bağıırken, beni dövmeğe başladı.

şamil’in annesi Selka Hanım boşdaki kolumu yakaladı ve beni ondan kurtardı. Beni, kendisinin, kızının ve gelininin yaşadığı öbür kapıya götürdü. şamil’in haykırmaları aramızdan geliyordu; neyse ki kendisi gelmiyordu.

Evleri küçüktü. Ortadaki oda oturma, yemek pişirme ve yeme odasıydı. Öte yanda kadınların uyudukları girintiler vardı. Mobilyalar eski ve pisti. Kirli zeminin ortasında eski bir kilim seriliydi.

“Merak etme,” dedi Şamil’in annesi, “sabahleyin siniri geçer. Senin adın ne bakayım?”

“Ester” dedim.

“Artık değil” dedi. “Bugünden tezi yok senin adın *Hatice Gezer*. Yarın seni nikâha hazırlarız.”

Nikâhım? Ne nikâhı? Aklım karışmıştı. Çok bitkindim. Açtım. Niye beni evlendirmek istiyordu? Sonra birden yetimhanedeki büyük kızların Ermenilerle evlenen Türkler hakkındaki konuşmalarını hatırladım; evlerinde mülteci barındırmak Türk hukukuna aykırıydı. Türklerin Ermenilerle evlenmelerine ya da öldürmelerine izin veriliyor, fakat evde Ermeni mülteci tutmalarına verilmiyordu. Hükümet, benim ölüm yürüyüşünden kalma bir mülteci olduğumu bilmeyecek, sadece Şamil’in bir Ermeni domuzuyla evlendiğini düşüneceklerdi.

Şamil’in annesi, “Yemeğini yedikten sonra, benim yanımda uyuyabilirsin” dedi. Odanın bir köşesinde duran iki şilteye işaret etti. “Harya, Hatice’ye biraz yemekle su getir.”

Sessizce yedim yemeğimi. Selka Hanım bana, Şamil’in biraderinin Almanlarla birlikte savaşa gittiğini söyledi.

“Onu uzun zamandan beri görmüyorum” dedi. “Karısı Harya bizimle yaşıyor. Onu ve Şamil’in kız kardeşi, kızım Marya’yı tanıyacaksın. O da bizimle yaşıyor çünkü daha evlenmedi. Biz evi korur, pazarda ekmek satar ve Şamil’in eve dönmesini bekleriz.”

“Niçin ayrı evlerde yaşamıyorsunuz?” diye sordum.

“Âdetimiz böyle. Üçümüz hep bu evde yaşadık. Şamil bitişikte yaşar. O kasabadayken sen onunla yaşayacaksın.

İş için uzağa gittiğinde buraya yanımıza gelirsin.”

Ertesi günü erkenden uyandım. Peynir, zeytin ve sıcak ekmekten oluşan bir kahvaltının ardından Hanım saçlarımı Türk kızlarınıninki gibi kesti, önde kâkül bıraktı. Marya, Harya ve Hanım biraz beyaz kumaş kesip diktiler ve bana çarçabuk elbise uydurdular. Orasına burasına pili attılar. Ayaklarıma bir çift kırmızı *yemeni* sardılar. Uçları yukarı kıvrık kırmızı deriden pantufların üstünde mavi ve gümüş fiyonklar vardı. Altın tozlar taşıyan duvak yüzümü örtüyordu. Giyinmiştim, fakat hazır değildim.

Gelin giysileri içinde, evdeki tek aynada kendime bak-
tım. Gözyaşlarımı tutmakta zorlanıyordum. Ailem neredey-
di? Onları yanlarında yaşadığım bu insanlar mı öldürmüş-
lerdi? Belki doğrudan değil, hiç kuşkom yok, fırsatı olsay-
dı Şamil onları vururdu. Eğer beni yetimhaneden seçmemiş
olsaydı, ben de ölmüş olurum.

O sırada kapı vuruldu. Gelen töreni yapacak mahalle
imamıydı. Birkaç komşu geldi; yanlarında sandalyelerini
de getirmişlerdi. Bir daire oluşturdular; Şamil ile ben orta-
da duruyorduk. Bu imam Şamil’e, beni boşayacak olursa
bana otuz altın sikke drahoma ödeyeceğine söz verdirtti.
Bu, bütün Türk damatlarının gelinlere yaptıkları geleneksel
yemindi. Şamil, bu sözü verirken gülümsüyordu. Bu *gâvu-
ra* hiçbir şey vermesi gerekmediğini biliyordu. Türkçe bazı
sözcükler mırıldandı.

Kuzu kebab, pilav ve içkiden oluşan akşam yemeğinden sonra herkes gitti. Evinde, Şamil’le tek başına kalmış-
tım; ağır ağır yıkanmasını izledim. Sinirli bir şekilde topuk-
larımı vuruyor ve Tanrı’ya dua ediyordum; o ise Mekke’ye

dönmüş namaz kılıyordu.

Sonra “Tamam, yeterince bekledim” dedi.

Beni kuştüyü yatağa yatırdı. Nefesi sarımsak ve içki kokuyordu. Yüzümü duvara doğru çevirdim. Kâğıt gibi ince somya sırtımı acıyordu. Tel yayların cildimi kestiğini hissediyordum. Nefesimi tutuyordum. Şamil kendisini içime itti. Sonra, birdenbire durdu. Homurdandı ve indi üstünden.

Öldü mü acaba diye düşündüm.

Fakat gülmeye başlamıştı. “Ah ha, demek bakire değilsin.”

Geç kaldın. O ödülü Yusuf Bey aldı, diye düşündüm, fakat bir şey söylemedim.

Uykuya dalmadan önce, “Merak etme. Seni bir süre tutacağım” dedi.

Arabacı Şamil, zamanının çocuğu işinin başında geçiriyordu. Şamil’in kız kardeşleri, annesi ve ben hemen her gün mahalle pazarında ekmek satma işiyle meşgul oluyorduk. Benim işim buğday alıp öğütülmesi için değirmene götürmektir. Sonra hepimiz birden hamuru yoğuruyor ve yuvarlıyorduk. Ardından kabarmış hamuru civardaki herkesin ekmeğini yapan fırıncıya götürüyorduk. Son işimiz ekmeği pazarda satmaktır. Bazen buğdaya, değirmene ve fırıncıya ödediklerimizden sonra elimizde az biraz kâr kalıyordu. Bu bizim tek gelirimizdi. Şamil’in ailesi çok yoksuldu. Bizim Amasya’da yaptığımız gibi kuruyemiş ve bakliyatla dolu ambarları yoktu. Gün gün pazardan kazandığımız kuruşlarla geçiniyorduk. Çok az etimiz ve sebze-miz vardı. Günlük gıdamız çoğunlukla ekmek ve yoğurttu;

benim yetimhanedeki hâlimden pek de farklı değildi. Çok ilerleme göstermemiştim.

Günde beş kez Mekke'ye dönüyor ve dizlerimizin üstünde namaz kılıyorduk. Her namazdan önce ellerimizi, kollarımızı, bacaklarımızı, yüzümüzü ve kulak arkalarımızı yıkıyorduk. Odanın karşı ucunda yere eğilirken, çok alçak bir sesle kendi Hristiyan dualarımı okuyordum. Büyü-kannemin, Amasya'dan çıktığımız yürüyüş sırasında bana verdiği küçük demir haçı avucumda sıkıca tutuyordum.

Bu durum birkaç gün böyle sürdü. Sonra, bir gün, Hanım ve Harya bir şeylerden şüphelendiler. Kendi dualarını durdurup Ermenice dualarımı dinlemeye başladılar. Beni seccademin dışına itip yuvarladılar. Avucumda ne sakladığımı göstermemi istediler. Donup kalmıştım. Saçımı başımı yolup duvara çarptılar beni. Harya sıkı sıkıya kapattığım avucumu zorla açtı ve bir yıldız gibi parlayan küçük metal haçımı gördüler.

“*Gâvur, gâvur!*” diye bağırdı Harya. “Türk’e de bak. Sen sadece Müslüman dualarını okuyormuş gibi yapıyorsun. Söylediklerin hep Hristiyan domuzu duaları. Geldiğinde yaptıklarını Şamil’e söyleyeceğiz; göreceksin gününü.” Selka Hanım da bağıırıyordu, “Defol! Git buradan.”

Evin arkasındaki ağacın altına oturup Şamil’i bekleme-ye başladım.

Bir plan yapmıştım. Haçı hemen saklayıp bütün hikâyeyi inkâr edecektim. Şamil bana inanırdı. Fakat nereye saklamalıydım? Bu beş santimlik haç şimdi bir buçuk metre gibi geliyordu bana. İyi bir yer bulamıyordum. Yağmurun harcını akıtmış olduğu tuğla duvarda küçük bir çatlak

dikkatimi çekti. Haçımı öptüm, mendilime sardım ve zulağa ittim onu. Sonra biraz çamur alıp deliği doldurdum. Tatmin olmuş bir şekilde karanlık çöktüğünde gelen Şamil'i beklemeye başladım.

Şamil o gece geç döndü. Ben hikâyemi anlatamadan önce, onları dinledi. Her tarafım kanayana kadar kırbaçladı beni. Kardeşlerine değil de bana inanacağını düşünmem nasıl bir salaklıktı. Cildim cılk yara olana kadar her gün beni dövdü. Ne kadar çılgık atarsam, o kadar çok dövüyordu beni.

Bir hafta boyunca dövdü beni.

Günlük dayaklar sırasında bağıırıyordu, "Ya Tanrı'nı unutursun ya da ölürsün."

Sessizce oturup dayacağımı yiyordum. Yüksek sesle Müslüman duaları okuyordum. Derken dayaklar kesildi. Şamil beni dinine döndürdüğüne inanmıştı.

Haftalar sonra ekmek yoğururken, Hanım dedi ki, "Ne düşündüğünü biliyorum. Bizden kaçıp Amasya'ya yola düşeceksin."

İnanılır gibi değildi. O sırada düşündüğüm tam olarak oydu. Düşüncelerimi nasıl bilebilirdi? Aklımı mı okuyordu?

"Pekala, aptal şey, Amasya'nı bir daha göremeyeceksin. Şu aynayı al. Kulağının arkasını görebildiğin gün Amasya'nı da görürsün."

Sonraları, kimsenin bakmadığı zamanlarda kulağımın arkasını görmeye çalıştım hep. Tabii ki göremiyordum. Aklıma gelen her açıdan denedim, ama hayır, kulağımın arkasını göremiyordum. Evde tek bir ayna vardı. Bir tane daha

bulabilseydim, her bir elime bir tane alarak görebilirdim. Başka bir şey düşünemez olmuştum. Kulağımın arkasını görebilirim Amasya'ya döneceğime inanıyordum.

Bir akşamüstü herkes bir yerlere gittiğinde, bakır bir tası aldım ve ayna gibi parlayana kadar cilaladım. Ve sonra da, onu doğru bir açıda tutarak sağ kulağımın arkasının küçük bir bölümünü gördüm. O anda, bunun beni eve götüreceğine inandım.

İki yıl geçmişti, ben Amasya'ya yaklaşamamıştım bile. Babalığımdan veya Vartuhi'den hiç haber yoktu, belki de ailemden sağ kalan tek kişi bendim. Fakat sonra düşündüm ki, onlar beni Amasya'da bekliyor olabilirler miydi?

1917 yılının sıcak bir Temmuz ayıydı; *burugumu* giymiş, Hayra ve Marya ile birlikte ekmeğimizi satmak için pazara yönelmiştim. On yedi yaşındaydım. Tek gelir kaynağımız bu olduğu için, her kuruş çok önemliydi. *Burugun* ağır katları beni öğleden sonrasının sıcak güneşinden koruyordu. Sokaklarda hızlı hızlı koşuştururken, giysinin eteklerinden hafif bir esinti giriyor, bacaklarımı serinletiyordu. Sık sık tökezliyordum çünkü dar göz deliğinden önümü görmekte zorlanıyordum. Beni bir Türk sanacakları kadar iyi Türkçe konuşuyordum.

Açık hava pazarına vardığımızda Hayra pazarın bir ucuna tezgâh açtı; Marya ve bense öbür ucuna yerleştik. Birbirimizle yarışıyoruz, ekmeklerini ilk kim satarsa akşam yemeğinde iki parça peynir yiyecekti. Bende her biri yirmi sikkeden, yani bir A.B.D. dolarından satacağım beş somun vardı. Bu para bir gün için hepimize yeterdi. Eğer Hayra kendisinininkileri satarsa ceviz ve kayısı gibi lükslere

ayırarak fazladan paramız olacaktı. Eğer hiç ekmek satamazsak, o gece yemeğimiz ekmek ve yoğurttan ibaret olacaktı.

Önümde uzun boylu bir Türk kadını durduğunda somunlarımdan ikisini satmıştım. Konuşmaya başladığında, *burugunun* kalan üç ekmek somununun üstüne geldiğini fark ettim. Havadan sudan filan konuşuyordu. Sonra birdenbire çekip gitti.

Marya'ya, "Ne oldu şimdi? Bir somun bile almadan gitti" dedim. Sonra aşağıya baktım ve önümde sadece iki somun kaldığını gördüm.

"Kadın somunlarımdan birini çalmış, Marya." Arkasından koşturmaya başladım, "Hırsız, hırsız var! Bu kadın hırsız!" Kadının eteğine yapıştım ve sırtına vurdum. "Ekmeğimi çaldın. Parasını öde yoksa zaptiyeyi çağıracağım."

Dönüp bana baktı. Burun deliklerinden ateş saçıyordu. Dudaklarını büzüp boğazını temizledi ve "Ekmeğin bende değil. Sen ne cüretle beni -Tokay Hanım'ı- hırsızlıkla itham edersin? Seni küçük sokak taciri seni. Seni şimdi tutuklatacağım."

Gözümün ucuyla Marya'ya baktım; tezgâhın arkasından başını sallıyordu. Benim bir Ermeni olduğumu ve bir Türk'ü bir şeyle, hele de bir somun ekmek çalmakla suçlamanın cezasının çok büyük olduğunu biliyordu.

Marya kaş göz işaretiyle geri dönmemi istiyordu. Kadının bağırtıları umurumda değildi; gözlerimden kan fışkırarak yüzüne bakıyordum. Derin bir nefes aldım, başımı arkaya attım ve iyi Türkçemle, Şamil'den öğrenmiş olduğum en kötü küfürleri sayıp dökmeye başladım. Kalabalık toplandı.

“Çocuğun ekmeğini ver ya da parasını öde, seni cadı” dedi birisi.

Bu destekten cesaret alarak kadını duvara yasladım ve hop, ekmek somunu *burugunun* altından düştü. Kalabalık sustu. Ekmeği eğilip yerden aldım, başımın üzerine kaldırdım ve yüksek sesle, “İşte, gördünüz mü, bu kadın ekmeğimi çaldı” dedim.

Sonra döndüm ve yavaşça uzaklaşmaya başladım; kendimden gayet emindim. Dayak yiyen cadının son bir enerji patlaması karşısında nefesimi tuttum.

Tezgâhların arkasındaki diğer kızlardan destek bağırıışları geliyordu: “Erkek gibisin, Hatice. Ne kadar akıllısın, Hatice. Sesin ne kadar yüksek, Hatice. Ne kadar hızlı koşuyorsun, Hatice.”

Omuzlarım kabarmıştı; çenemi yukarı kaldırmış savaş kazanmış bir asker gibi yürüdüm eve. Pazardan epeyce uzaklaştığımızda Hayra kolumu çimdikledi ve aptalca cesaretimin hayatlarına mal olabileceğini söyledi.

“Zaptiyeler senin Ermeni olduğunu öğrendiklerinde başımıza gelecekleri biliyor musun? Hepimizi tehlikeye soktun.”

Ağzımdan çıkan sözler, “Yaygara için kusuruma bakmayın. Sizlerin şüphe altına girmenizi istemem” idi. Aslında düşündüğüm *Evet, dilerim hepiniz tutuklanır ve vurulursunuz* idi.

Eve girdiğimizde kızlar Hanım’a olup biteni anlattılar.

Hanım kolunu omzuma doladı, “Kendini savunmakta haklısın Hatice, fakat bizi tehlikeye attığını unutma. Bir daha olmasın.”

Şamil'e hiçbir şey anlatmadılar.

Birkaç hafta sonra, bir sabah, rüzgârın uğultusu ve duvarlara çarpan yağmurun gürültüsüyle uyandık. Şiddetli fırtına gevşek pencereleri çatırdatıyordu. Yapraklar havada uçuşuyordu ve göğü kopkoyu bulutlar sarmıştı. Çatırdayan pencere ve kapıları elden geldiğince sağlamlaştırdık ve odanın ortasında toplandık. Duvarlar sallanıyor ve altımızda yer titriyordu.

“Çabuk,” diye bağırdı Hanım, “Evden çıkın. Deprem oluyor.”

“Deprem nedir?” diye bağırdım.

“Birazdan yer açılacak ve evi de bizi de yutacak” diye çığlık attı Harya.

“Niye dışarı çıkıyoruz? Burası da emniyetli.”

“Hayır, hayır, çabuk ol, aptal” diye bağırdı Hanım, beni kapıya doğru iterken.

İçeride kalabilmek için olabildiğince mücadele ettim fakat kadınlar hakkımdan gelip beni dışarı sürüklemeye başlamışlardı ki, o anda ön pencereler ve ön duvarın bir bölümü yere yıkıldı. Şaşkınlıktan bakakaldım. Evde tam da benim durduğum yerde şimdi iki metre yüksekliğinde taş ve kırık camlardan oluşmuş bir yığın vardı.

Yığının bir bölümünü dışarı itekledik, pencereleri kallaslarla berkittik ve Şamil'i beklemeye başladık. Ondan hayır yoktu. Ne zaman yolculuktan dönse, tek yaptığı içmek ve uyumaktı. Biz hasarı onaramadık; o taş yığınının etrafında oturmayı sürdürdük. Selka Hanım, evden çıkartılmasaydım ölmüş olabileceğimi hatırlatıp durdu bana. Sağdım,

fakat hâlâ bir köleydim.

Şamil kasabadayken onun her ihtiyacını ben karşılıyordum. “Hey, *gâvur*, gelip sırtımı ov. Bana yemek getir. Yerleri sil. Atları sula. Arabadaki şu paketleri getir. Şunları arabaya götür.”

Gidip gelirken, çok yakınından geçersen beni itekler ve tekme atardı. Ağlarsam, tekrar tekme atardı. Ağlamamaya çalışırdım. Gün boyu onun kölesiydim. Geceleri hanımıydım, başkalarıyla beraber olduğu bazı geceler hariç.

Şamil içmeye bayılırdı. Dansözlerin olduğu ve gece boyu içtiği mahalle kahvesine giderdi. Sarhoş olması çok sürmezdi. En korktuğum geceler bu gecelerdi. Erkenden yatar, geldiğini duyduğumda da uyuyormuşum gibi yapardım.

Bir gece, kolunda bir dansözle ön kapıdan girdiğini gördüm. Ayakta zor duruyordu ve nefesi leş gibi alkol kokuyordu. “Hey, *gâvur*, bak burada ne var.”

Kız kıkırdadı. Ben başımı iyice yatağa gömdüm.

“Buraya bak, uyan ve güzel kız nasıl oluşmuş gör.”

Kıpırdamadım. Yatağa doğru sendeleyerek geldi. Soyundu, kadını da soydu ve yatağa uzandılar. Sevişmelerini dinliyordum. Sinirlenmiştim. Kıskanıyor muydum? Onunla yaşıyorum diye bu hayvanı sevmeye mi başlamıştım? Yatağımıza bir başka kadını getirmesini niye umursuyordum? Arkamı döndüm, ellerimle kulaklarımı tıkadım ve bütün gece ağladım.

Sabah olunca kıvrıcık saçlı bir kadınla yüzyüze geldim. Vücudu et yığını gibiydi ve makyajı akmıştı. Leş gibi içki kokuyordu. Kalktım ve kendime kahve yaptım. Yaklaştı ve

eliyle yüzümün yanını okşadı.

Kulağıma fısıldadı, “Merak etme, onu senden almaya-
cağım.”

Doğruydu. Bu korkunç adamla ilgilenmeye başlamış-
tım. Ne hissettiğimi anlayamıyordum, sadece yatağıma
bir başka kadın getirdiği için kızgındım ve kıskanmıştım.
Uzağa gittiğinde onu özliyordum. Döndüğünde beni dövü-
yor ve soyuma sopuma sövüyordu. Gerçekten çıldırmış ol-
malıydım.

Şamil ve ailesiyle yaşadığım üç yıl boyunca çok kötü
beslenmiştik. Savaş herkesin erzakını silip süpürmüştü. Za-
ten çok şeyimiz olmamıştı ve şimdi öncekinden de kötüy-
dük. Ailemin ve arkadaşlarımın dolu mideyle ölmelerini
düşünüyordum. Ben sağdım fakat açtım. Beraber yaşadığ-
ım bu Türkler de acı çekiyorlardı. Sivas’ta, “Türkiye
Türklerindir” naralarını duyuyordum. Bana bir zafer gibi
gelmiyordu pek.

Şimdi on sekiz yaşındaydım ve sahip olduğum tek şey
Şamil ve ailesiydi. Amasya’yı düşünüyordum, fakat sadece
bir başıma kaldığım zamanlarda. Düşünce ve hayallerimi
bir Tanrı kuluyla paylaşamıyordum. Sokaktaki çakıl taşla-
rıyla konuşuyordum. Torbamdaki hububatla konuşuyor-
dum. Sıcak hava üfleyen ocaklarla konuşuyordum. Etra-
fımdaki çansız nesnelerle konuşuyordum. Duyduğum tek
ses başımda yankılanan Şamil’in bağırtılarıydı.

Günlerden bir gün, Ermeniler hakkında konuşan bazı
Türkleri duydum.

“Biliyor musunuz, bütün Ermenilerin öldürülmesi artık
an meselesi. Bu yıl sonunda hiç Ermeni kalmaz.”

Bütün Ermeniler mi öldü? Toz toprak içindeki toprağa oturdum. Ellerimi yüzümde, dudaklarımın üstünde ve kulaklarımın çevresinde gezindirdim. Sonunda ölecektim. Yarın mı olacaktı? Şamil evdeyken mi olacaktı? Gırtlığımı kesmelerine yardım edecek miydi? Sakince oturuyordum.

Bir ay sonra, kasabadaki insanlar Türklerle Almanların savaşı kaybettiklerine dair dedikodu yapmaya başladılar. Dediklerine göre Amerikalılar kazanmıştı.

1918 Mayıs'ında küçük bir grup Ermeni devrimcinin bağımsız bir Ermenistan kurdukları haberi geldi. Kırcaathanelerdeki Türk erkekleri Ermeni birliklerinin mültecileri kurtarmak üzere Sivas'a ilerlediklerinden bahsediyorlardı. İçim birden umutla dolmuştu. Askerlerin mültecileri kurtarmak için Sivas'a geldikleri doğru muydu? Beni kurtarmaya gelen askerler! Şamil bu durumdan o kadar çok korkmuştu ki, askerler geldiğinde kendisi için iyi şeyler söyleme sözü verdirtti bana.

“Onlara sana iyi davrandığımı söyle Hatice. Senin hayatını kurtardığımı söyle.”

Bana *gâvur* değil de Hatice diye seslenmesi dikkatimi çekmişti. Gerçekten kaygılanmış olmalıydı. Kaygılanmasına hiç gerek yoktu. Gelen giden olmadı.

1918 Haziran'ında bir sabah, hamur yoğururken, sokaktan gelen *davul* ve *zurna* sesi duydum. Flütün ritmiyle birlikte davulun yeknesak temposu ilginç bir müzik yaratıyordu. Sanki kendimden geçmiş gibi, dışarı çıktım ve vücudumu müziğin ritmine bıraktım. Sağa sola hiç bakmadığım için, sokaktan hızla geçen bir nakil arabasına yakalanıyordum az daha.

Tam o sırada içimde bir şeyler koptu. Ellerim hâlâ unlu ve hamurlu, arabanın arkasından koşmaya başladım. İçime doğmuştu, kardeşim Harutyun'un o arabada olduğundan emindim. Bir yandan koşarken, bir yandan da, ben ne yapıyorum, diye düşünüyordum. Delilikti bu. Eğer yanılıyorsam, kaçtığım için cezalandırılır ve çok dayak yerdim. Haklıysam da, kardeşim arabadaysa bile, bunca yıldan sonra beni tanır mıydı ki? Onu son gördüğümde on dört yaşındaydım. Dört yıl geçmişti. Ben artık onun bildiği masum kız değildim. Mantığın hükmü kalmamıştı bende. Koşuyordum. Bir adım daha atacak hâlim kalmayınca yere kapaklanıp hıçkırmaya başladım. Arabanın ufukta giderek kaybolmasını izledim. Yandaki tarlada çalışan bir çiftçi ne yaptığımı sordu.

“Kardeşim o arabada. Yakalamam lazım fakat koşacak hâlim kalmadı. Elimin tersiyle gözyaşlarımı sildim ve tekrar koşmaya başladım. Çiftçi ellerini boru gibi yapmış, bağırıyordu, “*Yaylıcı, yaylıcı.*” Sesi tekrar ve tekrar yankılandı, ta ki araba yavaşlayıp durana kadar.

“Hadi git,” dedi çiftçi, “arabayı durdurdum senin için.”

Arabaya iyice yaklaşmışım ki, üniformalı bir adam aşağıya atladı ve beni tersledi, “Kimsin? Bizi niye durdurdun?” Başımı kaldırıp yüzüne baktım. O da benim gözlerimin içine bakıyordu ve yüzünde şaşkın ifade vardı.

“Kimsin sen?” dedi, çenemi yukarı kaldırırken.

“Benim, Ester, beni tanımıyor musun?”

“Aman Tanrım, Ester, küçük Ester'im benim.”

Beni kucakladığı gibi, ayaklarımı yerden kesti ve yüzümü göğsüne yasladı. Soğuk düğmeleri ve madalyaları

yüzüme batıyordu. Kaba yünden kaputu ter ve sigara kokuyordu. Umurumda değildi. Hiç kıpırdamadım.

“Ester, başından geçenleri anlat bana. Nerelelerdeydin? Öbürlerine ne oldu?”

Arabanın penceresinden bir adam sarkıp gecikmenin nedenini sordu.

“Hadi, gidelim” diye bağırdı.

Harutyun bir parça kağıda çabucak bir şeyler çiziktirdi.

“Yarın Bagradyanlar’da beni bul, Ester. İşte, adres bu” dedi, kağıdı elime tutuştururken. “Benim dostlarımdır ve sana yardım ederler. Öğleden sonra 2’de orada ol. Bundan kimseye bahsetme.”

Sırrımla birlikte eve koştum. O gece sessizce yemeğimi yedim. Temizlenip dosdoğru yatağa gittim. Tek kelime konuşursam sırrımı ağızımdan kaçırırım diye ödüm patlıyordu.

Ertesi günü, avucumda sakladığım adres kağıdıyla birlikte evden çıktım.

“Pazara gidiyorum” dedim yüksek sesle. Bunu her gün söylediğim için kimse şüphelenmemişti. Evden çıktıktan sonra, pazara doğru yöneldim. Görüş alanından iyice çıktıktan sonra hemen yönümü değiştirip Bagradyanlar’ın evini aramaya başladım. Bulduğumda Harutyun oradaydı. Bagradyan ailesinin Amasya’ya gitmek üzere Sivas’ı terk edeceğini ve ücreti karşılığında beni de yanlarına alacaklarını açıkladı.

“Fakat benim hiç param yok.”

“Ben her şeyin çaresine baktım” dedi Harutyun. “Şimdi

abucak eve git ve bundan kimseye bahsetme. Yarından sonra günbatımında burada ol.”

Şamil’in seferlerinden ne zaman döneceğini bilmediğim için Tanrı’ya, en azından bir gün daha dönmemesi için dua ettim.

TÜNEKTEKİ KARTAL

MARGARET – EKİM 1998

Kollarım canlı Peru zambağıyla dolu; mutlu bir gün için mutlu bir çiçek: benim doğum günüm. Annem için Peru zambağını seçtim çünkü tekrar gelmem birkaç hafta alacak. Bu çiçekler dayanıklıdır, gülden daha uzun dayanırlar.

Merdivenlerden hızla ikinci kata çıktım. Annemin odası boştu. Aramak için sessizce salona indim. Bazı odalarda sundurma sıralarını beklemek üzere sandalyelere oturmuş zayıf ve iki büklüm olmuş insanları gördüm. Ev sakinleri, tamamen hareketli değillerse, hemşireler tarafından ikili veya üçlü gruplar hâlinde götürülüyorlardı.

Venedik panjurlarının arasından güneş ışığı sızıyor, hemşirenin gelmesini bekleyen iki büklüm vücutlar arasında ürkütücü şekiller yaratıyordu. Hepsi de sabırlı değildi. Bazıları bağıryorlardı, “Hey, birisi bana yardım etsin!” Fakat çoğu sakince bekliyordu. Oturmuş, bekliyorlardı.

Banyonun gıcırtilı kapısını açtım ve annemin fayans kaplı bölmenin ortasında tahta bir oturakta oturduğunu

gördüm. Başından su süzülüyor, burnuna, çenesine, memelerine ve dizlerine iniyordu. Annemin vücudundan akan su, Pennsylvania'daki Frank Lloyd Wright evinin çatlaklarından akan şelale gibi görünüyordu gözüme. Kayalıklardan ve taş çatlaklarından düşen, damlayan, kayan, evin bir katından diğer katına sızan sular. Duştan dökülen su annemin kemikli vücudunu aynı şekilde kesik kesik okşuyordu.

Annemin cildi derin katlar oluşturmuştu. Memeleri dev Fransız ekmekleri gibi sarkıyordu. Ellerimi göğüslerimin üstünde ve vücudumda gezdirdim. Annem gibi gözükeceğim zamana ne kadar kalmıştı acaba? Beni kim yıkayacaktı? Kaç kişi izleyecekti?

Bu ne saygısızlıktı. Kapıyı kapadım ve dışarıda bekledim. Ben büyürken annem tedbirli davranır önümde soyunmazdı. Onu çıırçıplak çok nadiren görmüştüm.

Bir hemşire kapıyı ardına kadar açtı; annem beni gördü.

"Merhaba anne, 23 Ekim, benim doğum günüm. Nasıl hissediyorsun? Bu sabah saat 5:30'da bir bebeğin oldu."

"İyiym. İyiym. Kolay bir doğumdu" diye cevapladı beni; bu arada hemşire suyu kapatıyordu. Banyo sıcaktı. Annem havluyla saçlarını kuruturken salonda oturdum. Onu son gördüğümünden daha yumuşak ve kabarıktı. Yıllar önce saçlarına mavi boya eklemişti. Şimdi hiç katkı olmadan hafif mavimsi, gri renk almıştı.

Giydiği çiçekli bornoz vücudunu yumuşacık sarıyordu. Avurtları ince keten kıvrımları gibi derin kıvrımlar yaratıyordu. Gözleri kırışıyordu. Cildi pembemsiydi, belli ki banyonun sıcaklığından olmuştu.

“Hey, Sandy, bu benim bebeğim. Daha bu sabah doğurdum. İyi görünüyorum, değil mi?”

“Sizin bebeğiniz benim sanıyordum” dedi hemşire, aneme sarılarak.

“Sen de benim bebeğimsin” dedi annem.

“Sana nasıl doğum lekesi verdiğimi Sandy’ye anlatsana. Silinmedi, değil mi? Hâlâ duruyor, değil mi?”

Boğazımı temizledim. “Evet, anne, hâlâ duruyor. Bu acayip bir hikâye; çoğu kimse inanmakta zorluk çekiyor.” Sandy’ye döndüm. “Evet. Annem anlatmıştı, hamileliğinin dokuzuncu ayında bir geçit töreni izliyorken sağ elinde aniden bir sızı hissetmiş. O elini neresine koyarsa, baktığı şeyin izinin doğmamış bebeğinin teninde çıkacağını biliyor-muş, nasıl oluyorsa artık. Annem tünemiş bir kartalı resmeden bir flamaya bakıyormuş. Sağ elini, yüzüne veya vücudunun görünen herhangi bir yerine değdirmeden belkemiğinin altına koymuş hemencecik. Evet, Sandy, benim belkemiğimin altında, tünemiş bir kartal biçiminde doğum izim var.”

Annem gülümsedi. “Sen sen ol, hamile kaldığında komik bir duygu hissedersen dikkat et.”

“Benim tekrar hamile kalma şansım pek yok artık” diye mırıldandım.

Başının üstünü ve yanaklarını öptüm. Fildişi sabununu gibi kokuyordu.

Ağır ağır salona doğru yürürken, annem yürütecine abandı, başını eğdi ve Kensington Parkı’nda turlayan Ana Kraliçe gibi personeli selamlamaya başladı. Onlar da alkış tuttular ve selamına karşılık verdiler.

“Bütün arkadaşlarıma merhaba demek istiyorum.

Hiç acele etmiyordum. Annemin tur atmasını izledim, sonra odasına yöneldim.

Bir hemşire giyinmesine yardım etti. Annemin yorgun olduğunu görebiliyordum. Banyo enerjisinin çoğunu almıştı.

“Birazcık uzansana” diye önerdim.

“Oh, yatıp çarşafı kırıştırmamıza izin yok” dedi.

“Olsun. Sen uzan, ben üstüne bu battaniyeyi örterim. Annem arkasına yaslandı ve elimi tuttu. Takatinin tükendiğini görebiliyordum. Hemşire geldi ve anneme takıldı.

“Hey, Ester, yatakta ne yapıyorsun?”

“Banyo beni çok yordu” diye cevap verdi annem. “Gel, sen de yanıma yat.”

Hemşire eğilip annemi kucakladı. İkisinin arasında dostluk olduğu çok barizdi.

“Biliyor musunuz, anneniz beni başka bir hayattan tanıdığını söylüyor. Dedikine göre biz bir zamanlar kuyruk-mişiz.”

Bu şişman Afro-Amerikan kadın ve benim narin Ermeni annemi eski bir hayatta kız kardeş olabilirler miydi? Benim damarlarımda onun sıcak Afrika kanı akıyor olabilir miydi? Annem doksan sekiz yıllık gözleriyle başka bir boyutu mu görüyor? Hemşirenin yuvarlak, sevimli yüzüne baktım ve umarım öyledir, diye düşündüm.

“Anne, ben iki hafta gelemeyeceğim. Kasım seçiminden sonrasına kadar. Oy vermeyi unutma. Annem dinlemiyordu. Kestirmeye başlamıştı.

O uyurken ben bir başka ziyareti hatırladım. 24 Eylül günüydü. New York'taydık, Florida'ya doğru yönelen George fırtınasından saklanıyorduk. Bir çift encümen üyesi birkaç ev sakinini vatandaşlığa geçirmek üzere geldiğinde, ben annemle sundurmada oturuyorduk.

Adamlar odaya daldılar ve bir tercüman aracılığıyla, başvuru yapan altı kişiye çabucak yemin ettirdiler. Bazıları zar zor ayakta duruyorlardı. Kollarını kaldırıp encümen üyelerinin söylediklerini tekrarladılar, "Amerika Birleşik Devletleri'ne bağlılığımı beyan ederim. Silahlanıp..." Oda da aramızda İngilizceyi anlayanlardan bir kahkaha koptu.

"Bugün, altı yeni Amerikan vatandaşımız daha oldu" diye devam etti encümenlerden biri, sesine yumuşaklık katarak. "Şimdi hemen askerlik şubesine koşmayın" diye ekledi. "Sizi çağıracaklarını sanmıyorum, fakat Amerika size ihtiyaç duyarsa, canı gönülden hizmet edeceğinizi de biliyorum.

Yeni vatandaşlardan ikisi sandalyelerinde uyuyakalmışlardı. Üçüncüsü kolundaki bir hemşirenin yardımıyla ayakta duruyordu.

Adam her birine tek tek Vatandaşlık Sertifikasını uzatırken boşa kalan ellerini de sıkıyordu. Bazıları oturmak zorunda kalmıştı çünkü boştaki elleriyle, ayakta durabilmek için masaya yaslanıyorlardı.

Adam konuşmasını sürdürdü, "Şimdi, unutmayın, 3 Kasım'da gidip oy vereceksiniz."

Ah evet, seçimi unutmuştum. Yaşlıca olanı gidin ve oy verin nutku çekiyordu o sırada. Bu insanları oyları için istiyorlar, diye düşündüm kendi kendime.

Yapabilen herkes ayağa kalkıp encümenleri alkışladı.

“O bir der-der değil ki, niye herkes ayakta? diye sordu annem.

“Bir politikacı ama” dedim.

“Aman, ben politikacılara değil, sadece rahiplere kal-karım” oldu annemin cevabı. Biz oturmayı sürdürdük.

Annemin uykusu geçmiş, cin gibi olmuştu. Gözlüğünü silmek için kâğıt mendile uzandı.

“Bu gözlüğün nesi var? Bir türlü temizleyemiyorum.

“Sorun gözlüğünde değil anne. Puslu görmenin nedeni gözlerindeki katarakt.”

*“Yaş almak kötü bir şey” dedi. “Galiba ihtiyarlıy-
rum.*

“Anne, Mart’ta doksan dokuz olacaksın.

*“Ne! Sen deli misin? O kadar oldum mu? Bence...” di-
ye kem küm etti, “elli üç filan olmalıyım.*

“Yani benden daha gençsin” diye takıldım.

*“Tuhaf” deyi cevapladı. “Vücudum yaşıma hissediyor
fakat ruhum otuzlarımdaki gibi.”*

Çok iyi anlıyordum.

*“Gençken çok sağlamdın. Şamil’in arkasından çıplak
ayak koşmuştum.”*

*“Niye çıplak ayaktın?” diye sordum ama cevabını bili-
yordum aslında.*

*Annem alaycı ifadeyle baktı bana, bu öyküyü sana an-
latmıştım, niye tekrar soruyorsun dermiş gibi. Yine de an-
latıcılığı ağır bastı.*

Hiç yüksünmeden başladı, “Bana gâvur diyordu.” Başını önüne eğdi. “Evet, bana böyle seslenirdi. Gâvur. Onun için bir et parçasıydım. Değersiz bir et parçası. Her gün ‘dinini şapayım’ diye bağıırdı.

Nefesini tuttu. Sonra, tane tane ve düşünerek, “İyi bir hayatım olması için çok uğraştım; kolay olmadı. Aklıma koyduğum şeyi yaptım” dedi.

“Neden Şamil’in arkasından gitmiştin?”

“Şamil savaşa gitmekten korkuyordu. Sivas’tan kaçtı ve savaş hazırlığı için Türk gençlerini toplamaya gelen hükümet askerlerinden saklandı dağlarda. Kör karanlıkta gitmişti. Gittiğini hiç duymamıştım. Annesi de nereye gittiğine dair bir şey söylemedi. Aslında bildiğini de düşünmüyorum. Fakat bir keresinde Sivas’ın dışında yürüyerek iki saat uzaklıkta yaşayan bir teyzesinden bahsetmiş olduğunu hatırladım. Ayakkabısız iki saat boyunca koştum.

Tekrar sordum, “Niye ayakkabın yoktu ayağında?”

“Hatırlamıyorum. Tek bildiğim çıplak ayak koştüğüm; oraya vardığımda ayaklarımın kan içinde kaldığı. Hiç korkmuyordum. Zaten ölümlerden dönmüştüm, korkacak ne kalmıştı ki? Hele Şamil de oradaysa, yeme yanında yat.”

“Şamil seni gördüğünde ne dedi?”

“Beni eşikte görünce çok şaşırdı. Küçük dilini yutuyordu. Önce hoş geldin dedi, sonra tokadı yapıştırdı. Onun tarzı buydu.”

“Tükürükler saçarak bağıırıyordu, ‘Burada ne yapıyorsun? Zaten yeterli yiyeceğimiz yok. Sivas’a dön hemen!’”

“Hiç düşünmeden, cevap verdim. ‘Amasya’ya yürüyeceğim. Amasya lafını duyunca çıldırdı. Yanakları pembeleşti, sonra kızardı. Sanki yolacakmış gibi saçlarını çekiştirmeye başladı.

“‘Amasya’yı asla göremeyeceksin’ diye bağırdı. ‘Eğer gidersen nerede olsan seni bulur ve öldürürüm.

“Sesimi kestim. Şamil’den ödüm kopuyordu.”

“Geri dönerken yolda öldürülmekten korkmadın mı?” diye sordum.

“Galiba senin sandığın kadar akıllı değildim. Hiç sorgulamazdım; söyleneni yapardım. Oh, her zaman kendimden yana oldum, Şamil’in arkasından gitmek gibi. Fakat nihayetinde bana ne söylenirse yapıyordum. Askerler kasabadan gidince Şamil Sivas’a döndü.

“Fakat kaçtığım gün evde değildi. Eğer olsaydı göze alır mıydım emin değilim.

Annem gözlerini tavana dikmişti. “Şükürler olsun Tanrı’ma. Ben hep şanslıydım. O’na ihtiyaç duyduğumda hep yanımda oldu. Bana cesaret verdi.”

Annemin yüzünü avuçladım. Gözlerimi kapadım ve yanağımı yanağına yasladım. Annem, kaçtığın için çok mutluyum.

FİRAR

ESTER – HAZİRAN 1918

Tanrı dualarımı duydu. Şamil dönmedi. Eğer dönseydi, planımı anlar ve kesinlikle beni öldürürdü. Kaçma zamanı gelmişti. Hayatımdan korkuyordum, fakat kardeşimin yaşamından da korkuyordum. Eğer Şamil bu firar planını çakarsa onu da öldürürdü. Sakin olmalıydım. Duvardaki zemberekli saatteydi gözüm, tik takları sayıyordum. Hanım ve kızlarının aklımı okuyacaklarından korkuyordum. Kimse bir şeyin farkına varmadı.

Ertesi sabah giyindim, Şamil'in annesiyle kız kardeşleri için kahvaltı hazırladım ve gecedен titizlikle yoğurduğum ekmeği vermek için fırına gitmek üzere çıktım. Rum arkadaşım İliyagilen Tora Karik her zamanki yerimizde beni bekliyordu; sadece bugün farklıydı.

Fırında ekmeğin pişmesini beklerken alçak sesle, yanlarında yaşadığımız ailelerimiz hakkında konuştuğumuz zamanları düşündüm. O da, benim gibi, ailesi hükümet askerlerince öldürüldüğünde bir Türk ailesinin yanına verilmişti.

O da, benim gibi, her gün dayak yiyordu. O da firar hayalleri kuruyordu. Kısa sohbetlerimiz sırasında, firarımızı planlar ve memleketlerimize döndüğümüzde neler olacağını düşünürdük. İkimizin de hayallerimizin gerçek olacağına inandığımızı sanmıyorum.

Ekmek hazır olduğunda, Karik’e eğilip dedim ki, “Karik, ben bugün kaçıyorum. Kimseye söyleme ama.”

Karik biraz durakladıktan sonra, “Ester, bunları al” dedi.

Elime yanında getirdiği iki büyük ekmek somununu tutuşturdu. “Yolculuğunda buna ihtiyacın olacak” diye ekledi.

Teklif ettiği armağan onu tehlikeye atıyordu. Eğer eve ekmeksiz dönerse, yaşadığı Türk ailesi onu cezalandırırdı. Karik beni sıkı sıkıya kucakladı. Ağladığını görebiliyordum.

“Lütfen, kimseye anlatmayacağına söz ver yoksa yakalanırım” dedim.

“Merak etme, Ester, sırrın benimle emniyette.” Nefesini tuttu, sonra da, “Lütfen benim de en kısa zamanda kaçmam için dua et.”

“Ederim, Karik, ederim.”

Karik’ten ayrılıp Bagradyanlar’ın evine yöneldim. O kadar hızlı hareket ediyordum ki ayaklarım neredeyse yere değmiyordu.

Evlerine vardığımda, nefes nefese kalmıştım. Bayan Bagradyan, Hanım’la aynı yaşıydı. Minyon yüzünde yıpranmış bir harita gibi derin çizgiler vardı. Gözleri fırıl fırıl oynuyordu. Asabi olduğunu görebiliyordum. Evin arkasında,

tavuklarını tuttukları küçük bir kulübeye giderken kendisini takip etmemi söyledi.

“Ester, burada dur ve sessiz ol. Şamil’in ailesi senin kaçtığını öğrenir öğrenmez seni aramaya gelir. Ermeni olduğumuz için ilk gelecekleri yer burası, onun için sessiz ol. Tehlike geçince sana biraz yiyecek ve su getiririm.”

“Arkadaşımın verdiği ekmekler var yanımda. Buyurun birini alın.” Somunlardan birini Bayan Bagradyan’a uzattım.

O gece geç vakitlerde, Bayan Bagradyan, söz verdiği gibi, biraz tavuk suyu çorba ve peynir getirdi. “Henüz seni aramaya kimse gelmedi, yine de dikkatli olmalıyız; bu gece burada kal” dedi.

Somunumdan biraz koparttım ve daha önce hiç yememişim gibi yedim. Şamil ve ailesinden kurtulmuştum; havanın kokusu bile başka türlüydü sanki. Karanlığı yaran dolunay küçük kulübeme gülümsüyordu. Karşık ağaca bir baykuş tünemişti. Etrafta çıt yoktu.

Gün ağarırken, tam da Bayan Bagradyan’ın düşündüğü gibi, Şamil annesi ön kapıda bitmişti.

“Gezer Hatice burada mı?” diye seslendi Bay Bagradyan’a.

“Hayır, Gezer Hatice diye birini tanımıyorum. Çekil git” dedi ve kapıyı yüzüne kapadı.

Kümeşteki bir açıklıktan neler olup bittiğini görebiliyor ve konuşmaları gayet iyi duyabiliyordum.

“Biliyorsun, evinde bir kaçak yakalanırsa, vurulursun!” diye bağıyordu Bay Bagradyan’a.

“Peki Ester burada mı?” Bana, eski adım Ester’le seslenmesi beni şaşırtmıştı. Duymayalı birkaç yıl olmuştu; unutmuş olduğunu sanıyordum. Kapalı kapının ardından Bay Bagradyan’ın, “Of, çek git, ihtiyar; benim huzurumu kaçırma. Burada Gezer Hatice diye de Ester diye de kimse yok. Başka yerde ara” dediğini duyuyordum.

Hanım döndü, başını kaşıdı, bir şeyler mırıldandı ve çekip gitti.

Bagradyan ailesi nalbant oldukları için soykırımı atlatmışlardı. Türkler her kasabada gerekli işkolları için birer zanaatkar tutma politikası güderlerdi. Katliamdan önce Sivas’ta birkaç nalbant vardı. Niye, bilmiyorum ama şans Bagradyanlar’a gülmüş; Ermeni komşularının tümü çöle sürülmüştü. Ayaklarına gelen bu kısmetin bedeliyse Ermenice konuşmamak ve Hristiyan inançlarını yaşanamaktı.

Bagradyanlar’ın kulübesinin zeminine oturmuş, tavuklara şarkı söylüyordum. Ben ilahi söylerken tavuklar bana bakıyordu. Aniden aklıma korkunç bir şey geldi. Ya Harutyun geri dönmezse? Ben nereye giderim? Bu düşüncüyü kafamdan atıp şarkı söylemeyi sürdürdüm. Hanım tekrar beni aramaya gelmedi.

Sekizinci gün, Harutyun döndü. Çok korkmuş görüneliyim çünkü kaygılanmam için bir neden olmadığını söyleyip durdu.

“Merak etme, Ester, Amasya’ya emniyetle gideceğiz. Ben senin yanındayım. Bir daha yalnız kalmayacaksın.”

Kardeşıme baktım ve uzun zamandır ilk kez kendimi güvende hissettim.

Gecenin kör karanlığında, Bagradyanlar ev eşyalarını

küçük bir arabaya yüklediler. Benim, sırtımdaki giysilerden başka bir şeyim yoktu.

Harutyun'un yanında, giysilerini koyduğu küçük bir torbayla biraz kuruyemiş ve meyve vardı; sonunda Amasya'ya yola koyulduk. Ben, oradan oraya koştururken, zaten yıpranmış olan ayakkabılarımdan bir tekini kaybetmiştim. Diğer tekini de yolun kenarına attım ve yol kenarındaki soğuk, yumuşak çamurda çıplak ayak yürüdüm.

Bagradyanlar'ın eşyalarıyla yüklü ağır arabayı çekecek bir atları vardı; o da hasta gibiydi. Diğer at kızları Varsinig'i taşıyordu. Bayan Bagradyan, kocası, ağabeyim Harutyun ve ben yürüyorduk. Yedi gün, yedi gece yürüdük. Bir zamanlar Amasya'da giderek vahşileşen bir domuzumuz vardı. Varsinig'in gözlerinde aynı o domuzunki gibi cansız bir bakış vardı.

Bayan Bagradyan, birkaç kere, "Varsinig, biraz da Ester binsin" demişti.

Varsinig yüksek ve cırtlak bir sesle karşılık vermişti, "Hayır, hayır, ben inmem. İnme zorunda değilim, Ester yürüsün. Bana ne!"

Düşer de o kolan boynunu kırar diye dua edip durdum. Bir şey olmadı.

Yürüyüş uzun sürmüştü. Yediğimiz tek şey, Harutyun'un biraz kuru ekmeğin arasına koyduğu kuru yemişle, Bagradyanlar'ın getirdikleri birkaç parça peynirdi. Fırındaki Karik aklıma geldi. Neredeyse kokusunu bile alabiliyordum sıcak ekmeğin. Hata mı yapmıştım? Sivas'ta kalmalı mıydım? Bu düşünceleri hemen kafamdan silip attım. Amasya'ya dönmeliydim.

Geceleri, yolun kenarında duruyor ve çalılar üzerinde uyuyorduk. Harutyun kaputunu bir battaniye gibi üstüme örtüyordu. İyice karanlık çöktüğünde, ateşböcekleri etrafımızda adeta bir ağı örüyordu. Ay sefil kampımızı aydınlatıyordu. Ne kadar küçük ve yalnız görünüyorduk. Dünya üzerinde bir tek biz kalmışız gibiydi. Hafif bir esinti ağıları yalıyordu. Uzaktan köpek havlamalarını duyuyordum, fakat Harutyun'un horlaması dışında hiç insan sesi yoktu.

Yedinci gün uzaktan Amasya göründü. Artık ayaklarım nasır tutmuştu; tabanlarım kat kat olmuş ve sertleşmişti. Artık ne acı hissediyordum ne de ayakkabıya ihtiyaım kalmıştı. şehir sınırlarına girdiğimizde tanıdık bir yüz görme umuduyla sağı, sola bakınıyordum. Hiç kimse yoktu.

Günlerden pazardı, fakat hiç kilise anı duyulmuyordu. Sadece su arkından tip, tip, tip diye damlayan su adeta geçen zamanı hatırlatıyordu. Sokaklarda koyu bir bulut gibi elle tutulur bir sessizlik asılıydı. Etrafta hiç ocuk yoktu. Üç yıl önce evimizi apar topar terk ettiğimiz gün sokakları dolduran askerlerin sesleri de yoktu. Evimin önünden geçerken boş olduğunu fark ettim. Aklımca, Amasya'da hiçbir şeyin değişmemiş olduğuna inanıyordum. Döndüğümde komşuların ve arkadaşlarımın beni bekliyor olacaklarını düşünüyordum.

Fakat ne bir müzik vardı, ne parti, ne de karşılama heyeti. Ağır suç mahalline dönüyordum. Kanlar temizlenmişti; cesetler kaldırılmıştı, fakat o dehşet anları beynime işlemişti bir kere. Her şey gözlerimde tekrar canlanıyordu.

“Dört yıl önce şu evde seni ilk gördüğüm zamanı hatırlıyor musun?” diye sordu Harutyun.

Söyledikleri şaşırttı beni. Dönüp “Elbette hatırlıyorum. Ne kadar yakışıklıydın. Senin gibi bir kardeşim olduğu için ne kadar gurur duymuştum. Hepsi hepsi dört yıl mı oldu?” dedim.

“Evet” diye cevapladı Harutyun. “O günden beri neler yaşadık. Ne kadar çok ölüm gördük. Amasya’dan çıkışınızı anlatsana bana. Ahronyanlar’a ne oldu mesela? Aralarında yaşayan var mı acaba?”

Amasya’nın sokaklarında yürümeyi sürdürürken bir yandan da görüp yaşadıklarımı anlatmaya başladım. Şaşkınlıktan küçük dilini yutuyordu.

“Ve sen sağ kaldın! Tanrı’nın özel bir amacı varmış besbelli. Evet, evet, elini sana uzatmış olmalı, benim küçük kardeşim.” Ha-rutyun sevgiyle başımı okşadı. “Ölümden dönmek nasıl bir şey?”

Cevap vermeden önce bir an düşündüm. “Nefes alabiliyorum. Hava kötü kokmuyor. Vücudumda kan falan yok. Yürüyebiliyorum. Konuşabiliyorum. Keşke unutabilseydim. Ölümden dönmek böyle bir şey işte.”

Bir dörtyol ağzına geldik. Beni bir hafta evlerinde sakladıkları ve onlarla birlikte gelmemize izin verdikleri için Bagradyanlar’a teşekkür etmenin zamanı gelmişti. Varsinig’e dik dik bakıp içimden, *dilerim o çirkin yüzünün üstüne düşersin*, diye geçirdim. Dışındansa, “Teşekkürler, Varsinig” dedim. Herhâlde ne demek istediğimi anlamıştır.

Bagradyanlar ayrıldıktan sonra, Harutyun sokağın ortalarındaki küçük bir eve götürdü beni.

“Gel, Ester, Karamanyan Amca’nın evine gidiyoruz. Sana şimdi o bakacak. Ben dönene kadar seni koruması

için bayağı bir para ödedim ona. Ben alayıma dönmeliyim. Yakında geri gelirim. Canım Ester'im, sözümü tuttum, seni Amasya'ya getirdim.”

Karamanyanlar bizi bekliyorlardı zaten.

“Şişşt, kimse görmeden girin içeri” dedi amca.

Harutyun hafifçe eğilip “Hayır, içeri girecek zamanım yok. Hemen gitmeliyim. Unutma, Ester, yakında döneceğim ve beraberce Amerika'ya gideceğiz. Orada güvende oluruz; hayatlarımız farklı olur orada. Gel de seni bir kucaklayayım” dedi.

Burnumu boynuna bastırdım, kollarımı omuzlarına doladım ve uzaklardaki Amerika'yı düşünmeye başladım.

Ağabeyimi bir daha da görmedim.

Karamanyanlar'ın iki çocukları vardı; beş yaşlarında bir oğlan, Arslan ve daha iki yaşındaki kızları, Nartuhi. Küçük oturma odasındaki sedirin en ucuna korka korka iliştim. Ben ellerimi sıkmış, dudaklarımı ısırırken aile beni seyrediyordu. Sonra küçük Nartuhi yanıma geldi ve başını kucağıma koydu. Avucunu açtı ve tombul minik eliyle benimkini kavradı. Uzun bir zamandır ilk kez güldüm. Oğlan burnunu karıştırıyordu, sonra bana dilini çıkarttı.

“Gel, bir şeyler yiyelim” dedi amca.

Sofraya doğru yürüdük; ben kucağımda Nartuhi'yle birlikte sessizce oturdum. Biraz bir şeyler yedim.

“Neyin var, Ester?” diye sordu Bayan Karamanyan. “Hasta mısın?”

“Yok” diye kekeledim. Şamil'in, eğer kaçarsam beni bulup öldürmeye ant içtiği aklıma gelmişti; ne kadar korktuğumu

bilmelerini istemiyordum. Kesik kesik nefes alıyordum, göğsüm acıyordu. Düşüncelerimi paylaşmak istemiyordum. Aklım ve sırlarım bana kalan tek şeylerdi. Yutkundum ve sessizliğimi korudum.

Yemek bittiğinde, Bayan Karamanyan evin arka tarafındaki bir odaya götürdü beni.

“Sen burada uyuyacaksın, Ester” dedi.

Oda boş görünüyordu. Soluk çiçekli yatak örtüsüyle kaplı tek kişilik bir yatak vardı. Tozlu ahşap zeminde kirli ve eski bir kilim seriliydi. Odadaki tek pencere açıktı. Derin bir nefes aldım. Serin akşam ayazı, burnumu dolduran küf kokusunu temizledi. Karşı duvarda, içinde iki mavi hırka, bir de siyah palto asılı dar bir dolap dayalıydı. Yerde, iyi cilalanmış bir çift siyah çizmenin hemen yanında bir çift eski püskü erkek terliği duruyordu. Sırtımdakinden başka bir şeyim olmadığı için, boşaltacağım hiçbir şeyim yoktu.

Yatağın kenarına oturdum ve pencereden baktım. Bitişik eve gözüm takıldı. Tuğlaları eksikti, pencereleri kırık ve her an düşecekmiş gibi duran büyük kalaslar sarkıyordu her yanından. Otlar sararmış ve ayakla ezilmişti. Haziran ayındaydık fakat açmış hiç çiçek yoktu. Ağır bir sis tabakası çökmeye başlamıştı. Omuzlarım, neredeyse belime değecek kadar düşmüştü. Yolculuk beni bitap düşürmüştü. Oda soğuktu. Pencereyi kapattım ve ellerimi birbirine sürttüm. Kapalı kapının ardından Amca’yla karısının tartıştığını duydum.

“Biliyorsun ki, evimizde bir kaçakla yakalanırsak, başımız belaya girer. Bizi tehlikeye atmaya hiç hakkı yok.”

Bayan Karamanyan'sa ikna etmeye çalışıyordu. "Fakat kardeşine söz verdik, o dönene kadar kıza bakacağımıza dair."

"Tamam o zaman" dedi amca, "Ben bir şeyler düşünene kadar onu kimsenin görmeyeceği bodruma indireceğiz."

Kirli, yıpranmış yatak örtüsünü üstüme çektim ve bitap vücudumu bıraktım. Başucu sehpasında bir mum vardı ama onu yakacak kibrit yoktu. K r karanlıkta uyuyacaktım. Güneş doğduğunda biraz daha berrak a düşünebilirdim. Yatak sertti, fakat yedi gün boyunca uyuduğum tozlu yoldan çok daha yumuşaktı.

Sabahleyin, Bayan Karamanyan bodruma açılan kapağa işaret ederken özür diledi. Elime ince, kahverengi bir battaniye, kılıfı olmayan bir yastık, iki parça ekmek ve bir parça da yumuşak peynir tutuşturdu.

"Ester, bunları yanına al. Çok  zg n m" dedi tekrar tekrar.

Küçük Nartuhi hırkama asılıyor, eteğimi  ekiştiriyordu. Kendisini de bodruma götürmemi istiyordu. Bayan Karamanyan ağlayan çocuğu benden s kt  ve kapağı şiddetle kapadı arkamdan.

Loştu ve k f kokuyordu. Gözlerim karanlığa alıştığında, hayli kirli zeminin kuru bir köşesini seçtim. Soğuk taş duvara yaslanarak ağlamaya ve bu cezayı hakkecek neler yaptığımı düşünmeye çalıştım.

Sadece akşam yemeği zamanında oturma odasına çıkma veya evin arkasındaki barakayı kullanmama izin veriliyordu. Amca, her gece kandilleri yakmadan önce pencerele i indiriyor ve önlerine kilim asıyordu. Türk komşularının

beni görüp de yetkililere bildirmesinden korktuğunu söylemişti.

Küçük Nartuhi kıkırdıyor ve saçımı çekiyordu. Kucağıma oturup beni okşuyordu. Minik parmaklarını yüzümün her santiminde gezdiriyordu. Küçük başparmağını ağzıma sokuyordu. Ben de içgüdüsel olarak emiyordum.

Her gece sessizce oturuyor, yemeğimi çabucak yiyor ve mahzene dönüyordum. Teyzecik bana küçük bir kandil vermişti; onu hemen her zaman yanık tutuyordum çünkü fareleri uzak tutuyordu. Bodrumda bir sürü küçük fare vardı. Başlangıçta ışık onları uzakta tutuyordu, fakat kısa süre sonra iyice sokulmaya ve hatta bacaklarıma tırmanmaya başladılar. Sallanıp uzaklaştırıyordum onları. Çığlık atmak istiyordum, fakat bu tüylü şeyler ıslak tenimde dolaştıkça ağzımdan ses çıkmıyordu. İnce battaniyeyi başımın ve kollarımın üstüne çekiyordum; bu kez de bacaklarım küçük yaratıkların tırmıklamalarına maruz kalıyordu. Arsen burada olsaydı, tüylü boyunlarını kopartıverirdi. Zavallı Arsen. Ölüp ölmediğini merak ediyordum. Bizim diğerlerini gömdüğümüz gibi onu da birileri gömmüş müydü acaba? Hep korktuğu gibi, birileri onu yememiştir diye dua ediyordum.

Taban tahtalarındaki çatlaklardan ziyaretçilerin seslerini duyabiliyordum. Bir zamanlar tanıdığım Ermeni komşular başımın hemen üstündeki oturma odasında Türkçe muhabbet ederlerken, seslerini tanıyordum; o arada ben, küflü bodrumda iki büklüm oturuyordum.

Ertesi sabah, aşağıda fare dolu olduğunu teyzeciğe anlatmak istiyordum, fakat beni kapı dışarı edeceğinden korktuğum için hiçbir şey söylemiyordum.

Birkaç gece sonra, akşam yemeği sırasında, Karaman-
yan Amca'ya, onun ve Ermeni komşularının evde bile niye
Ermenice konuşmadıklarını sordum.

Yüzü pancar gibi kızardı ve esip gürlledi, “Sen kendini
özel sayıyorsun galiba. Bu evde Ermenice konuşarak bizi
tehlikeye sokma. Bu kanunlara aykırı. Hepimizi öldürmek
mi istiyorsun? Unutma, aptal kız, sen ‘kara lekeliisin’ ve bir
daha temizlenmeyeceksin.” Eski bir özdeyişmiş bu; biri
düşmanla yatarsa lekelenmiş demekmiş.

Neden bahsediyordu? Bir Türk’le evlenmek yerine
Amasya’dan gönderildiğim için lekeli miydim? Beni etraf-
ta istemediğini anlayabiliyordum. İsteğim dışında bile olsa,
bir Türk’le yatarak ‘lekelenmiş’ olmamı kaldıramıyordu.
Yumruklarımı sıktım. Çılgına dönmüştüm.

Ertesi sabah erkenden, daha kimse uyanmadan, mahzen
kapısının paslı sürgüsünü kaldırıp kendimi evden dışarı at-
tım. Eski evime kadar hiç durmadan koştum. Baldıranlar o
kadar büyümüştü ki evin önünde bir duvar oluşturmıştu.
Her zaman sokaktan görülen ev şimdi görülmez olmuştu.
Girişteki eğim karanlık ve tehlikeliydi. Kapının önünde kir-
li bir bez vardı. Eskiden içeri girmeden önce ayakkabıları-
mı hep silerdim. Aşağıya indiğimde kapkara ayaklarımı ça-
murlu çaputa sildim; ne de olsa eski alışkanlıklardan vaz-
geçilmiyor. Boş odalarda yürürken çocukluğumun mutlu
anlarını hatırladım.

Avludaki dut ağacının altında toplanmış süprüntüye
bir başıma oturdum. Başımın üstündeki kalın dallardan
dutlar sallanıyordu. Okul sonrası atıştırmalarım için top-
ladığım dutların aynısıydı bunlar. Yaprakların arasından

güneş parlamaya başlamıştı ve çevremde sevimli şekiller oluşturunuyordu. Ağzımı leziz dutlarla doldurdum. Tatları ayınydı. Tanrı cennetindeydi fakat ben hangi cehennemdeydim? Her şey nasıl bu kadar farklı olurken aynı görünebiliirdi? Ben tek başımaydım. Korkuyordum.

Tam o sırada yan odadan gelen bir gürültü duydum. “Kim o, kim var orada?” dedim. Kapının yanındaki perdenin arkasından bir Türk kadını peydahlandı. Dikkatle baktım. O olabilir miydi? Evet, taba renkli yün ceketim sırtındaydı; Amasya’dan ayrıldığımızda kapının arkasında asılı unuttuğum ceketim.

“Sırtındaki benim ceketim” dedim. Ağır ağır bana doğru yürüdü. “Bak, bak; işte okul eşyalarım orada asılı hâlâ; onlar da benim” dedim. “Bak, köşesinde Ester diye adım işli.”

“Sessiz ol” diye fısıldadı. “Kim olduğunu biliyorum, sen Ester’sin. Bir zamanlar burada yaşıyordun ama şimdi dönenlerden birisin ve yakalanırsan tutuklanırsın. Hiçbir hakkın yok. Şimdi ben gidiyorum, ev senin olsun ama her şeyi yanımda götüreceğim. Yaygara koparırsan seni tutuklatırım ona göre.”

Yolundan çekildim. Sürtünerek geçti ve evdeki her şeyi arabasına yüklemeye devam etti. Pepron’un eskiden yemeklerimizi pişirdiği tencereleri. Gümüş kutu, şamdanlar, yorganım ve okulda çeyiz olarak işlediğim örtülerle dolu oymalı ahşap sandık. Bütün kalın, renkli kilimlerimizi ruloladı ve arabanın arkasına tıktı.

“Şimdi gidiyorum. Yolumdan çekil, Ermeni domuzu, yoksa ezer geçerim.”

Araba ağır ağır uzaklaşırken donup kalmıştım. Kısa süre

sonra sokağın köşesinde gözden kayboldu. Geri döndüm; büyükannemin zulasını bulup bulmadığını merak ediyordum. Altınlarımızın ve mücevherlerimizin gömülü olduğu avlu köşesine gittim. Zulanın yanına çöktüm ve altımdaki yumuşak toprağı parmaklarımla kazmaya başladım. Evet, metal kutu tırnaklarıma değmişti. Hemen ellerimi çektim ve hiçbir şey olmamış gibi oturdum. Yüreğim göğsümden çıkacak gibiydi. Kutuyu çıkartamazdım. Ama niye? Bana aitti ve etrafta kimse yoktu.

Toprağı iyice düzleştirdim, sadece parmağımın gireceği kadar bir delik bıraktım.

Gözümü yere dikerek uzun bir süre oturdum orada. Babalığımı ve okuldan eve yürüyüşlerimizi düşündüm. Birden aklıma bir fikir geldi. Babalığımın kasap dükkânında bana yardımcı olabilecek birisi olabilirdi. Hemen kendimi topladım ve dükkâna yöneldim. İçeri girdiğimde şaşkınlıktan küçük dilimi yutuyordum; babalığım tezgâhın arkasında duruyordu.

“Merhaba, Ester” dedi.

“Oh, baba, baba! Döndüm ve sen buradasın.” Üstüne atıldım, kollarımı beline doladım. Havayı kucaklıyordum gibi geldi. Babalığım gitmişti. Acayip bir numaraydı bu. Babalığım bana hiç numara çekmezdi. Tekrar bağırdım, “Baba, baba! Benim, Ester! Nereye gittin?”

“Buradayım” dedi babalığımın sesi. Tezgâhın arkasında kollarını açmış duruyordu. Tezgâhın üstüne tırmandım ve gene boşluğu yakaladım.

Babalığım yoktu. Dükkânın üç yıl önceki görüntüsü yoktu. Tezgâhları toz ve kir kaplamıştı ve her yer cam

kırıklarıyla doluydu. Dolaplar tamtakırdı. Her şeyi kafamda yaratmıştım.

“Seni özledim baba” diye konuştum boşluğa.

Evime döndüm ve iki gün, iki geceyi avludaki dut ağacının dalları altında geçirdim. Orada olduğumu kimse bilmiyordu. Karamanyanlar beni arayıp sormadılar. Gittiğim için mutlu olmalılardı. Geceleri gökyüzüne bakarak uzanıyordum. Beyaz, pembe ve sarı noktacıklarla dolu, safir mavisi gökyüzü beni bir battaniye gibi örtüyordu. Bir daha ne avludaki kutunun yanına ne de babalığının dükkânına gittim. Tarih, 1918 Haziran’ıydı.

Üçüncü gün, gözyaşlarım yanaklarımdan süzülerek uzaktan akrabam Bedros Zovikyan Efendi’yle Alman karısı Frau Gretel’in evine gittim.

Gretel beni göğsüne bastırdı ve “Ester, o evde tek başına kalamazsın. Hiç güvenli değil. Burada bizimle kal. Son gördüğümde ağabeyine söz vermiştim, bir nedenle Karamanyanlar’dan ayrılırsan seni yanıma alacağıma dair” dedi. Sonra ekledi, “Dinle, Ester, eğer o evde kalırsan da gençler seni bulurlarsa, seni bildikleri gibi yaparlar. Burada bizimle güvende olursun. Benim yardımcım olursun, çocuklarıma bakarsın.”

Omuzlarımı silktim. Artık kaçacak gücüm kalmamıştı.

Bedros Efendi kasabanın eczacısı ve cemaatin önemli bir üyesiydi. Her gece, Türk politikacılarının ziyaretine geldiklerini izliyordum, ağır perdenin arkasından. Hiç kimse Zovikyanlar’ın bir kaçağı sakladıklarını bilmiyordu. Daha sonra, beni komşu kasabadan kuzenleri olarak tanıtmaya başladılar. Hiç kimse Bedros Efendi’yi sorgulamadı.

Günlük işlerimin arasında hafif ev işleri ve bazı yemeklerin hazırlanması vardı. Günümün büyük kısmında Zovikyanlar'ın iki küçük çocuğu Eva ile Sofya'ya bakıyordum. Zovikyanlar'ın bir de büyük oğlu vardı; Aram, benim gibi on sekiz yaşında.

Geldiğimin birinci ayı dolmak üzereydi, Gretel'in kocasına, “Ester'in beraber yaşadığı o Türk'ten hamile olduğunu sanıyorum” diye fısıldadığını duydum.

Korkudan tir tir titreyerek kapıyı dinledim. Doğru olabilir miydi? Lütfen Tanrım, ne olur doğru olmasın. Şamil'in çocuğunu istemiyordum.

“Nereden biliyorsun?” diye sordu Bedros Efendi.

“Dikkat ettim de geçen ay *amsagan* olmadı.”

“Soralım bakalım” dedi. “Ester, buraya gel.”

Her adımımı sanki son adımımış gibi atarak odaya girdim. Pencerenin yanındaki küçük kanepeye akşamüstü güneşini arkalarına alacak hâlde oturmuşlardı. Siluetleri renkli Acem halısında koyu bir gölge oluşturuyordu. Boğazıma bir yuruk oturmuştu.

Gretel, “Ester, sana bir şey soracağız. Dikkatimizi çekti de, sen bu ay *amsagan* olmadın. Hamile olabileceğinden endişe ediyoruz” dedi.

Yutkundum. “Üç yıl önce Amasya'yı terk ettiğimiz ilk saldırıdan sonra *amsaganım* kesildi benim.”

Gretel'le Bedros Efendi arkalarına yaslanıp derin bir oh çektiler. Aybaşımın hamile olduğum için değil, yaşadığım onca korkunç şeyin stresinden kesildiğini anlamışlardı. Hemen ertesi günü, Bedros Efendi yoğun bir sıvıyı karıştırdı

ve bir dikişte içmemi tembihledi bana. Tadı berbattı. Birkaç saat sonra *amsagam* başladı ve her ay devam etti. Bunun iyi bir şey olup olmadığına emin değildim; bu kanlı şey iğrençti çünkü.

Birlikte yaşadığım iki yıl boyunca Zovikyanlar'ın evinde çok mutlu günler geçirdim. Bir gün, oğulları Aram, kasabadan geçen askerlerin birinden hasta bir at satın aldı. Ata çok az bir para ödedi ve ona sağlığını kazandırdı. Ata Gennan adını koydu. Aman Tanrım, Gennan'ı ne kadar çok severdim. Siyah beyazdı ve yaklaşık bir buçuk metre yüksekliğindeydi. Kendi atım Aragats'ı hatırlıyordum. Kim bilir, kim biniyordu? Belki bir zabıt! Ya da belki bir arabaya koşulmuştur. Aram beni arkasına alırdı; kollarımı beline sarardım. Aram'ın vücudu benimkine yapışırdı. Aragats'ı ve nerede olduğunu düşünmeyi bırakırdım.

Şamil'i düşünürdüm. Şamil? Hâlâ beni arıyor muydu acaba? Beni bulursa, ant içtiği gibi beni öldürür müydü yoksa bu *gâvur* için yüreğinde biraz merhamet besliyor muydu? Şamil aklıma üşüştüğünde, sanki görüntüsünü siliyormuşum gibi elimle havayı döverdim. Sonra da kendi kendime, "Hıh, büyük ihtimalle kendine yeni bir kız bulmak için yetimhaneye gitmiştir. Yeni bir inek almak için pazara gitmek gibi bir şey; hem de bedavaya."

Gennan kayaların üstünde ve tozlu patikalarda adeta uçardı; ayakları neredeyse yere değmezdi. Kuyruğu rüzgârda uçar, sırtımı kamçılardı. Arkamızda bir toz bulutu oluşurdu. Keşke ben de Gennan kadar hızlı koşabilseydim. Fakat nereye koşardım? *Çaybaşına*, evet, oraya giderdim. Meyve bahçelerinde beni kimse bulamazdı. Belki Aragats

da *aykide* beni bekliyor olurdu. Bütün bu düşünceleri aklımdan uzaklaştırdım. Burada, Zovikyan evinde nihayet güvendedim. Yeni ayakkabılarım bile vardı.

Amasya aynıydı, sadece insanlar değişmişlerdi. Geri dönmeyen Ermeni ailelerinin evlerinde Türk aileler yaşıyordu. Şehirde kalan Ermeni aileler yalnızca Türkçe konuşuyordu. Tüm Ermeni kiliseleri kapatılmıştı, gökyüzüne uzanan boş gölgeler gibiydiler. Tanrı, ibadethaneleri kapatıldığına göre, kulları nerede ibadet ediyorlar diye merak ediyor muydu? Müslümanların kafir Hristiyanlar karşısındaki zaferlerini işitiyor muydu? Cemaatinin nereye gittiğini merak ediyor muydu? Bu cinayetleri niye durdurmuyordu? Bir bildiği vardır elbet.

Babalığımın söyledikleri geliyordu aklıma: “Ester, Tanrı’nın bize gönderdiği mesajı asla sorgulayamayız, çünkü her inişin gizli de olsa bir çıkışı vardır. Göremeyebilirsin ama inan bana, öyledir.” Babalığımı özlüyordum.

Zovikyanlar’a önemli Türk memurları ziyarete geliyorlardı, fakat hiçbiri “bela”dan bahsetmiyordu. Sanki hiç olmamıştı. Ermeniler, çirkin öyküleri kendi evlerinde konuşuyorlardı. *Mortsir* hepsinin kullandığı bir sözcük olmuştu. Fakat nasıl unutulur ki? Amasya’da kalanlar cehenneme giden yolda neler olduğunu hiç görmemişlerdi. Hiç görmedikleri şeyleri unutmak kolaydır. Hiçbir sözcük yaşadığım acıları tarif edemezdi.

Mortsir, unutmak umuduyla kendi kendime tekrar tekrar fısıldardım.

Bir gün bir davetiye geldi. Zovikyanlar, Manuş Hovsepyan’ın

düğününe davet ediliyorlardı. Manuş tanınmış bir Türk ailesinin oğluyla evleniyordu. Düğünden önceki gece Gretel ve ben, kocasına daha güzel gözükmesi için gelinin el ve ayaklarına kına yakmak demek olan *henayum* için gelinin evine gittik.

Vardığımızda gelinin ve damadın ailelerinden bütün kadınlar oradaydılar. Gelin hariç herkes oradaydı. Herkes oturduktan ve yiyecek ve içecekler sunulduktan sonra, gelinin çeyiz sandığındaki elışı örtüler gösterildi. Her parça elden ele dolaştırıldı; nakışların güzelliği, oyaların kalitesi ve kullanılan dikişlerin türü incelendi. Gelinin annesi bohçadan birkaç giysi seçti ve onları, kızının giyinmesine yardımcı olmak için yan odaya götürdü.

Manuş dışarı çıkarken, hep yere bakıyordu. Gözleri yerde, odanın içinde şöyle bir dolaştı. Kaynanasının, görümcesinin ve her nedense, Gretel'in elini öptü. Ben biraz dikildim ve ellerimi altıma aldım. Böylece benim elimi öpemeyecekti. Şarkılar söyledik ve abur cubur yedik.

Kadınların kınayı karıştırmalarını izledim. Gelinin annesi Manuş'un el ve ayak tırnaklarını kınayla boyadı, sonra temiz, beyaz tülle sardı. Sonra Manuş yatağa götürüldü; yarın düğün günüydü ve dinlenmesi gerekiyordu. Kısa süre sonra bütün misafirler ayrıldı. Bütün bunlar olurken, her iki ailenin erkek akrabaları damadı dışarı çıkarmış, tozunu atıyorlardı. Özgürlüğünün son gecesi olduğunu hatırlatmak için vurup duruyorlardı. Damadı niye bu şekilde cezalandırdıklarını hiç anlayamamışımdır.

O gece pek uyuyamadım. Kendi düğünümü ve asla giyemeyeceğim güzel, el yapımı giysileri düşündüm. Vartuhi'nin

el ve ayaklarıma hiç kına çalamayacağını düşündüm. Vartuhi, kim bilir neredeydin? Ağladım durdum. Yatağımın ucunda Zovikyanlar'ın köpeği Misgar yatardı. Her ağladığımda Misgar'ın da gözyaşları akardı sanki.

Gretel, Misgar'ı, sahipleri 1915'de katledildiğinde yanına almıştı. Bir komşu Misgar'ın cinayetlere tanık olduğunu söylemişti Gretel'e. Bu köpek bana üzüldüğü için mi ağlıyordu acaba? Yoksa cinayetleri hatırladığı için mi ağlıyordu? Köpekler hatırlar mı? Köpekler ağlar mı? Misgar'ı kucakladım ve ıslak yüzlerimizi birbirine yapıştırdık. O benim gözyaşlarımı yalardı. Ben onun gözlerini silerdim.

Ertesi sabah, düğün töreninden önce, ailemiz gelinin evine davet edildi.

“Niye başının üstüne o ağır duvağı takıyor? Yüzünü bile göremiyorum” dedim Gretel'e. “Ağladığına göre bayağı ağır. Evlendiği için mutlu değil mi?”

“Elbette mutlu,” dedi Gretel, “fakat gösteremez, ailesine bağlılığını göstermek için ağlamalı, yeni ailesine bağlılığını göstermek için de sessizce oturmalı.”

Bunlar benim için bir şey ifade etmiyordu. Damat ve imamın bekledikleri Müslüman mihrabına yürüyüşü izledik. Manuş'un arabadan inmesine birkaç kişi yardım etmişti. Kalabalıktan birisi boncuklar işlenmiş giysinin dokuz on kilodan ağır olduğunu söyledi. Ayrıca ayaklarında halhallar ve el bileklerinde kalın altın bilezikler vardı. Başına, birkaç santim arayla büyük altın paralar takılmış geniş bir bant takmıştı. Bütün o ağırlığı taşıırken düşecek diye düşünüyordum, fakat düşmedi. Oturup kalkarken iki kişi ona yardım ediyordu. Rahat görünmüyordu. Bütün o madenî parçalarla

oturmak bayağı zor olmalıydı.

Tören uzun sürdü. Uzun vaazın çifti birlikte yaşayacakları uzun ve sıkıcı bir hayata hazırlamak için olduğunu düşündüm. Zihnime bu düşünceler üşüştüğünde, kıkırdamaya başladım. Bu ne aptallık! Evlenmek niye bu kadar uzun sürüyordu? Halbuki Şamil’le benim törenimiz birkaç dakika sürmüştü. ~

Ardından kayınların konuşmaları başladı. Her aile diğerinin saygıdeğerliğini övdü. Birbirlerini buldukları için ne kadar şanslı olduklarını anlatıp durdular.

Ertesi öğlen, komşu kadınlar zifaf yatağından gelecek haberi bekliyorlardı heyecanla. Bu haber sadece iyiye ilan edilirdi.

Damadın evine doğru yürüyorduk ki, Gretel’e sordum, “Şimdi ne oluyor?”

“Damat Manuş’un bakir olduğunun kanıtını annesine gösterecek” dedi.

“Nasıl yani?” diye sordum.

“Zifaf yatağının ortasında oyayla işlenmiş beyaz bir ipek bez vardır. Damat ve Manuş birlikte olduktan sonra, damat bezi annesine verir. Eğer kan lekesi yoksa Manuş utanç içinde ailesine geri postalanır.”

Damadın evine vardığımızda, sokakta el çırpın insanlar gördük. Damat kanlı bezi bir zafer sancağı gibi sallayarak dans ediyordu. Biz de, Manuş ve namusu için el çırpıttık.

İki yıl sonra, 1920 yılının baharında, Ermenilerin tekrar öldürüldükleri rivayetleri dolaşmaya başladı. Zovikyanlar ilk

temizliği atlatıp kasabadaki durumlarını korusalar bile, ayrılma zamanının geldiğine karar vermişlerdi. Gretel, Türk komşumuzun oğluyla evlenmek mi yoksa kendi ailesiyle birlikte Amerika'ya kaşmak mı isteyeceğimi sordu. Ölen kız kardeşi Margaret'in pasaportunu kullanabilecektim.

“Biraz düşün istersen” dedi Gretel.

Evin arkasındaki ıslak otlara oturdum ve iyice düşün-
düm. Amerika'da güvende olur muydum? Geleceğim nasıl olurdu? Bitişik eve baktım, genç, sivilceli suratlı oğlanı gördüm. O anda bir başka Türk'le yatağa giremeyeceğimi anladım. “Hayatta olmaz” dedim kendi kendime.

Gretel'in söyledikleri kulaklarımda çınılıyordu. “Bizimle Amerika'ya kaş.” Babalığımın kayboluşunu, büyükanne-
min tüfek kabzasıyla yıkılışını, Arsen'in geceleyin alınışını ve Vartuhi'nin bensiz yürüyüşünü hatırladım. Harutyun'dan iki yıldır haber yoktu. Yaşasaydı benim için dönerdi. Ailem-
den herkesin öldüğünü kabul etmenin zamanı gelmişti.

Arkada ne bırakıyordum? Açlıktan ölmek mi? şamil'in dayakları ve aşağılamaları mı? Fırat'ta yüzen ölü bedenler mi? Hendeklerdeki parçalanmış bebek cesetleri mi? Hastalıklar mı? Hâlâ, bazen, geceleri, odamın karanlığında, yar-
dımımı isteyen aç çocukların çığlıklarını duyuyordum.

Gretel'i elma soyarken buldum mutfakta. O bana doğ-
ru dönmeden, kesin bir dille, “Evet, sizinle Amerika'ya ge-
leceğim” dedim. Gretel kucakadı beni.

Ester olarak 1920 yılının c bahar sabahında öldüm, fakat gözüpek ve hoş bir yeni Margaret doğdu. Amerika'ya yanımda getirdiğim tek şey anılarımdı; aslında arkamda bırakmak istediğim tek şey de onlardı.

BİR TÜRK'LE AKŞAM YEMEĞİ

MARGARET – KASIM 1998

Anne, sana su zambağı aldım. Dikkat et de üstüne dökülmesin” dedim, su dolu kabı kucağına koyarken.

“Bak nasıl da yüzüyor!” dedi annem.

Benimle tekrar konuşmaya başlamadan önce uzun bir süre zambağı seyretti annem.

“Çinli bir kadın bana bir zamanlar demişti ki, bu çiçekler bir gölcüğün dibindeki çamurda tomurcuklanır, yüzeye vardıklarında teki çiçek açarmış. Ben de biraz bu çiçek gibiyim. Hastalık ve ölüm çamurunun ta dibindeydim, çiçek açmam bir mucizeydi.” Biraz durdu. “Amerika’ya geldim ama ölmeden önce keşke evime gidebilseydim.

Sonra bana döndü ve “Niye olmasın? Hadi gidelim! Gidip evimi bulalım!” dedi.

“Annem, şimdi Türkiye’ye gidip malını mülkünü aramak pek akıllıca olmaz. Ayrıca evi nasıl buluruz? O kadar yıl geçmiş!”

“Bulurum, merak etme sen. Kolay. Sadece Savadiye

Ermeni mahallesindeki birine Bedros Efendi'nin evini sor, yeter. Sonra o evin önündeki kanalı geç, benim evimin ön kapısında bulursun kendini."

Anneme, 1970'lerde tanıştığım Türk diplomatı Ali'nin Amasya'ya tek başına gitmememi söylediğini anlatmalı mıyım? Dediğine göre Ermeniler için hiç güvenli değilmiş.

Ben cevap vermeden önce, o konuyu değiştirmişti.

"Yeter konuştuk" dedi. "Yemeğe gidelim!"

Yemek salonuna çıkmak için asansörü beklerken, annem şarkı söylemeye başladı. Avur ahçig hos yergur inzi meg batçig ma dur – Güzel kız gel buraya ve bana bir öpücük ver.

Asansörü bekleyen yaşlı bir adam öbür satırını söyledi. Şimdi düet yapıyorlardı. Sonra annem kollarını Ermeni dansı yaparmışçasına kaldırdı. Adam tempo tuttu. Annem ileri geri sallanıyordu. Asansör kapısı açıldı ve büyü bozuldu. Annemin burada mutlu olduğuna inanmak istiyordum.

Yemek salonunda oturduğumuzda, salata ve tatlı tabaklarının üstüne sarılmış selofan kağıdını sökmesine yardım ettim. Etini kestim, patatesleri küçük parçalara böldüm.

"Al bakalım biraz!" dedi, yüzüme doğru yemekten bir çatal uzatırken.

"Yok, teşekkür ederim, aç değilim.

Başını bana doğru çevirdi ve Türkçe bir şeyler söyledi, "Biri yer bir bakar, kıyamet ondan kopar."

"Ne demek bu?" diye sordum.

Açıklarken hem kıkırdıyor hem de elini havada sallıyordu.

Başımı az ilerideki gürültüye doğru çevirdim. Birbirleriyle yüksek sesle konuşan iki kişi gördüm. Bir şeyler tartışıyor gibiydiler. Sesleri giderek yükseliyordu.

Annem ve sofra arkadaşları bu ufak kargaşayı umursamadılar ve başları aşağıda, yemeklerini yemeye devam ettiler. Önemli olmadığını düşünüyorlardı. Bense huzursuz olmuştum.

Sonradan annemin odasında, yemek salonundaki sahneyi niye umursamadığını sordum.

“Hiç dikkat etmedim” dedi. Böyle şeyler her zaman olur. Bu gözler o kadar çok şey gördü ki, bazen umursamamak en iyisi. Hayatın boyunca pek çok şey görürsün. Hep sine dikkat etmemelisin.”

Annem derin derin iç çekti.

“Askerler geldiğinde, biz daha hazır değildik. Kılıçları başlarının üstünde kalabalığa dalmışlardı. Biz sadece kadın, çocuk ve yaşlı erkeklerdik. Bizi toz toprağa attılar. Çıgıllıkları hâlâ duyuyorum.

Yanağından aşağı bir gözyaşı indi. Uzandım ve hafifçe boynunu okşadım.

“Biliyorum, sana kötü anıları kafandan atmanı söyledim hep. Ben de çalışıyorum, ama bazen... duraladı ve omuzlarını silkti, “bazen kötü anılar bir yolunu bulup geri dönüyor. Bir yara gibi, hani bir bıçakla elini kesersin de kanar ya; sonra kabuk tutar, yara izi kalır. Zamanla yarayı unutursun, ama iz öylece kalır. Hiçbir yere gitmez.”

Annem gözlerini kapadı. O biraz dinlenirken ben kendi kendime sorup durdum: O yaşadığı sürece niye bu travmaya

kafa patlatıp duruyorum? Türklerden hep korkarak, hep nefret ederek mi yaşayacağım ben? Bütün bunları kafamdan atıp dikkatimi başka şeylere veremeyecek miyim? Fırdöndü. Fırdöndü. Gözlerdeki perdeler. Bu bulanıklık bir lütf olabilir. Bunu anlamaya başlıyordum.

Bir Türk'le ilk kez tanıştığım günü hatırladım. 1970'li yıllardı ve ben New York'ta oturuyor, çalışıyordum. Konuk büyükelçi ve diplomatlara ve ailelerine müzelerde, tarihî yerlerde ve kentte kaldıkları sürede katıldıkları sosyal faaliyetlerde gönüllü eşlik ediyordum.

Bir akşam, gönüllü grubumuzun başkanı, dostum Amy Greene, dairesinde bir kokteyl parti veriyordu. Onun planının beni arkadaşlarından biriyle tanıştırmak olduğunu sanıyorum. O zamanlar bekardım. Gittikten kısa süre sonra, bana doğru gelen çekici adamı fark ettim.

Amy de birkaç adım attı ve "Margaret, seni Ali'yle tanıştırmak istiyorum. Türkiyeli bir diplomat kendisi" dedi.

Elimi isteksizce uzattım ve "Tanıştığımıza sevindim" dedim ve o konuşmaya başlamadan önce odanın öbür ucuna seğirttim hemen. Bir Türk ha! Hem korkmuş hem de öfkelenmişim. Niye hep böyle oluyordu? Ben Birleşik Devletler'de doğdum. Adam beni tanımaz, Ermeni olduğumu bilmez.

Akşamı, bir zamanlar yabancı haberler muhabirliği yapmış, Ermeni tarihi hakkında benden fazlasını bilen Richard Denton'la gevezelik ederek geçirdim. Richard bir süre Türkiye ve Batı Rusya'da kalmıştı. Ermeni mezalimi öyküsünü biliyordu ve Sovyet Ermenistan'ının yeniden inşasına ilk elden tanık olmuştu. Ali'nin gözlerinin üstümde olduğunu

hissede biliyordum; çaresizce Richard'ı sohbetin içinde tutmaya çalışıyordum. Ortak bir dostumuz olduğunu keşfettik; S. J. Perelman. Uzun bir süre Sid'ten bahsettik. Richard'la Sid'in Ermeni soykırımı hakkında sık sık konuştuklarını öğrendim, aynı Sid'le benim yaptığımız gibi. Ermeni olmayıp da Ermeni tarihiyle bu kadar ilgilenen iki entelektüel adam arasındaki bu bağlantıdan mutlu olmuştum. Bir ara Richard, "Margaret, şu karşıda duran adamın Türk diplomatı olduğunu biliyor muydun? Sen geldiğinden beri gözlerini senden alamadı" dedi.

"Evet, biliyorum. Ve azıcık rahatsızım. Aslında şimdi gitmek istiyorum. Seni yarın ararım.

Ayrılırken Richard, Sid'in kitabı Acres and Pains'in birinci baskısından kendisinde olanı bana vereceğine söz verdi.

"Sid senin alacağını öğrenince çok mutlu olacaktır" dedi.

Teşekkür ettim ve sabah ilk işimin üçümüzün yemeğe çıkması için bir randevu ayarlamak üzere Sid'i aramak olacağına söz verdim. Hızla kapıya doğru yöneldim. Tekrar Ali'yle burun buruna gelmek istemiyordum. Bütün akşam hep beni gözlediğinin farkındaydım.

Fakat tam kapıya doğru yönelmiştim ki Ali seslendi, "Gidiyor musunuz?" Yürümeye devam ettim.

Asansöre bindim. Hem kalabalık hem sıcaktı. Tam kapılar kapanırken, Ali yetişti. Bir Türk'le bir başımaydım. Omuzlarımı iyice büzdüm ki kalbimin hızla çarptığı duyulmasın. Hızlı hızlı nefes almaya başlamıştım. Alnımda boncuk boncuk ter birikmişti. Niye bu kadar korkuyordum?

Ali asansörün arka duvarına yaslanmıştı. “Bütün akşam benden kaçtınız. Yanlış bir şey mi yaptım? Belki bir kahve içebiliriz. Ne dersiniz?”

İnanılmaz derecede yakışıklıydı. Annemin Şamil’i aklıma geldi. O da çok yakışıklıymış. Şamil’le akrabalığı olabilir miydi? Omuzlarımı geriye çektim ve “Ben bir Ermeni’yim!” dedim.

O sırada asansörün kapıları açıldı. Artık lobideydik.

“Ne kadar güzel” dedi. “Konuşacak çok şeyimiz var demektir. Lütfen bana katılın. Türk olduğum için benden nefret etmiyorsunuzdur, değil mi?”

Aklımca güvenliğimi düşünerek kapıcıya yaklaştım ve “Sizden nefret etmiyorum çünkü sizi tanımıyorum, fakat Ermenilere yaptıklarından dolayı halkınızdan nefret ediyorum” dedim. Bana tuhaf tuhaf bakan kapıcıya neredeyse yapışacak kadar yaklaşmışken kendimi cesur hissediyordum. Eğer oturuyor olsaydı kucağına oturmıştım neredeyse.

“Lütfen hikâyenin öbür yüzünü anlatmama izin verin. Türkiye’deki Ermenilere olanlar benim gururlanmadığım bir şey. Babam pogromlar sırasında pek çok ailenin kaçmasına yardım etmiş. Size onu anlatabilirim.

Eminim, öyledir, her Alman’ın da Yahudilerin kaçmasına yardım eden akrabası vardı zaten. Tarihi hakkında çok bilgi sahibiydi, bense kendi tarihimi pek bilmiyordum.

“Tamam, Rainbow Room’da bir kahve içelim, tatlı yiyelim. Sizin için bir sakıncası yoksa, bir arkadaşımı da çağırmak istiyorum” derken kendime şaşırmıştım.

Gülümsedi, başını bana doğru eğdi ve fısıldadı, “Kendinizi daha rahat hissedecekseniz, kimi isterseniz davet edebilirsiniz. Ben sadece biraz daha fazla beraber olmak istiyorum sizinle; eğer bu işe yarayacaksa, çağırın lütfen.

Şimdi ne olacaktı?

Rainbow Room’u çok kalabalık bir yer olduğu ve güvende olacağımı düşündüğüm için seçmiştim. Bu çekici yabancıнын yarattığı korku beni bitap düşürmüştü. Annemin hikâyeleri beynimde yankılanıyordu. Ermeni bir araştırmacı olan Jack Serabyan dostumu arayıp yalvararak yataktan fırlattım onu: “Jack, bana yardım etmelisin; lütfen hemen Rainbow Room’a gel. Yanımda bir Türk var ve bir tarih dersine ihtiyacım var.”

“Fakat, Margaret, gece yarısı oldu” dedi Jack.

“Lütfen, Jack.”

“Peki, elimden geldiğince çabuk geleceğim.

Jack kısa sürede geldi. Sonraki iki saat boyunca bu iki tarihçi fikir teatisinde bulundu. Her biri olayları kendi bilgi ve anlayışları çerçevesinde anlattı. Jack’in anne babası tam da diplomatın dedesinin hüküm sürdüğü vilayetten tehcir edilmişlerdi. Hatta birbirlerinin arkadaş ve komşularından bazılarını tanıyorlardı. Önümde sergilenen akıl dolu ve kibarca yürütülen fikir alışverişini dikkatle dinliyordum; sinirlenmek yok, karşılıklı suçlama yok, korku yok. Benim derdim neydi pekiyi? Niye böyle davranıyordum? Annem hayatımı hikâyeleriyle bozmuş muydu? Ali beni Türkiye’ye davet etti. Annemin Amasya’daki evini bulma yardımcı olabileceğini söyledi. Ayrıca pasaportumdaki

Ermeni adıyla Türkiye’de yalnız seyahat etmemin pek akılcıca olmadığını da söyledi.

“Pek güvenli olmayabilir, Margaret. Size annenin evini bulmada yardım ederim. Bana güvenebilirsiniz” dedi.

“Kimseye güvenme.” Annemin, ağabeyi Harutyun’dan kulağına küpe olan bu sözleri kulaklarımda çınlıyordu.

“Teşekkür ederim” dedim. “Sizinle temasa geçerim.

El sıkıştık ve ayrılmadan önce, “Aramanızı sabırsızlıkla bekleyeceğim” dedi.

1995’de, kocam Bob, bizim için Türkiye’ye yolculuk ayarladığını söyledi heyecanla.

“Türkiye! Olmaz. Olamaz” diye yalvardım. “Ermeniler için güvenli değil. New York’ta tanıştığım Türk diplomatı Ali’nin söylediklerini hatırlamıyor musun?”

“Yo, hatırlamıyorum. Gidiyor muyuz, gitmiyor muyuz? Bekle bir dakika, hatırlıyorum. Niye onu aramıyorsun?”

“Aptallık etme, neredeyse yirmi yıl geçti. Bugün nerede olduğunu bile bilmiyorum.

Bob, yine, “Peki, gidiyor muyuz, gitmiyor muyuz? Üstelik senin adın şimdi Ahnert oldu, adının Ermeniceyle ilgisi bile yok!” dedi.

Sevgili tatlı kocam bu kadarla kalmadı. O kadar çok konuştu ki, “Tamam, sen kazandın, Türkiye’ye gideceğim” demek zorunda kaldım. Sırtına başladı. Bob kazanmayı severdi.

Kuşadası’nda, bir arabayla bir şoför tuttuk, bir de İngilizce konuşan bir tur rehberi. Kız, gençti, güzeldi ve son

derece çekiciydi; ezberlediği metni gayet akıcı aktarıyordu. Dinleyiciyi Türk tarihinin yıllarına sürüklüyordu. Ani mimarisinden bahsetti ve Osmanlı mimarisinin ilk örnekleri olan ünlü eski kiliselerden bazılarını anlattı. Okuduğum kitaplardan bu kiliselerin Rum ve Ermeni mimarlarca yapıldığını biliyordum.

1915 yılına gelince, rehberimiz, “1915’de Türkiye’de yaşayan tüm Rumlar ve Ermeniler kendi ülkelerine dönme-ye karar verdiler hep birlikte ve kitlesel olarak ayrıldılar” dedi.

Resmî tur rehberi bu hikâyeyi her gün herkese anlatıyordu. Tam kelimeleri unuturum korkusuyla söylediklerini hemen yazıya dökmeye başlamıştım.

Omzumun üstünden eğildi ve söylediklerini niye yazdığımı sordu. “Çünkü tam olarak hatırladığımdan emin olmak istiyorum” diye cevap verdim.

Yazdıklarımı okudu ve gururla, “Evet, tastamam yazmışsınız” dedi.

Şimdi bunu düşününce, annemin anılarının ne kadar işime yaradığını anlayabiliyordum. Ve dünyaya da. Evet, bazı şeyleri unutabilmek iyidir. Fakat korkunç görüntüler belki de bir nedenle yerli yerinde kalıyor; gerçeği anlatmak. Ki bu, korkunç ve son derece önemli bir şeydir.

AMERİKA'YA YOLCULUK

ESTER – YAZ 1920

1920 yazında, kâğıtlarımız hazırlandı, kişisel eşyalarımızı topladık. Bütün ev eşyalarını arkamızda bıraktık, çünkü Zovikyanlar'ın en büyük kızları Heidi'nin, Manhattan'daki Riverside Drive'daki dairesinde yaşayacaktık.

Amasya'dan Samsun'a arabayla gittik. Orada İstanbul'a gidecek bir başka arabaya geçtik. İstanbul'dan da Atina'ya denizden yolculuk yaptık. Atina'da Yunan gemisi *Megalorelass*'a bindik. Gretel ve Bedros Efendi birinci sınıf karamadaydılar; Eva, Sofya, Aram ve bense üçüncü sınıftaydık.

Güverte köprüsünü tırmanırken, omuzlarında altınrengi apoletler takılı beyaz üniforma giymiş uzun boylu bir adam bağırdı, “Bu yol başaltına gider.” Bize sağ taraftaki dik merdiven boşluğunu işaret etti.

“Başaltı nedir?” diye sordum Aram'a.

Sorumu duyan adam cevap verdi, “Yakında öğrenirsin, küçükhanım; geminin bodrumu.” Bu arada samimiyetle gülüyordu.

Gretel, her daim elindeki mendili sıkarak mırıldandı, “Oh, çok özür dilerim, biz hepimiz birinci sınıfta olamayız.”

Limanda yüzlerce insan vardı. Bazıları denizdeydi. Bazıları dost ve akrabalarını uğurluyordu. Diğerleri büyük gemiyi yakından görmek istiyorlardı. Seyirciler için yiyecek dolu piknik sepetleri, balonlar, müzik vardı. Gemi rıhtımından ağır ağır uzaklaşırken bağırtilar ve dalgalanma arttı.

Aram, Eva, Sofya ve ben, başaltına gitmek için, karanlık ve kaygan merdivenden indik. Aşağıda, birbiri üstüne yerleştirilmiş ranzalarda yatan insanlar gördük. Birinin yataкта oturması için yeterli yer yoktu.

Odada, kalın bir sis gibi vücut kokusu asılıydı. Bizim yerimiz pruvadaydı. Sonradan öğrendiğimize göre burası dalgalı bir denizde en kötü yermiş. Hepimize birer yün battaniye verilmişti. Mavi üniformalı genç bir adam özel bir noktaya işaret etti.

“İşte orası, sizin yeriniz” dedi.

Üstümü örtmeden önce battaniyemi silkeledim. Tüyle-
rinin arasından bir sürü hamamböceği döküldü. Sofya’yla
Eva çığlık çığlığa bağırmaya başladılar. Aram’sa, dört bir
tarafa dağılan böcekleri ezmeye girişti. Sıçrayıp sıçrayıp
eziyordu, fakat küçük yaratıkların sonu gelmiyordu. Yastı-
ğımız yoktu. Çocuklarla birbirimize yaslanarak dinlenme-
ye çekildik.

Gündüzleri, deniz çalkantısızsa, güneşin sıcaklığını his-
settiğimiz dış güvertelerde gezinebiliyorduk. Yumuşak ok-
yanus rüzgârı leş gibi olmuş bedenlerimizden tüten kokula-
rı uzaklaştırıyordu. Çekoslovakyalı bir delikanlı gece gün-
düz akordeonuyla neşeli polka müziği çalıyordu. Müziği

kesmesi için etraftan bağıryorlardı fakat o umursamıyor ve çalmaya devam ediyordu.

Bir akşamüstü, benim yaşlarımda, sarı saçlı yakışıklı bir oğlan elimi tuttu ve dans eden çiftlerin arasına sürüklemeye çalıştı beni. Birbirimizin dilini bilmiyorduk, sadece işaretlerle anlaşmaya çalışıyorduk. Dans etmeyi bilmediğimi biliyordum, o yüzden başımı hayır anlamında salladım.

Ertesi günü oğlan tekrar geldi. Bu kez çocuk elimi eline aldı ve beni açık bir alana götürdü. Direnmedim. Çok uzun boyluydu. Bense gözlerimi yere dikmiştim. Eğildi ve burnunu benimkine yasladı.

Masmavi gözleri vardı. Yüzüne yapışmış su damlaları gibi bakıyorlardı. Gözbebeklerinin mavi okyanusuna dalmak geliyordu içimden. Bu hâlde itekledi ve müziğin ritmine kaptırdık kendimizi. Başlarda acemice davranıyordum. Sonra beni kendisine iyice çekti ve vücutlarımız birbirine değdi. Şimdi müziğin ritmine birlikte uymaya başladık. Gülüyor ve dans ediyordum; dans ediyor ve gülüyordum. Daha önce böyle dans etmemiştim hiç. Aram, benim bir yabancıyla dans ettiğimi babasına söyleyeceğini söyledi. Söylemeyeceğine zorla yemin ettirdim.

Güneş batarken, karanlık, hamamböceği dolu çukuru-muza döndük. Yolculuğumuz dalgalı denizde on beş gün sürdü ve zamanın çoğunda beni deniz tutmuştu. Aram, her gün biraz temiz hava almam için alt pruvadan ikinci sınıf güvertesine götürüyordu beni. Yıllar önce, *aykimizde* geçirdiğimiz yaz günlerinde uzak yerlerin hayalini kurmuştum. Tırabzanda dururken o hayali hatırladım. Önümdeki tırabzanın arkasında renkli ufuk çizgisi uzanıyordu sonsuz

biçimde. Görünürde hiç kara parçası yoktu, sadece deniz ve gökyüzü ve tırabzanlara kadar çıkan dev dalgalar vardı. Karanlık sular sonsuza kadar uzanıyor gibiydi. Kendimi umutsuzca küçük ve yalnız hissediyordum. Kaç kez ölümün bu kadar yakınından geçen ben, o gemide kaderimi tekrar tekrar sınırıyordum. Dalgalar çarpıp da su güverteleri kaplarken ben küpeşteden olabildiğince sarkıyordum. Bir elim parmaklıkları tutarken öbür elim boşlukta sallanıyordu. Her defasında biraz daha eğiliyordum. Kimi sınırıyordum? Tanrı'yı mı? Ben deliydim.

Bir gece büyük bir fırtına koptu ve tekne bir o yana bir bu yana savrulup durdu. Biz merdivenleri tırmanırken güverteler su içindeydi. Başımı çevirdim ve bir mürettebatın kayıp güverte boyunca savrulduğunu gördüm. Tam denize uçağını düşündüğüm anda mürettebattan başkaları adamı ayak bileklerinden tutup çekmeyi başardılar.

Yolculuk sırasında insanlar köşelerde toplanıp Amerika hakkında konuşurlardı. Çoğunun, yanlarına gitmeyi planladıkları akrabaları vardı. “Biliyor musun, sokaklar altınla kaplıymış” demişti birisi.

“Hadi oradan!” diye cevap vermişti karşıdaki. “Altından sokak mı olmuştur.”

“Evet, evet.” “Doğru söylüyorum, çünkü kuzenlerimden biri anlattı.”

Hangisinin haklı olduğunu merak etmiştim.

Günde üç kez, kalın bir ekmek parçasıyla birlikte bir kâse sıcak çorba veriliyordu. Banyo imkânı yoktu ve tuvalet, zeminde bir deliği olan kabinimsi bir yerdi. Ben çok az yıyordum çünkü tuvalete gitmek istemiyordum.

On beşinci günün sabahında Aram sarsarak uyandırdı beni. “Ester, Ester, geldik! Amerika’dayız! Çabuk ol, Özgürlük Anıtını görüyorum.”

Kızları kollarıma aldığım gibi üst güverteye koştum. İnsanlar küpeştelere dizilmişlerdi. Sonunda Amerika’ya geldiklerini anlayabilmek için herkes Bayan Özgürlüğü görmek istiyordu. Herkes kendi anadilinde bağırıyordu.

“İşte orada!” diye işaret etti Aram. İnsanlar, daha iyi görme çabasıyla beni de önlerine katmış sürüklüyorlardı. Anneler küçük çocuklarını havaya kaldırmışlardı. Çoğu ağlıyordu. Bazıları heykelin altında yazılı sözcükleri bile biliyordu.

“Özgürce nefes almayı özleyen yorgun, yoksul, biçare kitlelerinizi bana verin” mealinde bir yazı. Birinin koluyla omzu arasından başımı uzattım. Evet, orada, sabah pusu içinden, geminin üstünde yükseliyordu. Sonra büyükhanımı görmeye can atan biri beni itekledi. Umursamadım. Ben, gerçekten Amerika’da olduğumuzu anlamaya yetecek kadar görmüştüm. Geminin soğuk, siyah duvarına sırtımı yasladım. Yüzümü gökyüzüne kaldırdım ve haykırdım, *Asvadzim!* – Tanrım.

Gemi New York limanına demir attı. Ellis Island’a giden feribotlara ilk binenler birinci ve ikinci sınıf yolculardı. Yolcuların çoğu, nemrut sağlık müfettişlerini geçemeyeceklerini düşünerek sınır içinde bekleyiyordu. Eğer geçemezlerse, geldikleri ülkeye gönderileceklerini biliyorlardı. Bedros Efendi, gemiden hep birlikte inmemizi istediğinden, bizi birinci sınıf güvertesine alması için birisine rüşvet vermişti. Biz şanslıydık. Üçüncü sınıf kamaraların yolcuları

Ellis Island’a, söylendiğine göre, doktorların çok sıkı muayeneden geçirdikleri ayrı bir klinik üzerinden gidiyorlardı.

Aram, mürettebattan birinin kendisine üçüncü sınıf yolcularının büyük bölümünün o klinikten Ellis Island’a geçemediğini anlattığını söyledi.

“Öyle mi? Peki nereye gideceklermiş?” diye sordum.

“Eğer hastalık taşıyorlarsa geldikleri ülkeye postalanıyorlarmış.”

Hastalık dolu delikten bir an önce çıktım. Gizli bir hastalık taşıyıp taşımadığımı merak ediyordum. Hastalığım varsa anlarlar mıydı? Geri gönderilir miydim? Bu arada dudaklarımı ısıırıyordum.

Feribottan iner inmez duyduğum gürültü inanılmazdı. İnsanlar koşturuyor ve birbirlerine bağııyorlardı. Altınrenge düğmeleri olan mavi üniformalı adamlar da emir yağııyorlardı.

Sonra bir ses duydum, “Hey, sen, oradaki, buraya gel.”

Beni mi kastediyordu acaba? Yoksa pasaporttaki adla, Margaret Zovikyan olmadığını biliyor muydu? Başımı eğdim ve aileyle birlikte yürüdüm. Adam yanımdan geçip girdince bana seslenmediğini anlayıp rahat nefes aldım. Birbirimize sokulduk ve yavaş yavaş yürüdük.

Feribottan ana binaya giden yol kısa bir mesafeydi. Bina kırmızı tuğlalıydı, taş süslemeleri ve dört yüksek kulesi vardı. Benim hikâyeye kitaplarımdaki kalelere benziyordu. Binanın içine girince, hemen herkes bavullarını birinci kattaki bagaj odasına bırakıyordu. Biz bırakmadık. Biz her şeyi yanımızda taşıyorduk. Eşyalarımızı kaybetme tehlikesini

göze alamazdık. Hiç kimse konuşmuyordu. Bir ağaç dalını tırmanan büyük bir tırtıl gibi herkesle birlikte dik merdivenleri çıkmaya başladık.

Parmaklığın yanında durup da önlerinden geçen herkesi dikkatle süzen beyaz ceketli adamları geçerken ödüm patlıyordu neredeyse. Yanlış bir şeyler yapıyormuş gibi gözüken herkesin ceketini tebeşirle çiziyorlardı.

Daha sonra öğrendim ki, Amerika’da kalıp kalmayacağımıza karar veren doktorlarmış onlar. Tebeşirle çizilen T işareti topal demekmiş, K, kalp hastası, X, muhtemel akıl hastası. Omuzlarında tebeşir işareti taşıyan insanlar sıranın dışına alınıyorlardı. Kalanlar, birinin “Kayıt Odası” diye adlandırdığı büyük bir salona alınıyordu.

Bizim aile ilk teftiştten geçmişti. Gürültülü salonda sıra sıra tahta banklar vardı. Yüksek tavanın üst kısmında da büyük pencereler. Masmavi gökyüzüne baktım. İçeride kuşlar uçuyordu, pencerelerden sızan sarı huzmelerin arasında. İnsanlar farklı dillerde yüksek sesle dua ediyorlardı. Bazıları diz çökmüştü, bazıları ayaktaydı; eller kavuşturulmuş, başlar gökyüzüne çevrilmişti. Salonu bir tür ilahi gibi *dua mırıltıları* doldurmuştu.

Kocaman gözlüğüyle gözlerime bakan bir kâtibin bulunduğu bir odaya yürüdük. Benden ellerimi önüme uzatmamı istedi. Ellerimin her iki tarafına da bakıp ortaya doğru “Bu tamam” dedi.

Ben geçmiştim. Fakat Bedros Efendi geçememişti.

Doktorun, “Bu kalıyor. O *bono* hastası. *Bono*, berbat bir göz hastalığıdır” dediğini duydum. *Biz Bedros Efendi olmadan ne yapardık?* diye düşündüm.

Sonra doktor, “Diğerleriniz ‘New York’a Gider’ yazılı kapıdan geçin” dedi.

Hiçbirimizin okuması yoktu, fakat neyi, nasıl takip edeceğimizi biliyorduk. Sofya’yla Eva’nın ellerini sıkıca tutarak, kalabalığı izleyen Frieda’yı takip ettim.

Frieda, Bedros Efendi’ye dönüp ağlamaya başladı, “Ben ne yapacağım şimdi? Sen nerede olacaksın?”

“Merak etme. Yakında yanınızdayım” dedi Bedros Efendi.

Onu son defa gördüğümde babam da böyle demişti, hatırlıyorum.

Yine üniformalı adamların ve itişip duran insanların olduğu bir başka feribota yönlendirildik. İkinci terminalden geçtiğimizde, tıka basa at, araba ve insan dolu bir caddenin ortasında bulduk kendimizi.

“Oh, Heidi orada işte” dedi Gretel bağırarak. “İşte, orada; hey Heidi! Buradayız.”

Heidi’yi gördüm. Bedros Efendi’yle Gretel’den, hakkında o kadar şey dinlemiş olmama rağmen, gördüklerime hazırlı değildim. Heidi, Gretel’in limuzin dediği upuzun bir otomobilin yanında duruyordu. Ayak bileklerine kadar uzanan çiçekli ipek bir elbise giymişti. Hafif bir esinti uzun bacaklarını ve ince vücudunu saran ipeği dalgalandırıyor-
du. Siperine yayılmış renkli çiçeklerle dolu büyük bir hasır şapka yüzünü gizliyordu. Ellerinde ince işli beyaz dantelden eldivenler vardı ve uçuk renkli ayakkabıları bileklerini sarıyordu. İpincecik belinden sarı renkli dantel bir kese sarkıyordu.

“Anne, böyle gelin” diye el salladı. Gretel caddeyi geçti ve kızını kucakladı. Kızlar, Sofya ve Eva da Heidi’nin kucağına hamle yaptılar, fakat Heidi onları çabucak ve isteksizce kucaklayıp, “Çok terli ve kirlisiniz. Çabuk olun! Şu kalabalıktan hemen kaçalım da sizi temizleyelim” dedi.

Aram arabaya binmem için beni dürtükledi. Binmeden önce yere eğilip sert, tozlu zemine dudaklarımı bastırdım. Gübre ve sigara kokuyordu. Heidi mahcup olmuştu ve beni otomobile itekledi.

“Sen Ester olmalısın” dedi. “Doğrul hemen. Bir budala gibi davranıyorsun.”

“Budala nedir?”

“Sen” diye cevap verdi. “Arabaya bin.”

Göçmen bürosu Bedros Efendi’yi iki gün daha klinikte tutup, gözlerinin ilaçla iyileşip iyileşmediğini gözlemek istemişler. Şansına verdikleri sıvı işe yaramış. Görevliler de bırakmışlar onu.

Heidi’nin Riverside Drive’daki dairesinde bir kapıcı ve antika mobilyalarla dolu on oda vardı. Heidi, Bedros’un yanında bir sürü altın ve para olduğunu ve Amasya’daki evin halı ve möblelerini getirdiğini düşünüyordu. Bilmediği şey, Bedros Efendi’nin, tasarruflarının çoğunu çok geç olmadan yola çıkmamız için gerekli belgeleri edinmek üzere rüşvetlere ve yolculuğa harcadığıydı. Kira ve parasızlık konusu açıldığında feryat figan bağırışmaya başladılar. Ben kızlarla arkadaki yatak odalarından birinde oturuyordum.

Bir süre sonra 180th Street, Third Avenue adresindeki bir daireye yerleştik. Ben çocuklara bakıyor, yemek pişiriyor ve evde nakış işliyordum. Birkaç ay sonra Bedros Efendi

bana Edwardian's Nakış Fabrikasında bir iş buldu. Her gün dairedeki ufak tefek işleri yapıp kahvaltıyı hazırladıktan sonra havai trenle fabrikaya gidiyordum.

Öğle paydosunda, Bay Edwardian, *Sebastalı* –Sivaslı– kısa boylu ve tombul Meyrem'le beni, birkaç kapı ilerideki Albert Acemyan (Ajemian)'ın zerzevat dükkânına meyve almaya göndermişti. Albert bana pasparlak kırmızı bir elma uzattı. Almaya çalıştığımda da sımsıkı tuttu. Almama izin vermedi. Sonra eğildi ve yüzüme dikkatle baktı. Beni tanıyor muydu? Benim Margaret Zovikya olmadığını bildiği için polise mi verecekti acaba? Hayır, sadece genç ve güzel bir kıza bakıyordu. Amerika'da her şey gerçekten çok farklıydı.

“Sizin adınız ne?” diye sordu.

Duraladım, bir an için Margaret demeyi düşündüm, sonra yeni arkadaşıma yalan söylememeye karar verdim.

“Ester” dedim. “Adım Ester.”

Albert başını salladı ve “Ester” diye mırıldandı.

Seş tonunu sevmiştim. Güzel bir gülümseyişi vardı.

“Siz kızlar nerelisiniz?” diye sordu.

Biz kıkırdadık, fakat cevap vermedik.

“Dilsiz misiniz yoksa?” diye takıldı.

Gülmemizi bastırmak için elimizi ağzımıza götürdük. Her gün, Meyrem'le birlikte Albert'in dükkânının önünde biraz eğleniyorduk. Ben bu günlük ziyaretleri sabırsızlıkla bekler olmuştum.

Edwardian's'daki saatler uzundu ve Bay Edwardian son derece kibar bir insan olmasına rağmen, kızlara daha hızlı dikmelerini ve daha fazla üretmelerini söyleyip duruyordu.

Parça başı para alıyorduk, yani ne kadar fazla üretirsek o kadar fazla para alıyorduk ve Bay Edwardian da o kadar fazla kazanıyordu. Dikiş makinelerinin arasında bir aşağı bir yukarı dolaşır, bir maestro gibi kollarını sallardı. Yaz kış komik görünümlü kahverengi bir yün bere takardı. Alnını kirli bir mendille silerdi. Seyrek bıyık kıllarından öğle yemeğinden kalan kırıntılar sallanırdı.

“Hadi, kızlar, gevezeliği kesin ve çalışın. Burada hayır evi işletmiyorum. Ben de siz de geçimimiz için para kazanmamız lazım” deyip dururdu, elinin tersiyle burnunu silerken.

Makinelerimizi adeta yarıştırmaya başladık. Vınlama sesi zirveye ulaştığında Edwardian gülümsemeye başlardı. Fakat o odadan çıkar çıkmaz biz gene dedikoduya başladık.

Meyrem’le ben el ele tutuşur ve Albert’ın dükkânına giderdik her gün. Komik ama, Meyrem’i Sivas’ta hiç görmemiştim, ama Amerika’da aynı fabrikada çalışıyorduk. O da, aynı benim gibi, Sivas’ta bir Türk’le yaşamış, fakat yollarımız hiç kesişmemişti.

Biz meyve alışverişimizi yaptıktan sonra, Albert *bazi*, *bazi yegek* diyerek bir süre peşimizden gelirdi. Bu deyiş çok komikti çünkü Türkçeyle Ermenicenin karışımıydı. *Bazi*, *bazi* Türkçe “zaman zaman” ve *yegek* de Ermenice “gel” demekti. “Ara sıra gel ve beni gör” demek istiyordu yani.

Yıllar sonra, o günleri hatırlayıp güldük hep.

Albert, “Biliyor musun, *bazi bazi yegek* derken, arada bir ziyaretime gel demek istiyordum, ama sen bir geldin pir geldin; üstüme kaldın” derdi.

Sonra da, “Gelip de kaldığın için memnunum. Evet çok memnunum” diye eklerdi.

Akşamları Aram’la ben İngilizce öğrenmeye dershaneye gidiyorduk. Bir gece, okuldan çıktığımızda Albert’in dışarıda beklediğini gördüm. Buna çok sevinmişim. Yine Aram’a ant verdirdim. Albert’le yakındaki bir kahvede sohbet ederdik.

Albert bana, 1895’de Divrik kasabasında doğduğunu söylemişti. Anlattığına göre babası İstanbul’daki Osmanlı hükümetinde tercümanmış ve anadili Ermenice dışında Türkçe, İtalyanca, Grekçe ve İngilizce konuşmuş. Albert’in de bir kız kardeşi varmış, fakat ülkeyi terk ettikten sonra kardeşiyle teması kopmuş. Babasına katılmak için Divrik’ten İstanbul’a kaçmadan önce orduda olduğunu anlatmıştı.

Bir gece kahvehanede otururken, “Biliyor musun, ben 1919’da İstanbul’da yaşarken, Rum arkadaşlarımdan pek çoğu yakında tehcir edileceklerini söylemişti. Bir gün, babamla sokakta yürürken, bir kadın beni Rum olmakla suçlamıştı, çünkü Rumcayı çok iyi konuşuyordum. Babam o kadar korkmuştu ki, hemen yeni belgeler çıkarttırıp beni gönderdi. Kendisinin de kısa zamanda geleceğini söyledi.

“Birkaç ay sonra Amerika’ya geldim. Babamı, annemi ya da kız kardeşimi bir daha görmedim. Biriktirdiğim biraz para vardı. Onunla da, seninle tanıştığım küçük dükkânı açtım.”

Birkaç ay sonra, yine kahvehanede oturmuştuk; Albert elimi tuttu ve “Ester, hadi evlenelim” dedi.

Hiç şaşırmadım. Bu soruyu zaten bekliyordum ve cevabım hazırды. Başımı öne doğru uzattım, yüzüne dikkatle

baktım ve “Evet, Albert, seninle evlenirim” dedim. O da gülümsedi.

Albert bana fildişi renkli dantelden bir elbise ve tül satın aldı. 24 Nisan 1921 günü, New York’ta 28th Street’deki Ermeni Kilisesinde evlendik. Zavallı Albert, bizim evlenmemizi reddeden kilise meclis üyelerinin ağızlarından girip burunlarından çıkmıştı. Dediklerine göre Paskalya Perhizi sırasında evlilik olmazmış. İkinci bir neden daha ileri sürmüşler. 24 Nisan soykırımın yıldönümüymüş. O “ölüm yürüyüşü”nden bu yana sadece altı yıl geçmişti.

Albert’tan meclise kulak asmaması için yalvarmıştım, çünkü, yüreğimden gelen bir ses, tarihi değiştirirsek, bir daha evlenemeyeceğimizi söylüyordu. Albert rahibe fazladan para verdi ve planlandığı gibi evlendik.

Babalığım beni sevmişti. Büyükkannem, Pepron ve Vartuhi beni sevmişlerdi. Albert’la bir kez daha sevildim.

Niye çokları gibi ölmediğimi bilemiyorum. Doğarız, acı çekeriz, güleriz ve ölürüz. ‘*Asvadz kide,*’ sadece Tanrı bilir.

Kesin olarak bildiğim tek şey, sağ kaldım, çünkü dünyaya yeni bir yaşam getirmek istedim. Damarlarımda akan güçlü kanı aktarmak istedim. Aile kanımın kuşaklar boyu sürmesini istedim. Eğer Tanrı bana kız çocukları verirse, birinin adını, pasaportunu kaçırmak için kullandığım ölü kızın onuruna Margaret koyacaktım.

SONSÖZ

MARGARET – 6 ŞUBAT 1999

Bob’la ben halat atmak ve yemek için Bimini’ye vardığımızda, marinada sadece birkaç balıkçı teknesi vardı. Hırçın Şubat denizinde balığa çıkmak kolay iş değildi tabii. Fakat hırçın sular bizi yıldırıamazdı; biz bu sularda yirmi yılı aşkın zamandır balık avlıyorduk.

Hep cana yakın olmuş yöre sakinleri bizi, sanki turistmişiz gibi, iskelede karşıladılar.

“Hey, sizi tekrar görmek ne iyi. Çok kalacaksınız?”

Cevabımız hep aynı olurdu. “Balık tutana kadar kalacağız.” Sanki balık tutmanın garantisi varmış gibi.

Ertesi sabah, bisikletime atladım ve Çamlık’a gittim. O gün anneme özellikle yakın hissediyordum, yakın ve huzursuz. Bir gece önce gördüğüm bir kâbusun etkisindeydim hâlâ. Uykumda ağlamışım, “Annem öldü, annem öldü.” Bob bana iyice sokulmuş, fakat ben uyanmayınca, sarsarak uyandırmış. “Margaret, uyan, kötü bir rüya görüyordun. Annen ölmedi.”

“Fakat o kadar gerçektir ki.”

“Dinle, bir kâbustu” dedi Bob. “Saat 2. Tekneye herhangi bir mesaj getirmedi kimse. Hadi uyu, sadece kötü bir rüyaydı, annen iyi.”

Gece boyu düzensiz uyudum. Saat 8’de, marina bürosuna yöneldim. Annemin odasına telefon bağlattırdım. Cevap yoktu. Yemek salonunda kahvaltı ediyordur diye düşündüm. Kıyıda kısa bir gezintiden sonra tekrar arayacaktım.

Çamlık’tan yarım kilometre ileride, adanın kuzey ucuna kadar yirmi dakika bisiklet sürdüm. Bisikletimi park ettim ve sadece birkaç metre ilerideki sahile yöneldim. Tek başımaydım.

Bomboş sahilde yürüdüm. Beyaz köpüklü, turkuvaz mavisi denizin öptüğü beyaz kum şeridi uzanıyordu ayaklarımın altında. Annemin sesini duyabiliyordum neredeyse.

“Sakın soğuk duvara yaslanma. Vücuduna mikrop girer ve hasta olursun.”

Bahama Adaları’nda soğuk bir Şubat günüydü, fakat yaslanacak soğuk bir duvar bulma ihtimalim yok gibiydi.

Serin kumda yürürken, gördüğüm rüyayı düşündüm; adeta gerçektir. *Birkaç gün içinde New York’a uçacağım; annem elimde taze çiçek aranjmanı ile beni görünce, her zamanki gibi gülümseyecek* Soğuk suya bir girip çıktım ve sıcak bir kahve içmek için geri döndüm.

Marinaya dönmek için yaklaşık beş kilometreyi hızla aldım. Dar yolda hiç trafik yoktu. Annemi aramak için tekrar büroya girdiğimde, masadaki Denise bana bir telefon mesajı uzattı.

“Bu numarayı arayacakmışsınız” dedi. Ermeni Evinin numarasını tanıdım hemen. Derhal numarayı çevirdim.

“Ben Margaret Ahnert, annem Ester için aramıştım.” Hemşire odasına bağlanana kadar epey uzun bir süre geçti.

“Alo, Bayan Ahnert, anneniz bu sabah vefat etti, hiç kimse sizi aramadı mı?”

“Ne diyorsunuz? Ne zaman oldu, niye oldu?”

“Annenizin düzensiz kalp atışı vardı ve doktor, hastanede bakılması gerektiğini düşünüyordu. Anneniz gözlem altına alınmak üzere hastaneye yatırılmıştı. Bana söylendiğine göre, güzelce uyumuş, uyanmış, iyi bir kahvaltı etmiş, gözlerini kapamış ve ölmüş. Çok özgünüm. Bildiğinizi sanıyordum.”

“Hayır, hayır” derken telefonu düşürdüm. Denise masasından kalktı, beni göğsüne yasladı ve sıkıca tuttu. Babamın öldüğü günü hatırladım; şişman bir kadının göğüslerinin içinde hıçkıra hıçkıra ağlamıştım. O zamanlar on üç yaşındaydım. Tik tak, tik tak yelkovan dönüyor, saat işliyor.

Annemin Amasya’daki ailesini düşündüm. Harutyun, Pepron, Hacı Hagop, büyükannesi, Vartuhi, Arsen, hepsi gitmişti. Annemin ailesiyle buluştuğunu hayal ediyorum; babam da orada. Şimdi hepsi bir aradalar; bulutların arasındadır, belki Ararat Dağı’nın oralarında bir yerde.

Bu da geçer yahu, diyen sesini duyar gibiyim. Üç hafta sonra annem doksan dokuz yaşında olacaktı.

Çocuklarımı, torunlarımı düşünüyorum da, Ester’i biliyorlar mı acaba? Hayatını biliyorlar ve onun, kendilerini sevdiğini biliyorlar. Paylaştığımız kanı, DNA’yı biliyorlar. Bilecek daha ne kaldı ki?

Üç yıl sonra, güneşli, berrak bir gün, kızım Lynn, on ya-
şındaki torunum Sara ve ben New York'taki Battery
Park feribot iskelesine vardık. Neredeyse akşamüstü ol-
muştu ve bilet kuyruğu uzundu.

“İki durak: Özgürlük Anıtı ve Ellis Island” diyordu bir
ses hoparlörden.

“Bizim feribot orada, acele edin, bir sonraki otuz daki-
ka sonra. Koşarsak yetişiriz.”

Ucu ucuna yetiştik; oturacak yer bulmak zor oldu. Üst
güvertede, büyük bir ambar kapağının üstünde, birkaç
Fransız Kanadalının arasında sıkışmıştık. Etrafımızdakiler
yabancı dilde konuşuyorlar, bu arada daha iyi bir manzara-
sı olduğu için küpeşteye doğru ilerliyorlardı.

Kendisini Amerika'ya getiren *Megalorelass* gemisinde-
ki annemi ve o gün konuşulan türlü çeşitli dilleri düşün-
düm. Lynn'e, “Sara anıtı ilk kez görecektir, aynı annemin
1920'de gördüğü gibi” dedim.

Sara'nın parlak gözleri ufku tarıyordu. Anıtı içimizde
ilk gören olmak istiyordu. Gemi rıhtımdan ayrıldığında
çantamdan notlarımı çıkartıp bir sayfayı açtım, Sara'ya
uzattım.

“Burası, büyük ninenin Özgürlük Anıtını ilk gördüğünde hissettiklerini aktaran bölüm.”

Sara sayfaları sessizce okudu, sonra bana baktı ve “Büyük ninemin Amerika’ya vardığı gün neler hissettiğini hiç bilmiyorum, sana her şeyi anlattı mı büyükanne?” dedi.

Gülümsedim, “Evet, Sara, büyük ninen inanılmaz bir kadındı. Hayatıyla ilgili pek çok ayrıntıyı hatırlıyordu.”

“Yakınında duramazsınız” diye seslendi biri, hoparlörden. “Resimlerinizi şimdi çekin.”

Adamın birinin, 11 Eylül 2001’den beri ziyaretçilerin anıtın etrafında yürümelerinin veya içerideki uzun, sarmal merdiveni tırmanmalarının yasaklandığını söylediğini duydum. Parmaklığı sıktım ve yutkundum. New York’taki sınıf arkadaşarımla adaya yaptığım yıllık okul gezilerini hatırladım. Güler, birbirimizi itekler, tacın tepesine, hatta daha yükseğe, Bayan Özgürlüğün koluna tırmanan merdivenlere tırmanırdık. Bu yüksek yerden New Jersey, New York City ve Long Island’ı görebilirdik. Sara ve onun kuşağı bu tecrübeden mahrum kalmıştı. Tuhaf bir dönemden geçiyorduk. Annem, Amerikan topraklarına ayak basana kadar hayatından korkarak yaşamıştı. Şimdi de uzak kıyılardan gelecek terörist korkusuyla yaşıyoruz.

Ellis Island’a indiğimizde, annemin ruhunu hissetmek, neler hissettiğini hissetmek için Sara’yla Lynn’den ayrı yürümeye başladım. Başım önümde, annemi düşünerek, kalabalıkla birlikte ağır ağır yürüyordum. Bina, dışarıdan aynı annemin bana anlattığı gibiydi: Kırmızı tuğla, gökyüzüne uzanan dört kule. Büyük, açık pencereler şimdilerde sımsıkı kapalıydı; çünkü artık air condition’lar vardı.

1920’de o gün içeride, dışarıda serbestçe dolaşan kuşlar, artık salona giremiyor ve Ester’le ailesinin başlarının s-tnde uçtukları gibi uamıyorlardı. Uzun, dar merdivenler yoktu artık. Bir muhafıza sordum, “Adlar duvarına hangi yol gidiyor?”

“Arka kapıdan çıkın ve sola dnn” dedi. Sara ve Lynn bana katıldılar; binanın arkasına doğru yürüdük.

Dışarıda güneş pırıl pırıldı; uzun, yılankavi duvarı, masmavi gökyüzü ve kristal mavisi su dramatik bir biçim-de dengeliyordu. Dolaşan birkaç kişi vardı sadece. “Burada yoklar” diye fısıldadım. Ester’le Albert’in adlarını bulmak için bütün kakma satırları taradım, umutsuz bir çabayla. “Fakat iki adın listeye dahil edilmesi için bir ek yollamış-tım” dedim ortaya.

“zlme, büyükanne, buluruz. Burada bir yerde olma-lı” dedi Sara, sakın bir tonda.

On beş dakika geçti. Duvarı baştan aşağı, tekrar tekrar kontrol ettik. Lynn girişte gördüğümüz bilgisayarlı odaya gitmemizi önerdi.

“Bilgisayarlardan nefret ediyorum, dünyayı çekip evi-riyorlar.” Bilgisayar operatörünün yanına gittiğimizde, aç-lıyordum. “Annemle babam listede yok. Halbuki demiş-tim” diye patladım. “Nasıl iş, anlamıyorum?”

“Tamam, tamam, sakın olun” dedi masada oturan, kır-mızı dudaklı, siyah saçlı kadın. “Bilgisayara bakalım.”

Derin bir nefes aldım. Bugünlerde her şey bilgisayarda, annem bile. “Evet, işte buradalar” dedi kadın.

“Nerede, nerede? Adlarını bulamadımdı.”

“Binanın yanında ikinci bir duvar var, annenizle babanız o bölümdeler. Oraya bakın. Eminim, bulursunuz.”

Kadının gösterdiği yöne doğru yürüdüm, peşimde Lynn ve Sara’yla. Birinci panoda A’ların biraz altında Albert Acemyan’ı gördüm. Babamın adının hemen altında Ester Ahronyan Acemyan yazılıydı. Parmaklarımı harflerin üzerinde hafifçe gezdirdim. Göğsüm çarpıyordu. Titriyordum. Osmanlı hükümeti annemi yeryüzünden silmeye çalışmıştı, fakat o galip çıkmış, adını bu duvara, çok sevdiği Albert’ın hemen altına kazıtmıştı. Sara beni kucakladı; gözyaşlarımı tutamıyordum. Lynn kollarını her ikimize de dolamıştı. Uzun bir süre böyle kaldık. Ester’i hissedebiliyordum. “Tamam, anne, güvendesin, Amerika’dasın ve biz de senin yanındayız.”

Bazen, annemi, oturduğumuz sokakta akşamüstü gezintisini yaparken gördüğümü zannediyorum. Bazen onunla konuşmak için Ermeni Evinin numarasını çevirmeye kalkıştığımı oluyor; alışkanlık işte. Bazı şeyleri kırmak çok zor.

Oscar Wilde’ı düşünüyorum: “Gerçek nadiren saftır ve asla basit değildir.”

Ester’in kendi gerçeğini anlatarak dinlenmeye çekildiğine inanıyorum.

KÜÇÜK SÖZLÜK

Türkçe ve Ermenice sözcüklerin bazıları, Ester'in Margaret'e naklettiği gibi, sesletime göre yazılmıştır.

abur: çorba
açiges: kızım
aksor: tehcir
ambar: kutu, kap
amsagan: regl, aybaşı
anunovet dzeranas: adınla çok yaşa
Asvadzim: Tanrım
ayki: bağ evi
azade: güvenli
bahşiş: rüşvet
bastırma: pastırma
bazi: bazı
bono: göz hastalığı
bubeğ: kurabiye
budük: (peynir) kalıp
burug: Müslüman kadınların giydikleri çarşaf
çakgis: çocuğum
çar: kötü
çaybaşı: güzel çiftlik arazisi
çoreg: çörek
der-der: papaz
dohn: isim günü
döşeg: döşek
eriga: koca
gâvur: kâfir
geşud: tezek
guniga: karı
han
helva
henayum: geline çalınan kına
karuma: kuzu kavurma

keşgeg: keşkek
kuyrik: kız kardeş
lahmacun
madsun abur: yoğurt çorbası
mağazan: bodrum
mayrig: anne
mortsir: unut(mak)
oği: şarap
pari: iyi
sedir
senavat: üzüm ezme teknesi
Sebastali: Sivaslı
sirum: tatlım
skambil: iskambil
surp: kutsal
tahin
tonir: ocak
turşi: turşu
tut: dut
varbed: öğretmen
Vartevan: Nisan Bir
vayle: eğlen(mek)
vorpanotz: yetimhane
yallah: çabuk
yaylıcı: arabacı
yegek: gel
yemeni
yorgan
zahire: öteberi
zaptiye
zurna

MARGARET AJEMIAN AHNERT

Amasya'nın Dikenleri

Ermeni Soykırımının Karanlığına Yolculuk

Mucizevi biçimde bir kurtuluşun ilk ağızdan öyküsü... Akıcı bir dil, son derece yakıcı bir tanıklık... Ahnert'in sözel tarihinin gücü, anne ve kızının anlatıları arasındaki etkileşimde yatmakta.

-Publishers Weekly, 5 Mart 2007-

Berrak ve canlı anılar... Ermeni köy yaşamının pastoral bir resmi... Çok dokunaklı ve derinden etkileyici bir yapıt... Ermeni ve Türk cemaatler arasındaki ilişkinin savaştan önce hayli dostça olduğu anlaşılıyor... Şiddet patlak verdiğinde, Ermenilerin çoğu ne yapacağını bilememiş ve kendini koruyamamış...

-Booklist, 7 Mayıs 2007-

Yazarın, annesinin geçmişine olan takıntısı, onu Ermeni yaşlılar evinde ziyaret ettikçe daha da büyüyor. Buna benzer kitaplar çok önceleri yazılmış olsaydı, bir başka Holokost yaşanmayabilirdi.

-Robert Morgenthau, New York Country savcısı-

Bu kitabı okuyan. Hem ağlayacak, hem güleceksiniz. Hem de gerçekleri öğreneceksiniz.

-Bill Henderson, Pushcart Press Tanıtım Yazısı'ndan-

belge
yayınları

MARENOSTRUM

17 TL